

Les Ordinacions de Jaume II

La recepció crítica de l'obra de Carme Riera a Alemanya

L'arquitectura del somni: el cinema de Luis Buñuel

FORTEZA TOBAJAS, S.A.
Distribuïdor de Cambres de Bany,
Calefacció i Aire Condicionat

Roca

Exposició i oficines:

31 de Desembre, 22
Tels. 971 29 60 01 - 971 29 47 95 • Fax 971 75 93 16
07004 Palma - Mallorca

Magatzem i venda:

Nicolau de Pacs, 15
Tels. 971 46 28 34 - 971 46 15 49 • Fax 971 46 29 69
07006 Palma - Mallorca

Dielectro Balear

Sociedad Anónima

► Gremi Fusters, 43
Polígon Son Castelló (ASIMA)
07009 PALMA DE MALLORCA
Telèfons: 971 20 44 64 (6 línies)
971 75 56 25 - 97175 56 81 - 97175 42 42
Fax: 971 75 82 29 **ELECTRICITAT**

► Carrer de la Pagesia, 68-B
Polígon Industrial
07500 MANACOR (Mallorca)
Telèfons: 971 55 53 51 - 971 55 55 55 **MAQUINÀRIA**
Fax: 971 55 53 62

► Extremadura, 21
07800 EIVISSA
Telèfons: 971 30 12 11 - 971 30 30 03 **IL·LUMINACIÓ**
Fax: 971 30 02 57

► Polígon Industrial, G 103
MAÓ (Menorca)
Telèfon: 971 36 17 09

► Polígon Industrial, 41-bis
07760 CIUTADELLA (Menorca)
Telèfons: 971 38 06 93 - 971 38 26 19 **AÏLLANTS**
Fax: 971 38 64 29

FUNDACIÓ

«SERVEIS DE CULTURA PER AL POBLE»

Per a la promoció popular de la nostra cultura
estam al vostre servei

Demaneu informació a:
Carrer del Mar, 6 - 3r - 07012 PALMA

LLUC

REVISTA BIMESTRAL
ANY LXXX
MAIG-AGOST 2000
Núm. 816-817

CONSELL DE DIRECCIÓ

CONSELLER DELEGAT
Gabriel Seguí i Trobat

DIRECTOR
Antoni Marimon i Riutort

CAP DE REDACCIÓ
Catalina Sureda i Vallespir

ADJUNT DE REDACCIÓ
Nadal Bernat i Salas

CONSELL DE REDACCIÓ
Gaspar Alemany i Ramis
Josep Amengual i Batle
Francesc Bujosa i Homar
Pere Fullana i Puigserver
Gabriel Janer Manila
Maria de la Pau Janer Mulet
Joan Mas i Vives
Joan Mir i Obrador
Leonard Muntaner i Mariano

ADMINISTRADORS
Joan Arbona i Colom
Josep Riera i Vila

INFORMACIÓ I CORRESPONDÈNCIA

Revista LLUC
Plaça dels Pelegrins, 1
07315 Lluc (Mallorca)
Tel. 971 87 15 25
Fax 971 51 70 96
Apartat de correus 619
07080 Palma (Mallorca)

Subscripcions: 2.500 ptes. anuals
Estranger: 3.100 ptes. anuals
Preu d'aquest exemplar: 700 ptes.

ELS ARTICLES PUBLICATS EN AQUESTA
REVISTA EXPRESSEN ÚNICAMENT L'OPINIÓ
DELS SEUS AUTORS

IL·LUSTRACIÓ DE LA PORTADA:

Manuscrit de les *Ordinacions* de Jaume II
de Mallorca (Arxiu del Regne de Mallorca.
Fons del Reial Patrimoni, núm. 2.048)

EDICIÓ REALITZADA PER
Taller Gràfic Ramon
Gremi Forners, 18 • Polígon Son Castelló
Tel. 971 919 000
07009 Palma (Mallorca)
E-mail: tgramon@retemail.es

Dipòsit Legal: P.M. 276-1958
I.S.S.N. 0211-092 X

S U M A R I

Pàg.

3

EDITORIAL

La necessària memòria històrica.

DOSSIER: LES ORDINACIONS DE JAUME II

4

Ordinacions de Jaume II de Mallorca (1300)

12

Gabriel Ensenyat:

Les *Ordinacions* de 1300.

15

Pau Cateura:

El reformisme medieval: les *Ordinacions* de Jaume II.

19

Jaume Andreu Galmés:

Les *Ordinacions* de Jaume II per a la creació de pobles a Mallorca:
la planificació i la dotació urbana.

27

Antoni Mas i Forners:

Les *Ordinacions* de Jaume II:
construint un país o administrant el patrimoni del rei?

33

Pere Fiol Tornila:

L'Església mallorquina medieval.

38

Pilar Arnau i Segarra:

La recepció crítica de l'obra de Carme Riera a Alemanya a la dècada dels 90.

48

Mirian Nogueira:

L'arquitectura del somni: el cinema de Luis Buñuel.

53

Margalida Vallespir:

El germà Macià, l'encarregat del jardí botànic de Sóller.

55

ESGLÉSIA NOSTRA

Llorenç Alcina:

Comunicació interconfessional, trobada interreligiosa i emigració.

57

A LA CIUTAT DELS LLIBRES

Antoni Marimon:

Una enciclopèdia dels intel·lectuals catalans.

La darrera novel·la de Pere Morey.

59

MOSTRADOR

Petita mostra de les darreres produccions editorials.

La necessària memòria històrica

La recuperació de la memòria històrica, en qualsevol comunitat, és una tasca necessària i d'un valor inestimable si es vol comprendre el seu present i esbrinar les perspectives del futur. És per això que dedicam un dossier d'aquest número a les Ordinacions de Jaume II de Mallorca de 1300, ara fa set-cents anys.

La conjuntura de la seva promulgació va esser molt complexa. Cal recordar que la Corona de Mallorca sorgí el 1276 com a fruit de la divisió de les possessions de Jaume I entre els seus fills Pere i Jaume (Jaume II de Mallorca). Era formada pel regne de Mallorca (les Illes Balears), els comtats del Rosselló i la Cerdanya i la senyoria de Montpeller. L'illa de Mallorca constituïa una realitat política diferenciada, que disposava (1249) de la seva pròpia Universitat o municipi. Des de la seva fundació, l'existència de la Corona de Mallorca es veié amenaçada per les ambicions reunificadores de la Corona d'Aragó. Després d'un llarg període de conflictes, el 1298, Jaume II recuperà les Balears, si bé en condicions de vassallatge.

A partir de llavors orientà la seva política a consolidar la seva relativa independència política. Per aquest motiu manà una política interna que, d'una banda, intensificava el control monàrquic i l'obtenció de recursos i, de l'altra, impulsava un reformisme modernitzador.

Entre les reformes de Jaume II, les Ordinacions del 1300 ocupen un lloc clau. Impliquen la creació, o el reforçament, de més d'una dotzena de pobles, de nous nuclis urbans, que constitueixen l'origen de bona part de les viles de Mallorca. Aquests nuclis rurals foren dotats d'administració reial i d'una estructura municipal.

Naixia així, o si més no es consolidava, la Part Forana de Mallorca, i no és casualitat que, cap al 1314-1315, sorgís el Sindicat de Fora, una nova universitat o municipi a part del de la ciutat de Mallorca. Durant segles, la rivalitat Ciutat-Part Forana serà una constant de la història de Mallorca.

L'estructura urbana que ratificava i desenvolupava Jaume II mitjançant les Ordinacions va romandre fins al segle XX. Es basava en l'existència d'un poblament agrupat localitzat a l'interior de l'illa, lluny de la costa. Aquest tipus de poblament només es modificarà amb l'auge del turisme a partir dels anys 1955-1960.

* * * * *

Malauradament, la manipulació de la història de la forma més grollera sembla no tenir fi (sobre aquest tema vegeu *Lluc* 794 —març/abril de 1994— i 774 —maig/juny de 1993—).

En aquests darrers mesos hem assistit a una ofensiva neocentralista que propugna un retorn a la Història d'Espanya més reaccionària i unitarista.

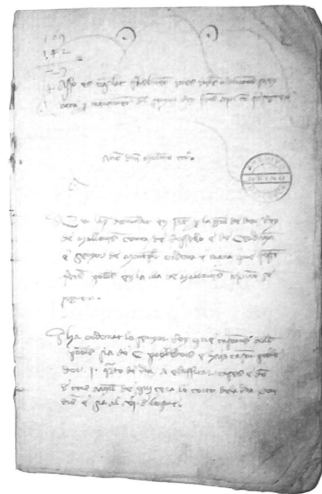
Tal vegada convendria recordar que parlar d'Història d'Espanya és molt més complicat del que sembla a primera vista. L'estat-nació espanyol data, com a molt, del segle XVIII. Durant l'Edat Antiga, la Hispània dels romans correspon a un món que no té res a veure amb el contemporani. A l'Edat Mitjana, Espanya només era un concepte geogràfic (del qual sovint, per cert, es consideraven excloses les Balears) i vagament cultural, un poc a la manera del concepte "Europa", anterior a la CEE. Amb l'Edat Moderna ja existeix una Monarquia Hispànica (1476-1715), però encara el 1700, en el testament de Carles II, es parla dels "estats" de la Corona de Castella i dels de la Corona d'Aragó. La "història comuna", com a molt, comença, "*manu militari*", el 1715, quan la Corona de Castella s'imposa als regnes de la Corona d'Aragó i margina les lleis, costums i llengua d'aquests estats. Amb tot, la pervivència i la resistència de molts dels elements configuradors dels regnes catalanoaragonesos, serà llarguíssima, i alguns arribaran als nostres dies (dret foral, algunes mesures agràries). La creació d'un vertader estat-nació castellanoespanyol serà un objectiu bàsic del liberalisme espanyol del XIX.

Tanmateix, el procés de "nacionalització" espanyol serà tardà, lent i, relativament, ineficaç. Un símbol tan inequívoc com la bandera és posterior a 1814! Els furs bascos varen estar en vigor fins al 1874. D'altra banda, el concepte "espanyol" ha patit forts canvis. A les Corts de Cadis, encara es parla d'"espanyols d'ambdós hemisferis" i els cubans foren considerats, teòricament, "espanyols" fins al 1898. L'escola i l'exèrcit no aconseguiren eliminar les llengües no "nacionals" i, fins i tot, es produí una Renaixença cultural, que es convertí en un poderós moviment nacionalista en el canvi de segle.

Una malaltissa identificació dels trets identitaris castellans amb el projecte nacional "espanyol" va fer que durant les dues dictadures s'intentàs aplicar una solució final: l'eliminació total de les cultures no castellanès. Tanmateix, era el que s'intentava des de 1715, ara només variava la intensitat i l'abast dels mitjans.

Només en alguns períodes —la I i la II República, els anys 1977-1981— s'han fet alguns esforços per reconèixer la pluralitat dels pobles que habiten el modern Estat espanyol. L'actual retorn al fonamentalisme unitarista ens recorda que no hi ha manera de tancar El Cid en el seu sepulcre... ■

Ordinacions de Jaume II de Mallorca (1300)

TEXT ORIGINAL¹

Asso es traslat faelmont pres de les ordinacions, sa enrrera per manament del senyor Rey fetes, axi com se segueix:

Anno Domini millesimo ccc.

En lany demunt dit en Jacme, per la gracia de Deu, rey de Mallorca, comte de Rossello e de Cerdanya e senyor de Montpeller ordena e mana que fossen fetes pobles en la illa de Mallorca axi com se segueix:

Ha ordenat lo senyor Rey que cascunes de les pobles sia de cent pobladors, e haia cascum poblador un quarto de terra a edificar cases e don de cens a aquell de qui sera lo corto de la terra xviii diners e sia al vi.e de loisme.

Item ha ordenat que si lo dit stablidor tendra negun agrer, lo dit pati ho el dit quarto de terra de la dita poble siali tornat a cert cens covinent e asso mateix se entena en les altres quarterades qui seran de aquella condicio.

Item ha ordenat quel dit stablidor ho stablidors deien donar carreres comunes a la dita poble, so es assaber, un destre e mig que son tres brasses rayals.

Item ha ordenat que sien assignades a la dita poble sinch quarterades de terra a vinyes a fer e a orts e a lauro e aquestes quarterades demunt dites sian estimades a covinent preu segons la valor e la condicio de la terra a vista e a coneguda dels ordenadors quel senyor Rey ha posats.

Item ha ordenat quels dits ordenadors sien veedors sobre totes aygues e fonts que le dita poble haia mester, so es assaber, quen fassen fer satisfaccio e esmena a aquells quin pendran minva ne dan.

Item ha ordenat que cascut dels pobladors puscha haver deu quarterades de garriga hon puga tenir son bestiar e siels taxada la dita garriga a covinent cens a coneguda dels dits ordenadors e pugan haver a empriu los dits pobladors del lur bestiar ab los vehins qui ab ells pertiran ne termenaran axi com es de vehin a vehin, so es assaber, que ab sol meten lo lur bestiar en les garrigues dels vehins demunt dits e ab sol ne giten lo dit bestiar.

Item ha ordenat que en les pobles hon no sera trobada aygua de fonts ne de pous quey sien fets aljups e basses e haien hi en ajuda lo ters de la cisa de la lur parroquia.

VERSIÓ MODERNITZADA

1. Això és un trasllat feelment pres de les Ordinacions fetes, fa molt de temps, per manament del senyor Rei, talment com segueix:

A l'any del Senyor de mil tres-cents.

2. A l'any damunt dit, En Jaume, per la gràcia de Déu, rei de Mallorca, comte del Rosselló i de Cerdanya, i senyor de Montpeller, ordena i mana fundar pobles a l'illa de Mallorca tal com segueix.

3. Ha ordenat el senyor Rei que cadascuna de les pobles tingui cent pobladors, i que tingui cadascun un quartó de terra per edificar cases, donant de cens a cada propietari 28 diners i un 6% de lluïsm.

4. Igualment ha ordenat que, si el dit establidor té algun agrer que el dit pati o el dit quartó de la terra de l'esmentat poble, li sia tornat a un determinat cens convenient i això mateix s'apliqui a les altres quarterades d'aquesta condició.

5. Igualment ha ordenat que el dit establidor o establidors donin carreres comunes a la dita pobla, és a dir, un destre i mig, que són tres brasses reials.

6. Igualment ha ordenat que han d'esser assignades a la dita pobla cinc quarterades de terra per a vinyes, per a horts i per llaurar. Aquestes quarterades han d'esser estimades a un preu convenient, segons el valor i la condició de la terra, segons el càlcul dels ordenadors que ha posat el senyor Rei.

7. Igualment ha ordenat que aquests ordenadors sien els inspectors de totes les aigües i les fonts que la pobla hagi de menester, és a dir, que en facin fer satisfacció i esmena a tots aquells que les faran minvar o hi causaran dany.

8. Igualment ha ordenat que cadascun dels pobladors pugui posseir deu quarterades de garriga, per tenir el seu bestiar. Que aquesta garriga els sia taxada a un preu convenient, segons el càlcul dels ordenadors reials, i que els pobladors puguin tenir a empriu el bestiar amb els veïns, amb els quals compartiran la terra, com correspon entre veïns, és a dir que, en sortir el sol, entraran el bestiar dins la garriga del veí i l'en treuran post el sol.

9. Igualment ha ordenat que en les pobles on no s'hagi trobat aygua de fonts o de pous s'hi facin aljups o basses aplicant, en concepte d'ajuda, un terç de la cisa de la parroquia.

Item ha ordenat que sia feta ajuda de prestench a aquells qui en la poble se vendran a poblar a cases a fer so es assaber a aquells qui no hauran de que les puguen fer segons la forma devayl escrita.

Item ha ordenat que tot poblador quis vendra poblar en les dites pobles deja pendre arreu de garriga e de laurar pres daquell que ja hi sera poblat.

Item ha ordenat o declarat que tots aquells qui tendran a negun agrer terres ni laurons per alguns senyors, so es assaber a quart ho a quint ho a tascha ho altres agrers semblants daquets maiors o manors, e aquestes demunt dits establiran ho hauran establert segons l'ordonament del senyor Rey a diverses persones les quals se vendran a poblar en les dites pobles, so es assaber a edificar cases ho orts ho vinyes, quel dit stablidor don als dits acaptadors a cert cens de diners e no a negun agrer axi com li sera estimat per los ordenadors quel senyor Rey hia posats.

Item ha ordenat que si el dit acaptador o acaptadors establiran dasso que hauran acaptat a diverses persones no puguen stablir si no acert cens de diners e no sien tenguts a aloer ne establidor si no tansolament dels cens que li deuen fer, salvant empero totes vegades lo dret e la senyoria quel aloer hi deu haver axi com son loismes e fadigues e entrades e delmes de les coses daguen dar se delme e asso mateix sentena en les garrigues qui sestabliran les quals seran de la condicio demunt dita.

Item ha ordenat que tots aquells qui tendran terras ni laurons per alguns senyors a negun agrer demunt dit, no sien tenguts de donar dasso que establiran als dits senyors si no al for que feyen dels splets, so es assaber, que si donaven quart ho quint ho tascha dels splets que donen semblant manera dels diners que pendran de cens e asso ha declarat lo senyor Rey a ho esgordament per so com lo terratinent nos pot creixer ni millorar si no tansolament del cens que pendra en partida al senyor maior ho aloer melloranse de tots altres aveniments.

Item ha ordenat que tot menestral ho altre persona quis vulla poblar en la vila ho en les viles quel senyor Rey ha manades ordenar, puguen pendre pati de terra a cases ab lauro ho entrar ab una quarterada ho ab dues de terra sis voldra al for que posat hi sera per los ordenadors dels senyor Rey

Item ha ordenat que tots aquells qui hauran alqueries ho rafals en la parroquia ho en la vila se edificara a aquelles tendran a lur propia lauro deien prestar aquells qui en la vila se vendran poblar qui mester ho auran covinentement a tatxacio dels vehins de la parroquia ab lo batle ensemps.

Item ha ordenat que aquell ho aquells a qui hom auran a fer prestech, no sien lliurats los diners del prestech que hom li fara mes quel batlle del logar ab dos prohoms de la parroquia ensemps ho deien tenir e deliurar a aquell o a aquells axi com metran en obre.

Item ha ordenat que aquell aquil prestech sera fet deja fer carta al prestador sobre obligacio de tots sos bens e especialment li sia obligada la obre quel dit logar ne fara ho haura feta e encara ne sia obligat tot lo fahent que haura en la dita poble, e que no si puga parar muller per axovar ne negun deutor per nulla altra manera en axi que dins quatre anys haia retut lo dit prestech al prestador so es assaber dins dos anys la meytat e altres dos anys l'altra meytat.

Item ha ordenat que negun daquells qui prestaran axi com demunt es dit, no seran forssats ne destrets de mudar lur estatje de lurs alqueries ne de lurs rafals per venir estar en la dita vila sino o feya ab sa voluntat.

10. Igualment ha ordenat que s'ajudi amb préstecs per fer cases als nous pobladors, és a dir, als qui no les podran fer segons la forma dita a baix.

11. Igualment ha ordenat que tot poblador que s'establesqui en aquestes pobles prengui un tros de garriga i un tros per llaurar prop d'un altre poblador ja instal·lat.

12. Igualment ha ordenat o declarat que els qui tinguin a agrer terres ni laurons a senyors, és a dir, a un quart o a un quint de taxa o a agrers majors o menors, establiran o hauran establert, segons l'ordenament del senyor Rei, diverses persones que establiran en les pobles, és a dir, per edificar cases, horts o vinyes, que el dit establidor donarà als acaptadors a un cens de diners, no a agrer, segons l'estimació dels ordenadors reials.

13. Igualment ha ordenat que, si l'esmentat acaptador o acaptadors establissin d'això que han acaptat a diverses persones, no puguin establir més que a un determinat cens i que no sien tinguts en alodi ni com a establidor, sinó solament dels cens que li han de fer, així com són lluïsmes, fadigues, entrades i delmes de les coses que s'hagin de donar en delme. I que això mateix s'apliqui a les garrigues que s'establiran, que tindran la mateixa condició damunt dita.

14. Igualment ha ordenat que tots els qui tindran terres i laurons per alguns senyors sense cap agrer dels esmentats no hagin de donar part del que establiran als dits senyors, més que al for que feien dels splets, és a dir, que si donaven el quart o el quint o la taxa dels splets, que donin d'una manera semblant dels diners que prendran de cens. Això ha declarat el senyor Rei per així tenir cura que el terratinent no creixi ni millori, si no tan sols del cens que prendrà en partida al senyor major o alodier, amillorant-se de tots els altres acords.

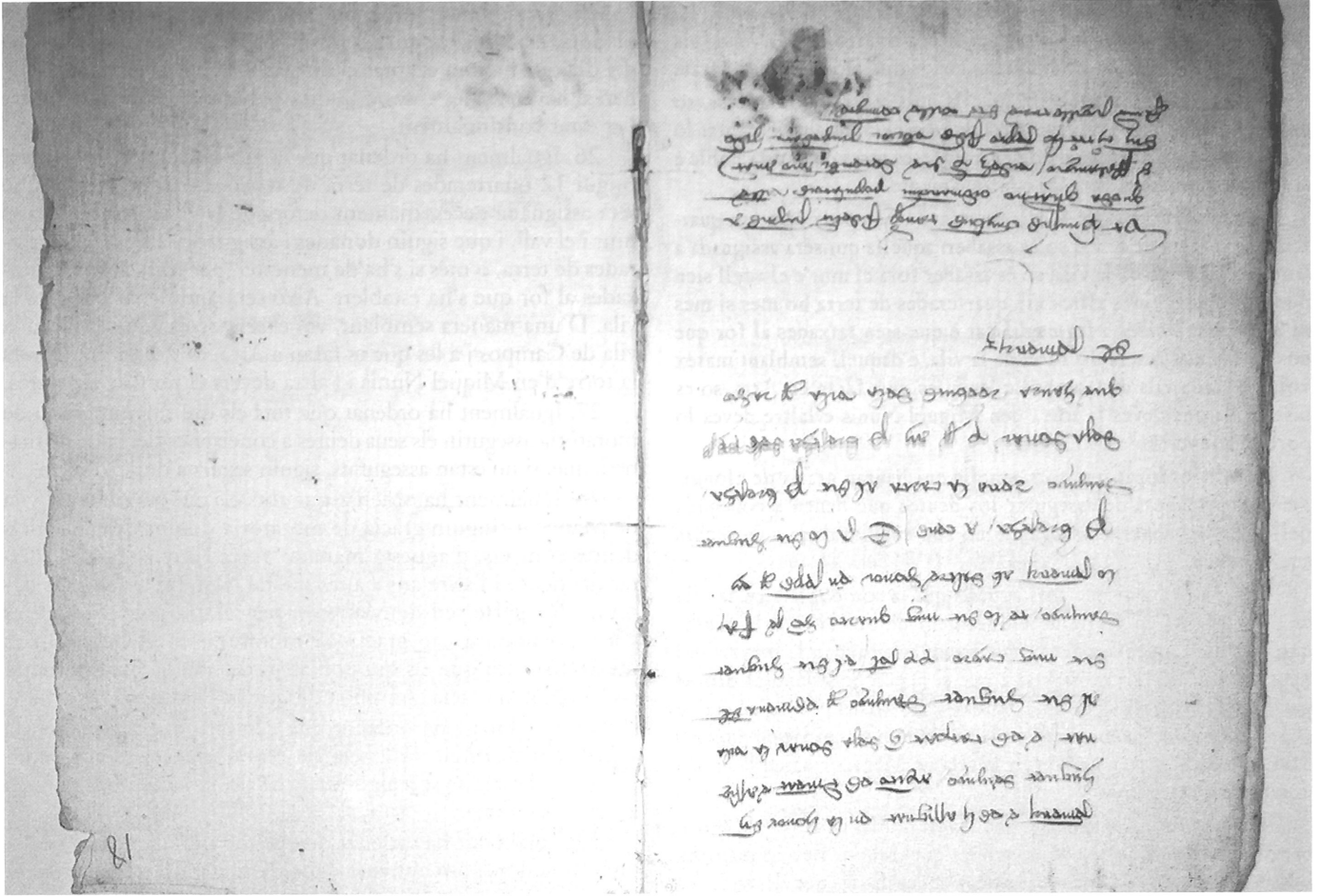
15. Igualment ha ordenat que tot menestral o qualsevol altra persona que vulgui poblar la vila o les viles que el senyor Rei ha manat ordenar pugui prendre un pati de terra a les cases amb llauró o, si ho desitja, començar amb una o dues quarterades de terra, segons el for que posaran els ordenadors del senyor Rei.

16. Igualment ha ordenat que els qui tindran alqueries o rafals en la parròquia o a la vila que s'edificarà, tenint-les en pròpia llauró, han de prestar als qui ho hagin de menester dels qui vindran a poblar, a una taxació convenient, establida pels veïns de la parròquia, juntament amb el batle.

17. Igualment ha ordenat que a tots aquells a qui s'haurà de fer un préstec, no els doni els diners del llogar ningú més que el batle, juntament amb dos prohoms del lloc.

18. Igualment ha ordenat que a aquell a qui es faci el préstec faci una carta al prestador sobre obligació de tots els seus béns i especialment li sigui obligada l'obra que el dit llogar en farà o haurà fet, i que també en sigui obligat tot el que haurà fet en la pobla. Igualment, que no pugui endeutar-se per tenir esposa per aixovar ni pugui esser deutor de cap altra manera fins que en quatre anys hagi pagat el seu préstec al prestador, és a dir, en dos anys la primera meitat i en altres dos anys, la segona meitat.

19. Igualment ha ordenat que cap dels qui prestaran de la manera dita seran forçats ni obligats a mudar de residència de les seves alqueries o rafals per anar a la vila, en contra de la seva voluntat.

Manuscrit de les *Ordinacions* de Jaume II (Arxiu del Regne de Mallorca)

Item ha ordonat que negun dels demunt dits, so es assaber daquells qui prestaran, no sien tenguts de prestar als dits pobladors de cent sols ensus sots la forma que demunt es dita.

Item ha ordonat que si negun dels demunt dits volran fer son estatje en la dita vila de la poble assi matex ho son fill, ho ason frare los quals sien aqui habitatadors e pobladors no sien tenguts de fer negun prestech.

Item ha ordonat que tots los acceptadors dein donar al aloer la meytat del cens per entrada so es assaber que si fan quatre sols de cens per quarterada quen donen al aloer dos sols per entrada e asso sentena segons quels cens sera maior preu ho a manor.

Item ha ordonat que tots aquells quis vendran poblar a les dites pobles ney seran poblats haien gracia de elongament que no sien tenguts ne destrets de pagar los deutes que deuen de tres anys, soes assaber del dia quels ordenadors del senyor Rey comensaran les pobles lo qual es del dia de mig ensa en lany demunt dit exceptats soldada que devien a missatges e deutes qui sien deguts a pobils e exouar de donas, lexes de morts e encare drets e rendes de senyors cessats totes usures e que tots aquets demunt dits deien estar en la dita poble al menys sis anys sens mudar e sens vendre e sens establir e sens lexar a neguna persona al estant viu e encara complits los sis anys el vivent nou puscha vendre a home estrany lo cual fassa habitacio en la dita poble e a deu anys complits puschaho vendre a tot hom.

20. Igualment ha ordonat que cap dels esmentats, és a dir, els qui prestaran, no prestin als pobladors més de cent sous en la forma establerta més amunt.

21. Igualment ha ordonat que si algun dels esmentats volen establir-se en la vila, o bé el seu fill o el seu germà, essent ja habitants o pobladors, no facin cap prestech.

22. Igualment ha ordonat que tots els aceptoradors donin a l'alodier la meitat del cens per entrada, és a dir, que si fan quatre sous de cens per quarterada, que en donin dos a l'alodier per entrada. El preu serà major o menor segons el cens.

23. Igualment ha ordonat que tots els qui aniran a poblar les viles tinguin gràcia de moratòria: que no siguin obligats a pagar els deutes contrets durant tres anys, és a dir, des del dia que els ordenadors del senyor Rei començaren les pobles, que és del dia de mig ençà a l'any damunt dit, exceptuant la soldada que deuen als missatges, els deutes deguts a pubills i aixovar de dones, deixes de morts i drets i rendes de senyors, cessant totes les usures, i que tots els damunt dits han d'estar almenys sis anys sense mudar, vendre o establir i sense deixar a cap persona essent viu, i també que, complits els sis anys, el nou vivent pugui vendre a l'home estrany que habiti en el poble i, als deu anys, pugui vendre a tothom.

24. Igualment ha ordonat que cap alodier no pugui ni hagi de vendre fadiga ni donar que cap terratinent li posi, fins que la venda es faci; d'això n'han de fer bon i lleial ús els alodiers sense cometre frau.

Item ha ordenat que negun aloer no puscha ne deia vendre fadiga ne donar que negun terratinet li pos dentro que la venda sia feta e dasso deien usar be e leyalment los dits aloers seus tot frau.

Item ha ordenat que tots aquells quis metran pobladorss, so es, quiy pendran pati de cases, que del dia que ells auran acaptat lo dit pati tro spay de mig any deien aver fetes cases en la dita poble e si deien esser mudats per star continuamente.

Item ha ordenat que la vila quis fara a Santanyi haja xii. quarterades de terra de teneo so es assaber: aquella qui sera assignada a forssa (sic) e defora la vila, so es assaber fora el mur e el vayll sien donades e assignades altres xii. quarterades de terra ho mes si mes ni ha mester a cases a fer e edificar e que sien taxades al for que posat hi es e allo sera dit barri de la vila, e daquell semblant matex vol que sia la vila de Campos e les viles quis faran en Arta, so es assaber, la una deves la torra den Miquel Nunis e laltre deves lo port de Banyeres.

Item ha ordenat que tots aquells qui hauran gratia de elongament sien tenguts de assegurar los deutes que deuen a coneguda del batlle del logar si assegurats no son enguisa quen sien segurs aquells deuen.

Item ha ordenat que tots aguells qui ja son poblats en la vila de Manacor hajen gratia de elongament de dos anys dels deutes que deuen en aquesta manera: que ha un any paguen la meytat del deuta e altre any laltre meytat e que si negun dels demunt dits se partiran de Manacor per anar poblar a les altres pobles no haien neguna gracia de elongament en la poble hon se mudarien empero aquells quis poblaren de nou en la vila de Manacor haien la gracia complida de tres anys.

Item ha ordenat que negun que ara sia poblat en la vila de Sineu es volra poblar en alcuna de les pobles quel senyor Rey ha manades ordenar no haie gracia de elongament de les deutes que deura.

Item ha ordenat que tot so qui sestablira quis tenga per un senyor, si be son dos trossos ho tres, puga esser feta una carta e si nos tenia per un senyor sien fete per cascun senyor carta triada e no sien tenguts de donar al escriva mes de xii diners per cada carta gran ho poca.

Item ha otorgat que tots los acaptaradors qui acaptaren terres laurades sien tenguts de donar ho satisfes per la lauro quey trobaran feta e com sesguarda a ells que donen a aquell daqui acaptara la dita terra laurada segons que la terra aura laurons del esplet denguan e asso mateix se seguesqua de tots altres pobladors quant que venguen es entes axi que per guarert duna cella don lacaptador una quartera dordi al establidor per quarterada e si es de dos celles dos quarteres e si es de tres quarteres e asso sentena del any primer questablira.

Item ha ordenat, que la gracia de elongament sentena en tots aquells qui del primer dia de maig en tro a hun any seran venguts a poblar en les pobles quel senyor Rey ha manades ordenar, so es assaber que del dia ques metra poblador dins lany demunt dit a iiii. anys hagen gracia.

Item ha ordenat, que tots aquells qui hauran dada penyora a deu dies ans del primer dia de maig ne çiti a iiii. meses nos puguen excusar de pagar per la gracia del senyor Rey en les pobles.

Item ha ordenat, que si clams seran fets de algun daquells qui seran en les pobles, de deutes que deien e aquells negaran lo deuta e puy li sera provat lo deuta que haura negat que pach encontinent e no li vaya gracia de allargament.

25. Igualment ha ordenat que tots els qui esdevindran pobladors, és a dir, els qui prendran pati de cases al poble, que del dia que hauran acaptat el dit pati fins a l'espai de mig any, han d'haver fet les cases a la dita pobla o s'hi han de mudar per estar contínuament.

26. Igualment ha ordenat que la vila que es farà a Santanyi tingui 12 quarterades de terra de teneó, és a dir, aquella que serà assignada necessàriament defora de la vila, això és, fora el mur i el vall, i que siguin donades i assignades altres 12 quarterades de terra, o més si s'ha de menester, per edificar cases, i taxades al for que s'ha establert. Això serà anomenat barri de la vila. D'una manera semblant, vol el senyor Rei que es faci a la vila de Campos i a les que es faran a Artà, és a dir, l'una devers la torre d'en Miquel Nunis i l'altra devers el port de Banyeres.

27. Igualment ha ordenat que tots els qui tinguin gràcia de moratòria assegurin els seus deutes a coneixença del batle de manera que, si no estan assegurats, siguin segurs a qui els deuen.

28. Igualment ha ordenat que tots els qui ja poblen la vila de Manacor tinguin gràcia de moratòria durant dos anys dels deutes contrets, d'aquesta manera: que a l'any paguin la meitat del deute i l'altre any l'altra meitat, i que si algun dels damunt dits parteixen de Manacor, per anar a poblar les altres viles, no tinguin cap gràcia de moratòria en el poble on es mudaran, però que els qui poblassin de nou la vila de Manacor tinguin la gràcia complida durant tres anys.

29. Igualment ha ordenat que cap dels qui ara poblen la vila de Sineu tinguin la gràcia de moratòria dels deutes contrets, si vol establir-se a algunes de les pobles que el senyor Rei ha manat ordenar.

30. Igualment ha ordenat que de tot allò que el qui s'establirà tingui per un senyor, malgrat sien dos o tres trossos, pugui fer-se'n una carta. Si no es té per un senyor, que es faci per cada senyor una carta triada i no hagin de donar a l'escrivà més de 12 diners per cada carta grossa o petita.

31. Igualment ha ordenat que tots els acaptadors que acaptin terres llaurades donin o satisfacin per la llauró que hi trobaran feta i com s'esguarda als que donin a aquell de qui acaptarà la terra llaurada, segons que la terra tingui llaurons de l'esplet d'enguany, i que això mateix s'apliqui a tots els pobladors que vinguin, de manera que per guarert d'una cella doni l'acaptador una quartera d'ordi a l'establidor, per dues cel·les, dues quarteres, i si és de tres quarteres, i que això inclogui el primer any que s'establirà.

32. Igualment ha ordenat que la gràcia de moratòria inclogui a tots els qui, des del primer de maig fins a un any, hauran vingut a poblar les viles que el senyor Rei ha manat ordenar, és a dir, que des del dia que començarà com a poblador fins l'any damunt dit tinguin tres anys de gràcia.

33. Igualment ha ordenat que tots els qui hauran donat penyora deu dies abans del primer dia de maig fins a quatre mesos no es puguin excusar de pagar per la gràcia del senyor Rei als pobles.

34. Igualment ha ordenat que si, en el cas de reclams sobre deutes contrets per algun dels qui estan en les pobles, si aquell negà el deute i es comprova la seva existència, que el pagui com pertoca i que no tingui gràcia de moratòria.

35. Igualment ha ordenat que, per profit comú té per socors, com és costum en les altres parts del món, ha establert el senyor Rei que tothom pugui, amb el seu propi bestiar, pastu-

pastures. E en asso no senten que hun vey ab laltre pusqua pasturar en olivar continuat mas que pusque passar ab son bestiar a les altres terres a pasturar he per abaurar ab que no don dan al dit olivar.

Item ha ordonat que tot deuta qui sera fet os fara del primer die de maig enssa no sia entes en la gracia del alongament.

ORDINACIONS DE LA VILA DE FELANITX

Felanig. Anno Domini m^occc^o.

En lany demunt dit en Pere Sturs e en Ramon Desbruy1, per manament del senyor Rey, comensaren a edificar la vila de Felanig e donaren a la dita vila de teneo dins lo mur xii. quarterades ab les cases qui ja hi son e ab lasgleya e ab lalberch del clerga ab son ortet, e son los cayrons qui hi son a poblar xxvi. E son aquells qui hi son poblats xxv.

Primerament nia a poblar den Guillem de Madrona un cayro e fan delme e vi. sols an Brescha ab daltres honors quen te axi com es assignat.

Item nia den Bernat Jover dos cayrons e fan v. sois e vi. diners de cens ab daltres honors que te axi com so assignats.

Item nia den Jacme Ferrer hun cayro e fa viii. sols e mig de cens ab cases e ab honors quen te e tatxam lo que do per esmena an Bernat Ferrer v. sous per so com havia el cairó.

Item nia den Pere Brescha un cayro e es franch de cens e dona iii. sous e ix. diners per esmena an Jacme Ferrer e an Bernat Ferrer axi con es assignat.

Item nia den Jacme Ferrer un cayro e es franch de cens e deu dar de esmena an Bernat Ferrer v. sous axi com es assignat.

Item nia den Pere Brescha un cayro e es franch de cens axi com es assignat.

Item nia dena Negra, muller den Sot, e dels hereus del Pere Truyoll un cayro e compral na Negra per vi. sols e vi diners axi com es assignat.

Item nia den Pere Sesvinyes iiii. cayrons e son franchs de cens axi com son assignats.

Item ni ha den Guillem de Valls un cayro e fa de cens un parell de gallines an Ferrer Picany axi com es assignat.

Item nia den Prensai un cayro e fa de cens an Ferrer Picany viii. sous ab ort e ab un altre pati de cases quen te axi com es assignat.

Item nia del hereus den Pere Bruguera un cayro e es franch de cens e es tetxat a xii diners de cens axi com es assignat.

Item nia den Miquel Salamo un cayro e fan de cens an Ferrer Picany x. sous e un parell de gallines ab un ort e ab cases e ab altre honor quen te axi com es assignat.

Item nia den Guillem Pons un cayro e fa de cens en Miguel Salamo dos sou axi com es assignat.

Item nia den Pere de Cardils dos cayrons e fan de cens an Pere Brescha xxvii sous ab cases e ab altre honor quen te axi com son assignats.

Item nia den Miguel Daviu iiii. cayrons e es franch de cens axi com son assignats.

Item nia den Ramón Garau dos cayrons e fan de cens xxii. sous an Berenguer Sunyer ab cases e ab altres honors quen te axi com son assignats e son tatxats tots los cayrons demunt dits a xxvii. diners de cens per cascun cayro.

Item ordonaren a la dita vila de Felanig D. quarterades de terra axi com son termenades e assignades de cascun:

pugui pasturar en un olivar continuat, però sí que pugui passar amb el seu bestiar per pasturar i abeurar a les altres terres, mentre no faci cap malbé a l'olivar.

38. Igualment ha ordenat que tot deute que s'ha fet o que es farà des del dia primer de maig ençà no sigui inclòs en la gràcia de moratòria.

ORDINACIONS DE LA VILA DE FELANITX

1. Felanix. Any del Senyor de mil tres-cents.

L'any damunt dit, en Pere Sturs i en Ramon Desbrull, per manament del senyor Rei, començaren a edificar la vila de Felanix i donaren a la dita vila, dins el mur, 12 quarterades de teneó, amb les cases que ja hi són, amb l'església i l'alberg del clergue, amb el seu hortet. Els cairons que hi ha per poblar són 26, i els que hi ha poblats, 25.

2. Primerament, n'hi ha per poblar d'en Guillem de Madrona, un cairó, que fa delme i 6 sous a en Bresca amb d'altres honors que té així com és assignat.

3. Igualment n'hi ha d'en Bernat Jover, dos cairons, que fan 5 sous i 6 diners de cens amb d'altres honors que té així com són assignats.

4. Igualment n'hi ha d'en Jaume Ferrer, un cairó, que fa 8 sous de cens amb cases i amb honors que té, i taxam en 5 sous el que doni per esmena a en Bernat Ferrer, per quant tenia el cairó.

5. Igualment n'hi ha d'en Pere Bresca, un cairó, que és lliure de cens i dóna 3 sous i 9 diners per esmena a en Jaume Ferrer i a en Bernat Ferrer així com és assignat.

6. Igualment n'hi ha d'en Jaume Ferrer, un cairó, que és lliure de cens i ha de donar d'esmena a en Bernat Ferrer 5 sous així com és assignat.

7. Igualment n'hi ha d'en Pere Bresca, un cairó, que és lliure de cens així com és assignat.

8. Igualment n'hi ha de na Negra, muller d'en Sot, i dels hereus del Pere Troyoll un cairó, que comprà na Negra per 6 sous i 6 diners així com és assignat.

9. Igualment n'hi ha d'en Pere Sesvinyes, 4 cairons, que són lliures de cens així com és assignat.

10. Igualment n'hi ha d'en Guillem de Valls, un cairó, que fa de cens un parell de gallines a en Ferrer Picany així com és assignat.

11. Igualment n'hi ha d'en Prensai, un cairó, que fa de cens, a en Ferrer Picany, 8 sous amb hort i amb un altre pati de cases que té així com és assignat.

12. Igualment n'hi ha dels hereus d'en Pere Bruguera, un cairó, que és lliure de cens, taxat amb 12 diners de cens així com és assignat.

13. Igualment n'hi ha d'en Pere Salamo, un cairó, que fa de cens, a en Pere Picany, 10 sous i un parell de gallines amb un hort i cases i amb altre honor que té així com és assignat.

14. Igualment n'hi ha d'en Guillem Pons, un cairó, que fa de cens, a en Miquel Salamo, 2 sous així com és assignat.

15. Igualment n'hi ha d'en Pere de Cardils, dos cairons, que fan de cens a en Pere Bresca 27 sous amb cases i amb altre honor que en té així com són assignats.

16. Igualment n'hi ha d'en Miquel Daviu, 4 cairons lliures de cens així com és assignat.

17. Igualment n'hi ha d'en Ramon Garau, dos cairons, que fan 22 sous de cens a en Berenguer Sunyer, amb cases i al-

Primerament ne presem den Pere Sesvinyes I. quarterades e tenense per en Ferrer Picany e delme e a quint, axi com son termenades e assignades e es taxada la dita terra a iii. sous la quarterada.

Item ne presem den Miquel Daviu D. quarterades e tenense en Ferrer Picany a delme e a quint axi com son termenades e assignades e es taxada la dita terra a v. sous.

Item ne presem den Pere Bruguera C. quarterades e tenense per en Ferrer Picany e fan delme a xiii. e axi com son termenades e assignades e es taxat la quarta part de la dita terra a v. sous e laltre a iii. sous.

Item ne presem del raffal del Rector xxv. quarterades e son franques axi com son termenades e assignades e es taxada la dita terra a iii. sous.

Item ne presem den Miguel Sesplanes xxv. quarterades e fan de cens xxx. quarteras de blat, mig ordi, mig forment, axi com son termenades e assignades ab altre honor que li roman e es taxada tota aquella de la cequia veyla a v. sous e laltre a iii. sous.

Item ne presem den Pere Brescha xl. quarteradas e fan de cens an Ferrer Picany viii. lliures e v. sous. ab altres honors quen te axi com son termenades e assignades e es taxada.

Item ne presem den Guillem Ferreri xxx. quarterades e fan an Ferrer Picany delme a xiii. e axi com son termenades e assignades e es taxada a iii. sous.

Item ne presem den B. Soler xv. quarterades e fan al senyor Rey delme e tascha axi com son termenades e assignades e es taxat a v. sous.

Item ne presem den Orset Sescudines C. quarterades e fan al senyor Rey delme a xv. e axi com son termenades e assignades e es taxada a v. sous.

Item ne presem fora lo mur de la vila de Falanig x. quarterades a edificar cases e allo es dit barri e quen sien donats e establits los cayrons del dit barri a semblant daquells de la vila axi com son termenats e assignats e son los cayrons del dit barri fora el mur xl.

tres honors que té així com són assignats, i són taxats tots els cairons damunt dits a 27 diners de cens per cada cairó.

18. Igualment ordenaren a la dita vila de Felanitx 500 quarterades de terra així com són delimitades i assignades a cadascun:

19. Primerament, en prenguérem 50 quarterades d'en Pere Sesvinyes i estan obligades per en Ferrer Picany a delme i a quint, així com són delimitades i assignades i és taxada la dita terra a 3 sous la quarterada.

20. Igualment, en prenguérem 500 quarterades d'en Miquel Daviu i estan obligades per en Ferrer Picany a delme i a quint així com són delimitades i assignades, i és taxada la dita terra a 5 sous.

21. Igualment, en prenguérem 100 quarterades d'en Pere Bruguera i són obligades per en Ferrer Picany amb un delme de 13 sous així com són delimitades i assignades i és taxada la quarta part de la dita terra a 5 sous i l'altra a 3 sous.

22. Igualment, en prenguérem 25 quarterades del rafal del Rector, que són lliures de cens, així com són delimitades i assignades, i és taxada la dita terra a 3 sous.

23. Igualment, en prenguérem 25 quarterades d'en Miquel Sesplanes, que fan de cens 30 quarteres de blat, mig d'ordi, mig de forment, així com són delimitades i assignades amb altre honor que li roman i és taxada tota aquella de la sèquia vella a 5 sous i l'altra a 3 sous.

24. Igualment, en prenguérem 40 quarterades d'en Pere Bresca, que fan de cens a en Ferrer Picany 8 lliures i 5 sous amb altres honors que té així com són delimitades i assignades i és taxada.

25. Igualment, en prenguérem 30 quarterades d'en Guillem Ferrerí que fan 13 sous de delme a en Ferrer Picany així com són delimitades i assignades i és taxada a 3 sous.

Subscriuiu-vos a la Revista LLUC

B O L L E T Í D E S U B S C R I P C I Ó

LLUC

Nom.....

Adreça.....

Població..... C.P.....

es fa subscriptor de la revista LLUC per l'any Pagarà l'import (2.500 ptes.) (estranger 3.100 ptes.) per 6 números enviant un gir postal o taló barrat

per un rebut domiciliat a Banc o Caixa.....

Oficina.....

Signatura

Núm. compte.....

Marcau amb una **X** la forma de pagament que us interessi.

Retallau i enviau aquest bolletí de subscripció a LLUC, apartat de correus 619, 07080 Palma (Mallorca), i rebreu puntualment al vostre domicili la nostra publicació bimestral.

exceptats dos cayrons del Ferrer qui son tatxats cascun dos sous de cens.

Item ordonaran e assignaran plassa a la dita vila devant lalberch den Huguet de Avinyo e devant lalberch den Ferrer Despuig e de lalberch den Berenguer Sunyer e devant lalberch del pubil den Guillem Gavarell, e deja donar la vila al dit pubil xl. sols de esmena per dos obradors e per un canto de corral quen compraren, e sia sua la fusta e les teules e les peres que hi son, e com la dita vila pendra los dits obredors, dejen pagar al dit pubill lo dit preu e ell desfer los dits obredors el canto del corral axi com termenaren e assignaran e pusca fer lo dit pubil portals qui obren en la plassa e per portxes de deu palms dample e que sia lo porxo dalt iii. tapiades la hon aygo vessara e tots los altres qui han axida en la dita plassa pusquen fer semblant cars exceptat ques portxes sien badius e no sien closes.

Item ordonaren que la paret de la vinya den Pere Sesvinyes, qui es pres la font, deja tornar atras e adobar axi com els termenaren e assignaren e per les plantes e per esmena de la paret deuli donar la vila xxv. sous.

Item ordonaren que la paret den Pere Ramon qui es en lo cami qui va a lesgleya se deja adobar e tornar atras axi com ells termenaren e assignaren.

Item ordonaren que les parets qui son al cami qui va a Manacor den Guillem de Madroma e den Huguet de Avinyo se dejan dressar e adobar axi com ells termenaren e assignaren.

Item ordonaren que la paret den Ramon Guerau qui es en lo cami del Cigrar qui va a Manacor se deja dressar e adobar axi com ells termenaran e assignaren. Que un pati de terra quis te per en

26. Igualment, en prengüerem 25 quarterades d'en B. Soler, que fan delme i taxa al senyor Rei així com són delimitades i assignades i és taxat a 5 sous.

27. Igualment, en prengüerem 100 quarterades de n'Orset Sescudines, que fan al senyor Rei un delme de 25 sous així com són delimitades i assignades i és taxada a 5 sous.

28. Igualment, en prengüerem 10 quarterades fora del mur de la vila per edificar cases i allò que és anomenat barri i que siguin donats i establits els cairons del dit barri a semblança dels de la vila així com són delimitats i assignats. Els cairons del dit barri són 40, exceptuats dos cairons del Ferrer que són taxats a 2 sous de cens cadascun.

29. Igualment ordenaren i assignaren plaça a la dita vila davant els albergs de n'Huguet d'Avinyó, d'en Ferrer Despuig, d'en Berenguer Sunyer i del pubill d'en Guillem Gavarell. La vila ha de donar al dit pubill 40 sous d'esmena per dos obradors i per un cantó de corral que compraren, i que sigui seva la fusta, les teules i les peres que hi ha, i quan la vila prengui els dits obradors, paguin al dit pubill l'esmentat preu i que ell desfaci els obradors i el cantó del corral així com delimitaran i assignaran, i pugui fer el dit pubill portals que obren a la plaça i porxos de deu pams d'ample i 3 tapiades d'alt, on l'aigua vessarà i tots els altres que tenen sortida a la plaça puguin fer igual, excepte en el cas que els porxos siguin oberts i no tancats.

30. Igualment ordenaren que la paret de la vinya d'en Pere Sesvinyes, que és devora la font, es faci enrere i s'adobi així

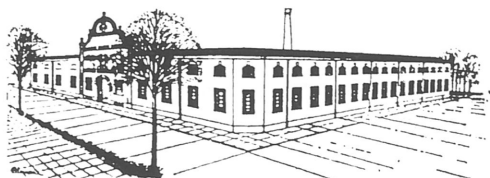
Restaurant SA FONDA

ESPECIALITATS

CABRIT DE MUNTANYA - PORCELLA
ARRÒS BRUT - PAELLA

Tel. 971 51 70 22 • LLUC

FÀBRICA D'ARTICLES DE PELL

guants

bosses

peces de vestit

i marroquineria en general

Gran Via de Colon

Telèfon 971 50 19 00

INCA

Pere Cardils a cens de xviii. diners, se deja en aquell dit pati edifici car carniceria pesqueteria e es lo dit pati pres del mur de la vila.

Item ordonaren a la dita vila de Falanig M. quarterades de garriga axi com son termenades e assignades de cascun:

Primerament ne presem den Orset Sescudines cc. quarteradas axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Valenti Julia I. quarterades axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Pere Brescha c. quarterades axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Barthomeu Truyol I. quarterades axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Romeu Moix c. quarterades axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Jacme Ascarp e dels hereus de na Comes c. quarterades axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Caldentyll c. quarteradas axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Pere Perensal c. quarterades axi com son termenades e assignades.

Item ne presem den Bernad de Veri cc. quarterades axi com son termenades e assignades.

Item ordonaren que totes les quarterades de les garrigues demunt dites sian donades als acaptadors o establidors so es assaber, per cascuna quarterada xii. diners de cens.

Item ordonaren que aquell quadro de terra, axi com es termenat e assignat, sia dat a orta a fer e havi partida dels hereus den Bruguera e den Huguet carnisser e den Ferrer Despuig e den Salamo e den Guillem Pons, e es lo dit quadro de terra devayl la orta qui ja hi es, e afronta ab aquella e en lo camí qui va a la Ciutat e ab la honor den Pere Savinyes; e sien fetes parts del dit quadro de terra, so es assaber: de una quarterade viii. parts a un acaptador e don de cens per la dita part xv. diners e axi ven la quarterada a rao de x. sous, e asso posaren a tan gran for per so com es loch de requiu e son los orts qui son establits en lo dit quadro xxxi. e ani dalguns qui son a major preu los uns quels altres.

Item ordonaren que sia donat sementiri a lesgleya de la dita vila, so es assaber, fora al mur de la vila, e siali donat mig quarto de terra al dit sementiri e es li assignat en la honor den Huguet de Avinyo, axi com es termenat e assignat, e es tatxat que deja donar la Vila al dit Huguet de Avinyo per esmena del dit mig cayro xx. sols. El dit Huguet de Avinyo te lo dit mig quarto hon se fa lo sementiri ab daltre honor ensemps per an Pere Brescha a cens. E si lo dit Huguet Davinyo retra la carta al dit Pere Brescha deja donar x. sous en Pere Brescha dels xx. sous que haura reebuts de la villa per raho del sementiri.

com ells delimitaren i assignaren i que per les plantes i esmena de la paret la vila li doni 25 sous.

31. Igualment ordenaren que la paret d'en Pere Ramon que està en el camí que va a l'església s'adobi i es faci enrere com ells delimitaren i assignaren.

32. Igualment ordenaren que les parets que hi ha al camí que va a Manacor d'en Guillem de Madrona i de n'Huguet d'Avinyó s'adrecin i s'adobin així com ells delimitaren i assignaren.

33. Igualment ordenaren que la paret d'en Ramon Guerau que hi ha en el camí del Cigrar que va a Manacor s'adreci i s'adobi així com ells delimitaren i assignaren. Que en un pati de terra que en Pere Cardils té a un cens de 18 sous s'edifiqui una carnisseria i una peixateria; el dit pati és devora el mur de la vila.

34. Igualment ordenaren a la dita vila de Felanix 1.000 quarterades de garriga així com són delimitades i assignades de cadascun:

35. Primerament en prenguérem 200 quarterades d'en Orset Sescudines així com són delimitades i assignades.

36. Igualment en prenguérem 50 quarterades d'en Valenti Julià així com són delimitades i assignades.

37. Igualment en prenguérem 100 quarterades d'en Pere Bresca així com són delimitades i assignades.

38. Igualment en prenguérem 50 quarterades d'en Bartomeu Truyol així com són delimitades i assignades.

39. Igualment en prenguérem 100 quarterades d'en Romeu Moix així com són delimitades i assignades.

40. Igualment en prenguérem 100 quarterades d'en Jaume Ascarp i dels hereus de na Comes així com són delimitades i assignades.

41. Igualment en prenguérem 100 quarterades d'en Caldentei així com són delimitades i assignades.

42. Igualment en prenguérem 100 quarterades d'en Pere Perensal així com són delimitades i assignades.

43. Igualment en prenguérem 200 quarterades d'en Bernat de Verí així com són delimitades i assignades.

44. Igualment ordenaren que totes les quarterades de garriga damunt dites siguin donades als acaptadors o establidors a 12 diners de cens per cada quarterada.

45. Igualment ordenaren que aquell quadró de terra, així com és delimitat i assignat, sigui donat per fer horta, que era partida dels hereus d'en Bruguera, de n'Huguet carnisser, d'en Ferrer Despuig, d'en Salamo i d'en Guillem Pons. El dit quadro de terra és davall l'horta que ja hi ha i fa front amb aquesta, amb el camí que va a Ciutat i amb l'honor d'en Pere Savinyes. Que es facin parts d'aquest quadró: d'una quarterada, set parts a un acaptador, que en doni de cens 15 diners, venent la quarterada a raó de 10 sous. Posaren un for tan gran perquè és lloc de requiu. Els horts que hi ha són 31 i n'hi ha uns de més preu que uns altres.

46. Igualment ordenaren que es doni mig quartó de terra a l'església del poble, fora del mur, per fer un cementeri. Aquesta terra està assignada en l'honor de n'Huguet d'Avinyó, al qual la vila ha de donar 20 sous per esmena del dit quartó. L'esmentat Huguet d'Avinyó té aquest mig quartó on es fa el cementari, a cens, juntament amb un altre honor, a favor d'en Pere Bresca. Si Huguet d'Avinyó retira la carta a en Pere Bresca, li haurà de donar 10 dels 20 sous que ha rebut de la vila per fer el cementeri. ■

(1) Quadern de 9 folis, inclòs al principi del Libre del delmar del bestiar, conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca (AHM 2048). Transcripció: J. Vich i J. Muntaner. Documenta Regni Maioricarum (Miscelanea). Palma 1945, pàgs. 67-74 [documents nùms. 51 i 52].

Les Ordinacions de 1300

Per entendre les Ordinacions promulgades el 1300 per Jaume II de Mallorca el primer que hem de tenir en compte és el context històric del moment. En efecte, les Ordinacions responen a la voluntat de la monarquia mallorquina de regular el creixement urbà de la Part Forana, però són el fruit d'una realitat més àmplia que cal contrastar.

El regnat de Jaume II (1276-1311) presenta dues etapes clarament delimitades a causa de les circumstàncies històriques en què es veié involucrat el monarca. La primera correspon als inicis de la Corona de Mallorca, amb tota la problemàtica que l'oposà a la Corona catalanoaragonesa. És prou coneguda la mala disposició de Pere *el Gran* a l'hora d'acceptar la fragmentació que —contra la tendència europea del moment i contra els interessos diguem-ne nacionals— estipulà Jaume I en morir. Això es traduí en el tractat d'enfeudació de Perpinyà (1279) on, ben a contracor, el rei mallorquí hagué de fer-se vassall del seu germà, i en la rèplica de Jaume II, que a la primera oportunitat que se li presentà féu cas omís del compromís assolit a desgrat i s'alià amb França en el conflicte que enfrontà aquest regne amb Catalunya (1285). És clar que el sobirà de Mallorca esperava una victòria francesa (com tothom, atesa la potència de les hosts del nord que, a més, es veien reforçades amb la declaració papal de croada contra les terres catalanes) que, entre d'altres coses, l'alliberaria del vassallatge no desitjat. Però les coses anaren a l'inrevés de les previsions i, contra tot pronòstic, els almogàvers catalans i les naus comandades per Roger de Llúria inflingiren una derrota sense pal·liatius a les tropes de Felip l'*Ardit*. Això tengué per a Jaume II unes conseqüències desastroses ja que fou acusat de felonia (no complir les obligacions feudals) i, per tant, va ésser objecte de les represàlies corresponents: l'ocupació militar del regne de Mallorca, el mateix 1285, i un inici, aviat aturat, d'ocupació del Rosselló, la part continental de la corona mallorquina.

Així, doncs, el 1285 Jaume II fou desposseït del regne illenc, el qual va ésser governat pels monarques catalanoaragonesos, que se succeïren amb una certa freqüència durant els anys següents (Pere *el Gran*, Alfons *el Liberal* i, a partir de 1291, Jaume II, nebot del rei mallorquí i fàcil de confondre atesa la coincidència cronològica i de denominació). La situa-

Jaume II

ció es perllongà per espai de tretze anys. El 1295 les potències implicades en el conflicte signaren el tractat d'Anagni, que posava punt final a la situació (bastant més complexa que el

que hem assenyalat, puix que només hem fet referència al que afectava directament les terres mallorquines) i en el qual s'estipulava, enmig de moltes més coses, el retorn a Jaume II dels territoris ocupats. Això, però, encara trigà tres anys a fer-se efectiu i fins el 1298 el rei de Mallorca no recuperà el domini del seu regne insular.

A partir d'ací entrem en la segona fase del regnat de Jaume II que, en molts aspectes, és oposada a l'anterior. Si la primera es caracteritza per una situació de conflicte i de relacions tibants amb la monarquia catalanoaragonesa, ara la cosa canvia i els dos Jaume II mantenen una bona relació que, a grans trets, perdurà durant la resta del regnat del sobirà mallorquí.

Aquest període de calma possibilità que Jaume II de Mallorca, un cop possessionat de bell nou del seu regne, iniciàs una política de reformes tendents a consolidar els avenços del segle que s'acabava i a resoldre alguns problemes pendents. Així, doncs, a partir del restabliment del legitimitisme, coincidint amb el canvi de centúria, es dona en el regne un impuls a tot el procés de poblament i de reorganització de la societat illenca. És aleshores quan els poders públics mallorquins, impulsats pel monarca mateix, intenten estimular l'arribada de nous pobladors (això que hom ha denominat «re població») i reorganitzar l'espai, a través de la promulgació de les Ordinacions, fomentar la indústria manufacturera i tèxtil —com, en aquest últim cas, també es feia al Rosselló—, per a la qual cosa fou portat a l'illa un mestre anomenat Bindo o Bindó, que acabava d'intervenir en el mateix procés a Catalunya Nord, establir mesures proteccionistes respecte del comerç, etc. Aquesta última iniciativa, per exemple, acabà en un fracàs absolut a causa de l'oposició frontal dels mercaders de Catalunya i va ésser un motiu de forta tensió —momentània— entre totes dues corones. Per acabar aquest seguit de projectes reformadors, en l'àmbit jurídic s'establí l'ordre de prelació de les fonts que havia de regir durant els segles següents i que fou: en primer lloc, els costums i les franqueses del regne, a continuació els *Usatges* principatins i, finalment, el dret civil romà.

Aquest, doncs, és el context en què hem d'entendre i situar la promulgació de les Ordinacions de 1300: un període de bones relacions entre les dues monarquies i un seguit de reformes en l'àmbit insular tendents a donar un salt endavant un cop superada la fase inicial derivada de la immediata conquesta, primer, i de les tensions polítiques posteriors a la mort de Jaume I.

El primer que hem de dir respecte de les Ordinacions és que amb aquestes disposicions no es va «fundar», com s'ha repetit tantes vegades, un determinat nombre de pobles. El tòpic arranxa de Dameto, que és el primer a parlar d'una creació feta gairebé del no-res: «Viendo el Rey lo mucho que habían crecido los moradores y vecinos de Mallorca, determinó fundar algunas villas. Felanitx... fue de las primeras. Los principales fundadores se dice fueron...» (les cursives són nostres). I ha fet fortuna perquè, entre molts altres historiadors, fou seguit per Quadrado, la influència del qual en la historiografia illenca és prou coneguda per haver ara de valorar-la o d'insistir-hi.

Precisament les Ordinacions pretenen aplicar-se allà on ja hi havia nuclis de població preexistents, és a dir, no són pensades per bastir *ex nihilo* nous enclavaments demogràfics. En tot cas l'objectiu perseguit és consolidar-los, engrandir-los i regular-ne el creixement, dins un projecte de gran abast ende-

Monedes de Jaume II

gat per la monarquia de reordenació urbanística a la zona rural de Mallorca. De fet, el pla sembla que ja havia estat concebut els últims anys del regnat de Jaume I, quan el futur Jaume II governava l'illa amb plens poders, i en tot cas abans de 1285.

D'altra banda, també hi ha hagut una discrepància tradicional a l'hora d'enumerar els pobles afectats pel projecte. Dameto mateix parla d'onze viles: Algaida, Lluçmajor, Porreres, Felanitx, Campos, Santanyí, Sant Joan de Sineu, sa Pobla, Manacor, Binissalem i Selva. El nombre bellugà amb la inclusió, per part pel paborde Terrassa, de Petra i, en temps més recents, Gabriel Alomar hi afegí Capdepera i Son Servera, amb la qual cosa les famoses onze viles inicials augmentaven fins a catorze.

De la relació, el que es dedueix és que les Ordinacions afectaren una gran part de l'illa, tret de la serra de Tramuntana. Tampoc no hi entraren viles ja prou consolidades, com la d'Inca. Per aplicar el pla, hom requeri els serveis de determinats tècnics, el nom dels quals ens és conegut, com Pere Esturs, Ramon Desbrull, etc. Des d'un punt de vista urbanístic, la idea era establir un traçat urbà de planta quadrícula als llocs plans, que G. Alomar relaciona amb les «bastides» edificades al Llenguadoc per sant Lluís de França als territoris erms, devastats per la croada contra el catarisme (la «terre gaste» dels trobadors), que a la pràctica es va veure modificat per determinats condicionaments, com l'existència de nuclis anteriors, camins que creuaven enmig de la població, etc.

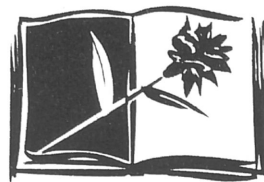
Aquest pla, ultra els aspectes de caràcter urbanístic, contemplava el desenvolupament social i econòmic dels nuclis afectats. Vegem-ne algunes mostres. Els nous pobladors havien de rebre un solar per edificar la casa, així com terra per al conreu i drets comunals per a les pastures, tot plegat sotmès al

sistema de cens. Per a construir els habitatges es preveïen crèdits, acompanyats de moratòries en el pagament de deutes anteriors que haguessin contret els nouvinguts. A canvi, el poblador havia d'enllestir aviat la casa (mig any de termini) i comprometre's a residir-hi els sis anys següents. Així mateix, es preveia l'existència a cada vila de la corresponent carnisseria, de la peixateria, d'una casa de la vila, d'abeuradors, etc. I per resoldre la problemàtica de l'aigua allà on era escassa, es projectava la construcció d'aljubs i basses.

Aquestes són, resumides, les línies mestres de les Ordinacions de 1300. En tot cas, val a dir que, al seu torn, encara varen sorgir altres projectes, més puntuals, com la creació de la vila d'Alaior, a Menorca, o, a Mallorca, l'edificació d'un nucli a la Palomera (l'actual Sant Elm), el 1303. En aquest segon indret Jaume II demostrà tenir un interès especial per formar-hi una població urbana rodejada de murada, aprofitant l'existència d'un hospital. El projecte, discutit entre el rei i el senyor feudal del lloc, el bisbe de Barcelona (el «pariatge» sobre el lloc entre ambdós poders no se signà fins vint anys després), molt semblant a les ordinacions, preveia una població de vint a trenta cases. Els nous pobladors també rebrien un solar per construir-hi l'habitatge i un tros de terra, s'hi bastiria una cisterna comuna, magatzems, etc. I els encarregats de dirigir les obres tornaven a esser Ramon Desbrull i Pere Es-turs. Val a dir que la iniciativa, amb prou dificultats, va reeixir i la Palomera arribà a tenir fins i tot el seu propi batle, diferent del d'Andratx, tot i que a mesura que la pirateria es féu més present el lloc s'anà despoblant, fins a desaparèixer al segle XVI.

En definitiva, a tenor de l'abast de les reformes, hom ha pogut parlar d'un nou repartiment. Per acabar, i per tal de fer allò que sempre s'ha dit que ha de dur a terme l'historiador, és a dir, fer viu el passat i relacionar-lo amb el present, hom no pot deixar de plantejar una reflexió final, que lligui un projecte de reordenació del territori fet fa set-cents anys amb la problemàtica actual que patim en qüestions territorials i mediambientals. Amb aquell projecte es pretenia —i, de fet, es va aconseguir— regular el creixement urbanístic de l'illa. Tot el contrari del que hem conegut durant les últimes dècades, caracteritzades per un consum desmesurat de territori, amb la seva corresponent i tràgica devastació, i un desgavell absolut a l'hora de planificar-ne el creixement. I això sense parlar de la consciència que traspuen les Ordinacions respecte de l'aigua, que ja consideren un bé comú sotmès a una problemàtica —la de la seva escassetat— que intenten resoldre. Com a resultat de la comparació d'ambdues realitats, evidentment no podem deduir i menys aplicar ací allò de «la història és la mestra de la vida». ■

Gabriel Ensenyat Pujol

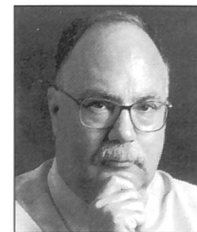

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS

CORT Pça. Cort, 1 Cp 07001	EL TERRENO Nigul, 1 Cp 07015
BLANQUERNA Sant Joaquim, 9 Cp 07003	COLL D'EN RABASSA Albuera, 1 Cp 07007
S'ARENAL Gaspar Rul·lan, 5 Cp 07006	POLÍGON DE LLEVANT Ciutat de Querétaro, 3 Cp 07007
MOLINAR Xadó, 7 Cp 07008	CASAL SOLLERIC Passeig del Born, 27 Cp 07012
RAFAL VELL Pere Ripoll i Palou, 9 Cp 07008	L'OLIVAR Mercat de l'Olivar, 104 Cp 07002
SANTA CATALINA Fàbrica, 34 Cap 07013	SON XIMELIS Cap Enderrocà, s/n Cp 07011
ESTABLIMENTS Pça. Immaculada, 3 Cp 07010	GABRIEL LLABRÉS Antoni Planas i Franch, 4 Cp 07001
SON RAPINYA Catalina March, 4 A Cp 07013	SON CLADERA Cala Serena, 3 Cp 07009
SON FORTEZA St. Isidre Llaurador, 25 Cp 07005	SA INDIOTERIA Gremi de Tintorers, 2 Cp 07009
SON GOTLEU Regal, 105 Cp 07008	SIOPJ Pere d'Alcàntara Penya, 11 Cp 07006
GÈNOVA Barranc, 22 Cp 07015	

Ajuntament de Palma

COORDINACIÓ DE BIBLIOTEQUES DE BARRIADA DE L'AJUNTAMENT DE PALMA:
C/ DE L'ALMUDAINA, 7 A - CP 07001 - TEL. 971 71 87 95

El reformisme medieval: les Ordinacions de Jaume II

INTRODUCCIÓ

Entre els anys 1229-1232, Jaume I, al capdavant d'un grapat de nobles catalans, va conquerir Mallorca. Si fins aquell moment l'arxipèlag estava integrat culturalment i econòmicament al món musulmà, a partir d'aleshores Mallorca restarà integrada a una de les cultures cristianes més dinàmiques i amb més personalitat de la península Ibèrica: la Corona d'Aragó.

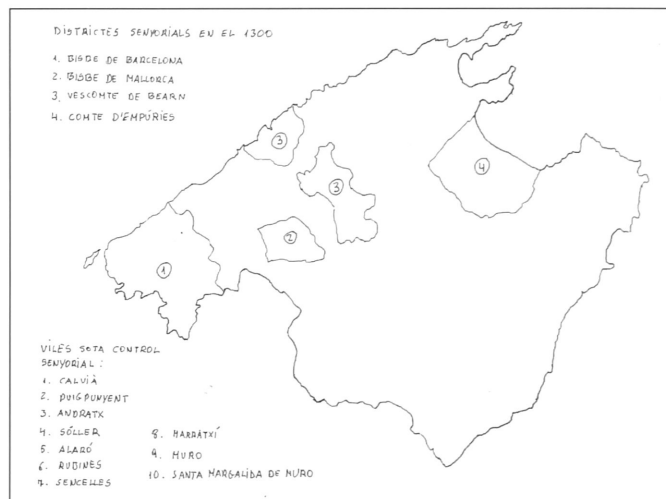
Amb la conquesta arriba a Mallorca una llengua, una religió, una determinada cultura material, una sòlida estructura privada—la família— i una concepció de la propietat, especialment de la propietat immobiliària. És el que coneixem com a món feudal, on els reis no solament governen sinó que també són propietaris. On hi ha una jerarquia social, encapçalada pels nobles i seguida pels cavallers. On el sistema de propietat s'adapta a l'estructura i a les necessitats socials. Continua existint la propietat absoluta, romana diríem, com és l'alou, però el feudalisme esmicola els sistemes de domini en tinences feudals, domini directe i domini útil perpetu (l'emfiteusi) o a terminis (l'arrendament).

NOVA SOCIETAT, NOUS PROBLEMES

Tot el que he dit arriba a Mallorca amb la conquesta, però el segle XIII acaba sense resoldre greus mancances, algunes mai resoltes al llarg de la història medieval i moderna.

En primer lloc, hi havia la mateixa idoneïtat del títol polític: Regne de Mallorca. Jaume I va emprar per primera vegada aquesta intitulació el 1230 i d'una forma clara des del 1238, una vegada conquerida València. El problema era: què hi havia darrere d'aquesta intitulació? L'illa de Mallorca? L'arxipèlag? Sembla que el Regne de Mallorca era solament l'illa més gran, la resta eren "les illes adiaents". Cal retèner aquest fet, perquè implica una manca d'homogeneïtat de les illes de l'arxipèlag, perquè van ser conquerides per personalitats i moments històrics diferents, com Guillem de Montgrí (Eivissa) i Alfons *el Franc* (Menorca).

Un element col·lateral del que he dit abans va ser la manca d'institucions suprainsulars i supramunicipals, homologables amb les de la resta de regnes de la corona d'Aragó. Em refereixo a les Corts, un organisme fonamental sorgit en el segle XIII a Catalunya, Aragó i València, però no a Mallorca. Seria llarg explicar aquesta mancança, però puc dir que va tenir

Districtes senyorials en el 1300

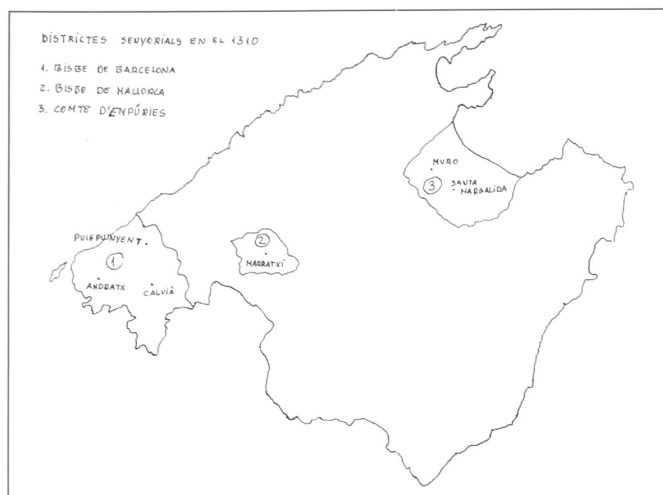
com a conseqüència que el Regne de Mallorca restàs políticament com un membre menor de la Corona d'Aragó.

La conquesta de Mallorca va ser això mateix: una conquesta amb un repartiment del botí mobiliari i immobiliari. El que va interessar en un primer moment va ser de qui serien els béns, on es trobaven i quina extensió tenien. Això va ser el *Llibre del repartiment*. Es tractava d'ocupar ràpidament les terres i posar-les en explotació.

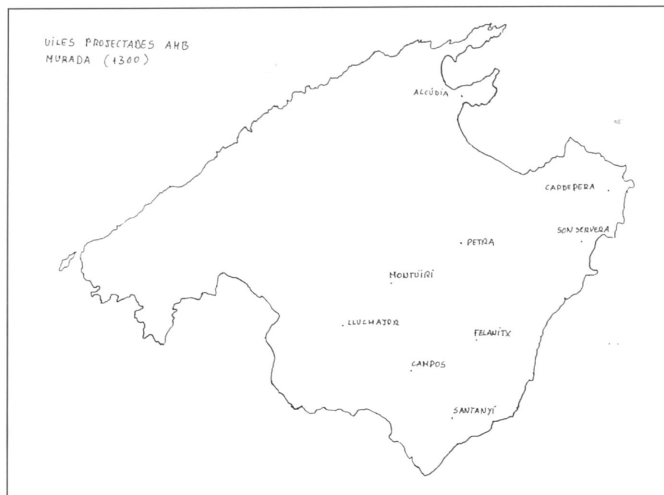
El problema era que l'espai agrari de Mallorca i el mateix sistema de poblament rural, a l'entorn de les alqueries, eren el reflex fidel de la societat musulmana, però no de la nova societat feudal.

La conquesta va crear un primer impacte sobre el sistema de la propietat musulmana, fragmentant les alqueries i rafals tradicionals entre diferents nous propietaris. Després l'expansió de nous cultius, com la vinya i l'olivera, van fer recular els sistemes tradicionals de conreu.

Però, si ens situam a final del segle XIII, ni totes les explotacions possibles tenen conrador, ni la població rural està distribuïda per tota l'illa, ni l'interior de Mallorca té cap tipus d'organització, consemblant al sistema municipal de la Ciutat de Mallorca, ni té un sistema de defensa adient. La Mallorca

Districtes senyoriais en el 1310

Viles projectades amb murada (1300)

cristiana recolzava la seva defensa en uns vells castells musulmans de muntanya i en un aparell, creat pels conqueridors, d'un centenar de cavalls armats.

Com veiem, hi havia molta feina per fer, no sols a Mallorca, sinó també a Menorca. Eivissa era un cas diferent. Pertanyia a la Seu i pabordia de Tarragona. Per això el rei tenia una posició secundària a les Pitiüses. No hi podia marcar directrius.

EL REFORMISME DE JAUME II I DE SANÇ (1298-1324)

Jaume II havia governat les illes, com a successor de Jaume I, des del 1276 fins al 1285. Fins i tot abans havia estat procurador del rei durant vint anys. Tot plegat vol dir que Jaume II tenia un coneixement de les illes de primera mà. Però ni en un ni en l'altre dels períodes esmentats va poder articular una política interior mínimament coherent a causa de la seva subordinació (quan era procurador) o dels problemes mediterranis i amb França i la Corona d'Aragó, que exigiren prioritat.

Ara, el 1298, Jaume II gaudia de la tranquil·litat necessària per posar en pràctica els seus plans. Però abans de parlar-ne, cal dir que la vastitud dels plans reials no ens ha de fer perdre el fil conductor del seu objectiu, diguem-ho així, egoista: prestigiar i enriquir la monarquia.

Cal recordar que la dinastia de Mallorca era una dinastia nova i governava uns territoris diversos i, sobretot, esquistos. Quant a superfície, era semblant al Regne de Navarra, però els separava tota la resta. El Regne de Navarra era continental i compacte i, a més, era una monarquia històrica.

Qualsevol política reformista necessita doblers. Això va ser el tema prioritari de Jaume II. L'estratègia que va utilitzar va ser la prospecció de nous recursos, la recuperació de drets en desús, la racionalització financera, el control dels jueus i l'establiment d'impostos.

La prospecció de nous recursos va tenir com a objectiu l'establiment d'una lleuda sobre totes les mercaderies de forasters (quedaren inclosos també els catalans i els valencians) i d'una xarxa de consolats. L'oposició de Catalunya i de València va fer fracassar l'esmentada lleuda i, pel que fa al tema dels consolats, els illencs solament van assolir el control del consolat de Bugia.

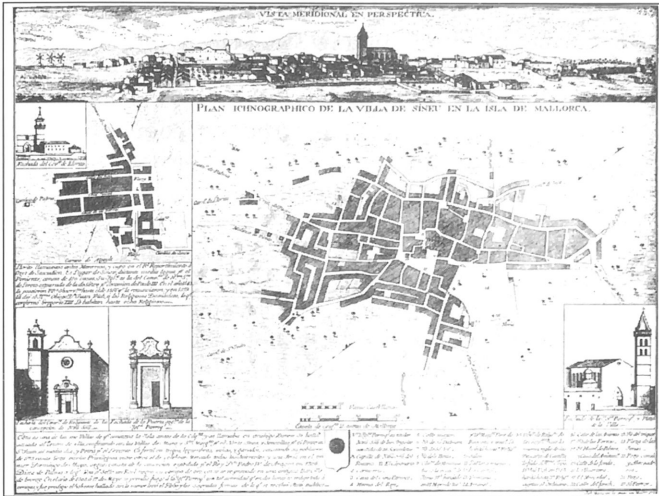
La racionalització financera va tenir més èxit. Tradicionalment, la gestió de la hisenda reial era encomanada al batle de Mallorca. Jaume II va crear uns agents especialitzats, anomenats procuradors reials, amb un nou sistema de comptabilitat (llibres de rebudes, de pagaments i de balanç o del compte) i nous sistemes de gestió de les rendes i dels drets reials.

La comunitat jueva havia experimentat un gran desenvolupament al llarg del segle XIII. Paral·lelament ho va fer el perjudici social contra aquesta comunitat. En els anys 1286-1287 hi ha les primeres exigències de segregació dels jueus i d'exclusió de càrrecs i de funcions dins l'administració reial i de la propietat immobiliària. Jaume II, quan el 1298 va prendre possessió del Regne, es va trobar amb el tema del nou call de la Calatrava a mig fer. Va desencallar el tema i les contradiccions de les lleis vigents (podien vendre les cases on vivien, però no podien comprar les cases o solars del nou call), de forma que va permetre l'adquisició d'habitatges i de solars, distingint entre lloc d'habitació i local comercial.

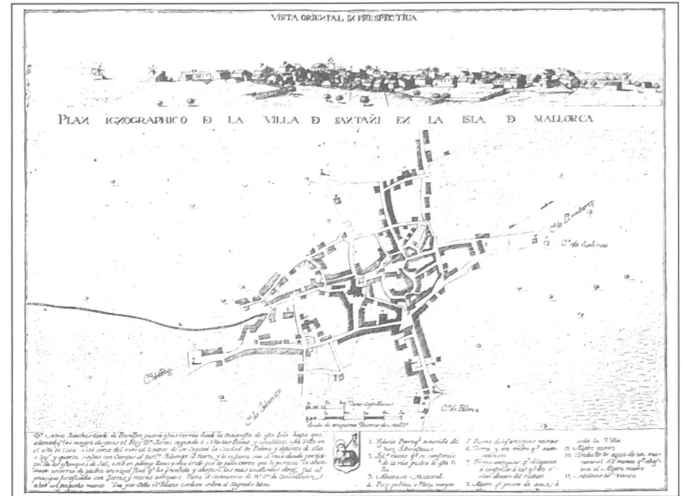
Els jueus estaven dotats de personalitat jurídica, l'anomenada aljama, sota protecció reial. Jaume II va restablir la contribució financera de la comunitat jueva, en els mateixos termes del segle anterior. En concepte de contribució o tribut havien de pagar anualment 3.500 sous.

El darrer epígraf de la política financera de la Corona va ser l'establiment d'impostos. Amb caràcter de restauració, el rei va reglamentar el cobrament del monedatge o morabatí. Aquest tribut tenia la funció d'indemnitzar la Corona per tal de no devaluar la moneda. El pagava tothom —menys els cavallers, els clergues i els pobres— cada set anys, segons un mòdul únic de 8 sous.

Però el vaixell insigne que va permetre el desenvolupament dels plans reials va ser la imposició d'una cisa el 1300. El rei justificava la seva imposició com a indemnització per la manca d'entusiasme dels illencs en els fets de 1285, quan Mallorca va ser ocupada per ordre de Pere el Gran d'Aragó. Del nou impost, en van ser exclosos clergues i cavallers. El producte de l'esmentada cisa va ser dividit en tres parts: 2/3 a favor de la tresoreria reial i 1/3 restant a favor de la Universitat de Mallorca. Aquest darrer terç va ser, a la vegada, dividit

Plànol de Sineu, de Jeroni de Berard

Plànol de Santanyí, de Jeroni de Berard

en tres parts: 2/3 parts a favor de la Ciutat de Mallorca i 1/3 a favor de l'interior de l'illa. La cisa havia de durar nou anys.

Cal retenir les esmentades dades perquè ens expliquen tot el que succeirà a la Part Forana de Mallorca en un procés molt ràpid d'organització i d'articulació.

PLANS AGRARIS, URBANISME RURAL, ORGANITZACIÓ MUNICIPAL

Els mitjans econòmics a l'abast de la monarquia li van permetre una ambiciosa política d'adquisicions tant a la ciutat de Mallorca, com a l'interior de l'illa. Cal pensar que només a la ciutat la Corona va realitzar, entre 1300 i 1316, un total de 46 adquisicions de domini directe i útil d'immobles.

A l'interior de l'illa, les inversions tenen la finalitat de facilitar els plans de colonització agrària (adquisició de possessions, immobles a les noves poblacions, instal·lacions de transformació, com els cellers) i finalitats polítiques.

El rei és el principal propietari immobiliari de Mallorca i de Menorca, però no l'únic. Els bisbats de Mallorca, de Barcelona i de Girona tenien grans propietats o cabdalies. Entre els civils, el vescomte de Bearn i el comte d'Empúries tenien senyories importants. Això significava que el 1300 hi havia a Mallorca un total de 10 viles fora de la porció reial: Calvià, Puigpunyent, Andratx, Sóller, Alaró, Rubines, Sencelles, Marratxí, Muro i Santa Margalida de Muro.

Jaume II va optar per incorporar, per compra, les porcions senyoriales a l'abast, com la baronia de Bearn i de Biniraix. El seu successor, Sanç, en lloc d'invertir doblers en adquisicions va preferir tolerar la transferència de la baronia del comte d'Empúries a particulars i signar pariatges amb les autoritats religioses. També s'aprofità de l'extinció del Temple, el 1313.

Les adquisicions de béns nobiliaris i els esmentats convenis van potenciar la presència i el domini de la Corona dins Mallorca, facilitant els seus plans agraris.

Què volia fer la monarquia a l'interior de Mallorca? La complexitat dels objectius reials ens obliga a descompondre la pregunta en diferents apartats, tots relacionats:

Hi ha una política de reequilibri poblacional i de revalorització de la porció reial. L'establiment de pobladors a les noves viles i la creació de polígons agraris de 1.512 quartera-

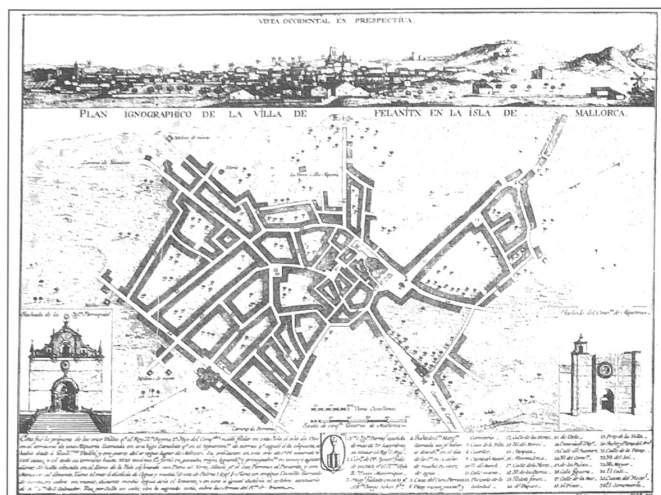
des per vila tenia efectes econòmics evidents. Cada poblador havia de pagar rendes i delmes al rei i a altres propietaris. Un càlcul una mica per damunt ens indica que cada nova vila pagaria un total de 6.000 sous de renda anual.

Hi ha una competència amb els senyories que subsistien, atraient població cap a les noves viles. És evident que la fundació d'Huialfàs té un sentit de competència respecte a Muro, població del senyoriu del comte d'Empúries.

Hi ha una política defensiva. Com he dit abans, els tres vells castells musulmans, algunes torres de les cavalleries i els 100 cavalls armats —que, per cert, ningú no havia vist mai junts— eren poca cosa tenint en compte els reptes d'un món mediterrani conflictiu. Calia establir la defensa on hi havia el perill. Per això, tot el litoral des d'Artà fins a Santanyí i la badia d'Alcúdia van rebre un tractament específic. S'hi farien pobles fortificades. Això mateix va pensar-se per als pobles del pla de Mallorca, situats en una segona línia de defensa (Artà, Manacor, Campos i Felanitx) i en una tercera línia (Petra, Montuïri i Llucmajor).

Hi ha, finalment, una política institucional. La Corona està interessada en una concentració de la població, tallant el camí al predomini tradicional de foravilers. Els plans fiscals de la Corona resultaven difícilment realitzables en un context de població dispersa i sense estructures administratives adients. Evidentment el pas previ és crear estructures de població rural, estimulant-ne la concentració. La monarquia va posar a l'abast dels pobladors crèdits barats sota control oficial i un sistema de rendes assumible. Fer una casa nova tenia un pressupost de 100 sous.

Segons el disseny de les Ordinacions de Jaume II, cada pobla havia d'allotjar 100 caps de família (500-600 habitants per cada pobla). Cal retenir l'esmentada xifra perquè és el punt de partida per a la creació dels municipis forans. Fins aleshores només hi havia un municipi a Mallorca i el seu cap era la Ciutat de Mallorca. Però quan Jaume II va establir l'esmentada cisa i va destinar als programes de desenvolupament d'infraestructures de l'interior de Mallorca 1/3 part de la quota tributària cedida a la Universitat de Mallorca, qui controlava aquest terç? La Ciutat de Mallorca?

Plànol de Felanitx, de Jeroni de Berard

Per tal de participar en el pastís de l'esmentat terç, les noves viles de Mallorca i les velles van ser dotades d'estructures municipals, sempre que tinguessin un mínim de 100 pobladors. Tot Mallorca va entrar en una concurrència per tal d'assolir quota de poder municipal. Montuïri ja tenia el 1308 84 caps de família. Capdepera, vint anys després, només en tenia 59. Viles noves i viles velles van entrar en conflicte per ser la seu del municipi: és el cas de Campanet, vila vella, i d'Huialfàs, vila nova. El contenciós no va acabar fins al 1368. Ambdues van restar com a municipis. Capdepera no ho va aconseguir i va restar com a nucli subordinat d'Artà.

Com veiem, el reformisme de Jaume II va acabar transformant l'estructura tradicional de l'interior de Mallorca. Si el 1300 hi havia un sol municipi a Mallorca, a final del seu regnat n'hi havia prop d'una trentena. L'estructura tradicional del camp mallorquí, heretada de l'època musulmana, ha restat destruïda en les comarques de la Marina i del Pla de Mallorca. La renda, fórmula tradicional del món feudal, entra ara en concurrència amb els impostos.

La reordenació de l'interior de Mallorca no pot acabar sense esmentar la seva culminació administrativa. Com he dit abans, el programa de Jaume II havia tingut com a fruit el sorgiment de nombrosos municipis rurals. El problema que es plantejava ara era el de la coordinació i la seva relació amb la Ciutat de Mallorca. En aquest tema s'obrien dos camins molt diferents: el de la convergència amb la ciutat o el de la seva "associació" des de la diferència. Cadascun dels camins esmentats tenia la seva prestació política. Convergència amb la ciutat significava potenciar la Universitat de Mallorca com a interlocutora exclusiva amb la monarquia; crear un organisme específic per als forans significava debilitar aquella relació esmentada, donant emperò satisfacció als interessos agraris.

El rei Sanç, el 1315, va optar per la segona sortida. Va crear un organisme específic dels forans, el Sindicat de Fora, que neix com un organisme supramunicipal de totes les viles foranes, autònom (elegeix els seus representants al Consell General i els seus ambaixadors), no participa en els òrgans executius (Juraderia de Mallorca), però sí en els decisoris (l'esmentat Consell General) i en els de control de l'activitat dels jurats i dels organismes econòmics.

Si el 1300 hi havia a l'illa la Universitat de Mallorca, ara el 1315 hi haurà la Universitat de la Ciutat de Mallorca i la Universitat de Fora. Tot això per no parlar també de la Universitat de Menorca i de la Universitat d'Eivissa. El regne de Mallorca té 4 universitats. Els forans participen, com he dit, en el Consell de Mallorca des de defora. Els menorquins i els eivissencs tenien els seus consells generals.

Aquesta diversitat va donar satisfacció a interessos corporatius, però el va debilitar davant la Corona, perquè mai no es va crear un organisme suprainsular. Ara el Regne de Mallorca no era solament un regne petit —encara que amb gran dinamisme econòmic—, sinó també dividit.

El que havia començat el 1300 com un procés de tipus municipalista, per tal d'articular l'entorn rural de Mallorca, es converteix només 15 anys després —a través del Sindicat de Fora— en una institució polititzada, en concurrència amb la Universitat de la ciutat. ■

Pau Cateura Bennàsser
Universitat de les Illes Balears

BIBLIOGRAFIA SUMÀRIA:

Sobre el segle XIII:

Cateura Bennàsser, Pau: *Mallorca en el segle XIII*, Palma de Mallorca, Editorial El Tall, 1997.

Sobre les Ordinacions de Jaume II i les seves conseqüències:

Alomar Esteve, Gabriel: *Urbanismo regional en la Edad Media: las "ordinaciones" de Jaime II de Mallorca (1300)*, Barcelona, Editorial Gustavo Gili, 1976.

Cateura Bennàsser, Pau: *El regne evaït (Mallorca, 1300-1335)*, Palma de Mallorca, El Tall, 1998.

Diversos Autors: *Història d'Alcúdia (de l'època islàmica a la Germania)*, Mallorca, Ajuntament d'Alcúdia, 1999.

Martínez Ferrando, J. Ernest: *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Barcelona, Editorial Aedos, 1960.

Planas Rosselló, Antonio: *El Sindicat de Fora, corporación representativa de las villas de Mallorca (1815-1834)*, Palma de Mallorca, Miquel Font Editor, 1995.

Pons, Antonio: *Libre del mostassaf de Mallorca*, Mallorca, C.S.I.C., 1949.

Riera Melis, Antoni: *La Corona de Aragó y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV*, Madrid-Barcelona, C.S.I.C., 1986.

Santamaría Aránz, Álvaro: *Ejecutoria del reino de Mallorca (1230-1343)*, Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma, 1990.

Bar Restaurant

CA S'AMITGER

ESPECIALITAT EN MENJARS MALLORQUINS

07315 LLUC (Mallorca)

Tel. 971 51 70 46

Les Ordinacions de Jaume II per a la creació de pobles a Mallorca: la planificació i la dotació urbana

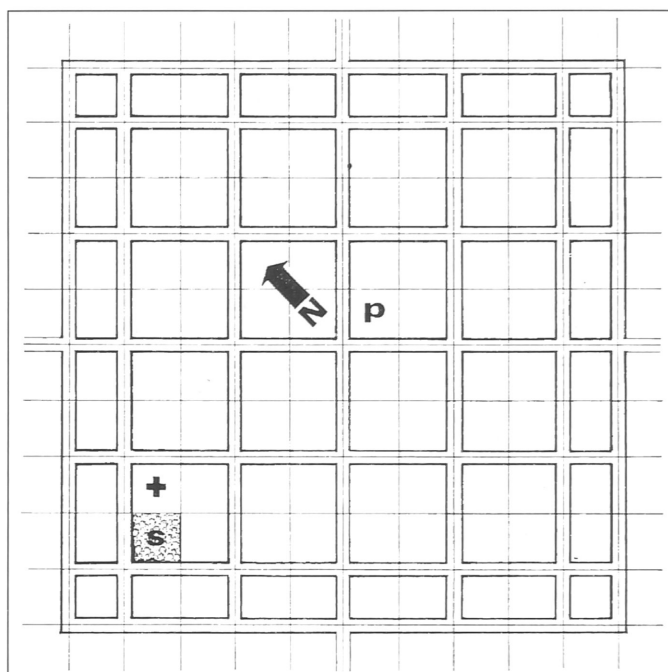
ALGUNS ASPECTES INTRODUCTORIS

Seguidament parlarem de diversos aspectes de les Ordinacions de Jaume II per a la fundació de nous pobles a Mallorca: la dotació de serveis i d'infraestructures per a la comunitat i l'urbanisme regular planificat.¹

El traçat quadriculat de la xarxa urbana està bastant unit a les ciutats de nova creació. Les fundacions reials a la Baixa Edat Mitjana són un fenomen comú a molts de territoris europeus, sovint lligat a la repoblació i a la concentració de població en territoris conquerits, territoris de frontera. No només respon a la funció militar; sovint també li són atribuïdes connotacions de caire polític, pel fet que ha de representar el nou ordre del règim que s'està imposant. També se'l relaciona amb l'igualitarisme social que els monarques volen establir. Igualment respon a canvis ideològics i a necessitats econòmiques. Els principis d'aquest urbanisme obeeixen a criteris d'incipient racionalisme i de lògica formal i a la pervivència del model ortogonal de l'antiguitat, que havia perviscut en diferents àmbits.

Des de fa temps hi ha hagut interès, per part dels estudiosos, d'establir vincles de relació entre els fenòmens desenvolupats en els diversos territoris europeus, aprofitant proximitats geogràfiques, cronològiques, de tipus polític, etc. S'ha especulat molt sobre els antecedents propers en cada un dels casos. Concretament, pel que fa a la península Ibèrica, el traçat regular de les ciutats de nova fundació s'ha relacionat especialment amb les bastides fundades al sud-oest de França des de mitjan segle XII,² que havien arribat a la península Ibèrica a través del camí de Santiago o amb les connexions de caire polític de les monarquies peninsulars amb els territoris de més enllà dels Pirineus.

Ja dins l'àmbit catalanoaragonès, els casos que consideram més representatius de l'urbanisme regular planificat anteriors al 1300 són: les fundacions de Jaume I i els seus successors a la Plana de Castelló durant la segona meitat del segle XIII i les Viles Noves Catalanes creades al llarg dels segles XII i XIII. Després del 1300 es donaran més casos de planificació regular en la Corona aragonesa; a part dels exemples concrets posats en pràctica, cal destacar la ciutat ideal teoritzada per Francesc Eiximenis a *Lo Crestià* a final del segle XIV.

Esquema bàsic de les pobleades per Jaume II de Mallorca, segons Gabriel Alomar. El mòdul és el solar quadrat que conforma illetes quadrades (centrals) o rectangulars (perimetral). La plaça i l'església es troben en illetes diferents.

Existeixen diferents opinions sobre les possibles connexions entre aquests diversos fenòmens urbans de la Corona d'Aragó. Crec ben necessari remarcar i defensar el valor i el protagonisme de la planificació urbana realitzada a Mallorca el 1300. També hem de tenir en compte la projecció d'aquests models urbanístics; hi ha diferents opinions que els relacionen amb l'urbanisme renaixentista en un marc molt més ampli que el de la Corona d'Aragó; en especial, hem d'esmentar el cas de les fundacions de noves ciutats dutes a terme a partir del segle XVI per la monarquia hispànica, amb les *Ordenanzas* que per a tal efecte va dictar Felip II el 1573.³

LES VILES FUNDADES PER JAUME II L'ANY 1300

Un cop Jaume II va recuperar els territoris insulars del Regne de Mallorca, que eren en mans del seu nebot, va em-

prendre tot un conjunt de mesures per consolidar el desenvolupament econòmic i social de les illes. En aquest sentit, va dictar l'any 1300 unes *Ordinacions*, que establien les directrius per a la fundació de noves poblades a Mallorca.

Els objectius eren, entre d'altres, promoure el desenvolupament de l'economia agrària per tal d'aconseguir l'autoabastament de les illes en productes alimentaris i industrials. Era necessari aprofitar terrenys que havien quedat bastant improductius pel despoblament sofert arran de la conquesta. La creació de poblades havia de motivar el repoblament, la concentració de la població que ja s'havia establert de forma dispersa en el medi rural i, també, la presència d'un gran nombre de petits propietaris pagesos. J. Vich indica que l'objectiu primordial de les *Ordinacions* era la defensa del petit regne; la població de la Part Forana es podria defensar millor si estava concentrada en viles i no dispersa en alqueries rurals.⁴ Segons Alomar, sembla que no hi havia una intenció militar.⁵ Bernat i Serra resumeixen la funció de les *Ordinacions* indicant que són un intent de racionalitzar el procés d'urbanització i estructurar l'espai agrari, tenint present que part de les viles sorgiren amb voluntat defensiva.⁶

El problema, a l'hora de parlar de l'abast o l'objectiu de les *Ordinacions*, es planteja amb la terminologia que s'ha utilitzat si es tracta de fundació de viles o fundació de poblades, de noves fundacions o d'una ordenació urbana i recerca d'un emplaçament adequat. He de dir que sovint en les publicacions s'han utilitzat indistintament les paraules "vila" i "pobla", si bé els cronistes han emprat més la primera. També en els documents de l'època es confonen els dos termes i, a més, s'usa molt la paraula "parròquia". En el mateix document de les *Ordinacions* apareixen els termes "vila" i "pobla"; López Bonet arriba a la conclusió, en relació amb aquest document, que el terme "vila" s'aplica a les poblades més antigues, més densament poblades o fortificades d'alguna manera i en les que existeix un cert tipus d'organització urbana i activitats diversificades, a més de la simple residència d'agricultors o posseïdors d'exploatacions agràries. Assenyalava que parròquia seria un terme més genèric, hereu de les demarcacions eclesiàstiques.⁷ (Sembla que sovint les paraules "parròquia", "vila", "pobla" i "terme" es confonen). Pel que fa als objectius de les *Ordinacions*, el mateix autor, recollint l'opinió de molts dels que han estudiat el tema, indica que es tracta més d'un "pla d'assentament poblacional" que d'una "carta de població"; que no es tracta de "viles" noves sinó de "poblades" (d'assentaments de nous pobladors) i que es tracta d'una ordenació urbanística i no d'una repoblació de territoris erms o abandonats.⁸

Per dur a efecte la tasca proposada, el rei es va envoltar d'un equip d'ordenadors, dirigit per Pere Sturç, de Sóller, i Ramon Desbrull, d'Inca. Eren els encarregats de dur a terme l'elecció dels llocs i de decidir el grau d'intervenció que s'havia de fer; els taxadors de les terres, immobles i drets censataris senyorials que es veien afectats per poder dur a terme la dotació i la planificació segons les directrius de les *Ordinacions*. Eren els inspectors per assegurar el proveïment d'aigua a les noves viles. Aquests dos personatges són els que apareixen esmentats com a ordenadors en els dos documents d'ordenació d'una vila en concret que coneixem: Felanitx i Petra.

No hem de veure la seva actuació com un fet puntual del 1300, sinó com una tasca continuada durant els anys de regnat

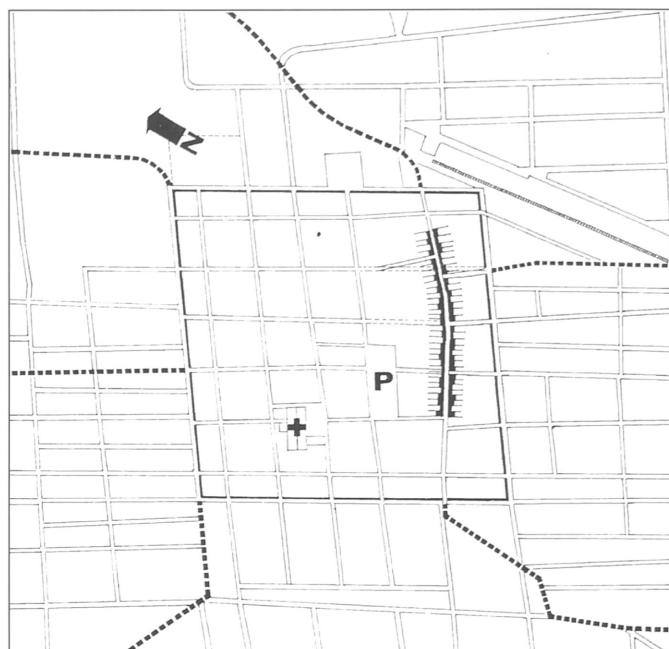
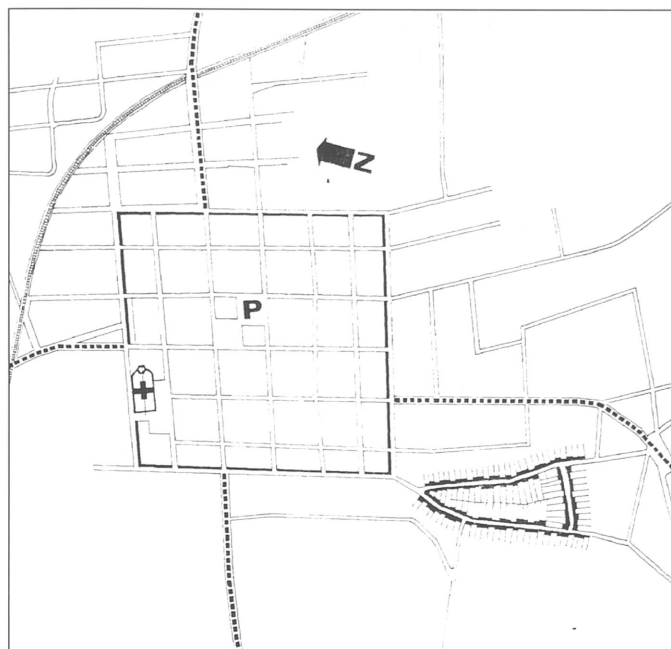
de Jaume II i, fins i tot, pels seus successors (J. Vich, J. López Bonet). Diversos documents esmenten actuacions dels ordenadors posteriors al 1300. D'una banda, es planifiquen noves fundacions: a Menorca el 1301 (Alaior), a la Palomera el 1303, a Lluçmajor el 1310 (dues viles: una a Capocorb i l'altra a Son Granada i, en cas d'acudir-hi pobladors suficients, se'n faria una tercera).⁹ Sembla que les fundacions de Lluçmajor no es dugueren a terme. D'altra banda, els ordenadors són els que han d'adoptar mesures perquè es vagin complint les intervencions establertes en cada vila. En aquest sentit, el 1304 el rei ordena que en el lloc de Pere Sturç, que ha mort, s'elegeixi un encarregat que, amb Ramon Desbrull, continuï la tasca de les poblades de les viles, adoptant les mesures pertinents contra els que havien "desemparat" la nova població de Felanitx i altres viles i cercar remei. El substitut d'Sturç és Bernat Beltran.¹⁰ A partir de 1309 els veedors (inspectors) per continuar aplicant el pla són Desbrull i P. Cervera.¹¹

Pel que fa a l'origen de molts d'aquests nuclis, els cronistes i estudiosos que han tractat el tema han coincidit tradicionalment a afirmar que els ordenadors aprofitaren bastant la base d'antigues alqueries i de la demarcació parroquial existent des de mitjan segle XIII (G. Tarrassa, J. Vich, A. Pons). També coincideixen en el fet que part dels primitius nuclis parroquials, amb les ordenacions, es convertiran en viles, mentre que en altres casos l'ordenació suposarà un canvi d'emplaçament del nucli respecte a la primitiva església parroquial. Coincideixen també diferents estudiosos en el fet que les *Ordinacions* varen tenir una aplicació desigual i que en molts pocs casos es pot parlar de noves instal·lacions¹² o de creacions totalment *ex novo*.¹³

No és la meua intenció entrar en el debat sobre el nombre total de poblades afectades, el grau d'intervenció i la seva identitat.¹⁴ En aquest sentit, simplement ara faig esment de les dades que ofereixen diversos documents o bibliografia que he tractat. El document de les *Ordinacions* es refereix a la vila que s'ha de fer a Santanyí, a la que s'ha de fer a Campos i a les que es faran a Artà (una devers la torre de Miquel Nunis i l'altra devers el port de Banyeres, viles que J. Vich identifica amb Capdepera i Son Servera).¹⁵ Igualment esmenta dues viles que ja són poblades —Manacor i Sineu— i s'estableixen mesures per consolidar-hi la població. De totes maneres, les úniques viles de les quals es coneix el document d'ordenació particular són Felanitx i Petra.

Tradicionalment els cronistes del s. XVII al XIX han considerat que amb les *Ordinacions* s'havien establert 11 poblades:¹⁶ Algaida (Castellitx), Lluçmajor, Porreres, Felanitx, Campos, Santanyí, Sant Joan, sa Pobla (Huialfas), Manacor, Binissalem (Rubines) i Selva. El paborde Tarrassa afegeix a la llista Sineu i Petra.¹⁷

Pel que fa al tipus d'intervenció que es va fer, J. Vich n'avança una explicació detallada.¹⁸ Vich indica que unes viles varen ser fundades en el lloc on estaven, aprofitant l'església, el cementeri, etc. (entre les quals hi hauria, com a mínim, Felanitx i Manacor); d'altres varen ser desplaçades perquè així ho requerien els seus plans (com Petra, Alcúdia, Binissalem i Algaida i, de fet, les tres darreres perderen els noms primitius de Guinyent, Rubines i Castellitx i assumiren el nom de l'alqueria on eren emplaçades de nou). Les viles que, per la seva situació, corrien més perill varen ésser dotades de més mitjans

Plànols de Petra i de sa Pobla, en els quals s'indica la planificació de 1300, el nucli preexistent, els camins d'accés a la vila i l'espai ocupat per la plaça i l'església, segons G. Alomar.

de fortificació (com Alcúdia i Santanyí); indica que també varen fundar com a viles noves algunes que fins llavors havien estat integrades en altres (Sant Joan i sa Pobla i, per ventura, Porreres i Santanyí). També parla de l'interès del rei per fixar la població ja existent a Sineu i a Manacor. Amb relació a les viles que han de tenir mur, parla de Santanyí, Campos i les que s'han de fer a Artà. Es refereix també a diversos casos de fundacions programades que no s'arribaren a dur a terme: d'una banda, segons informació que agafa de Tarrassa, les que dins Lluçmajor (cap al 1310) s'havien de fer a Capocorb i a Son Granada; d'altra banda, agafant informació d'Ensenyat, el cas de la Palomera a Andratx. Finalment presenta la possibilitat que Alcúdia i Montuïri siguin també viles afectades per les Ordinacions. Arriba a la conclusió que el nombre tradicional d'onze viles fundades per Jaume II ja no és vàlid, sinó que foren més (en aquest cas serien 16, més el cas de Selva, que ell no esmenta en cap moment).

Les publicacions que han anat sorgint al llarg de les darreres dècades del segle XX han aportat documentació o hipòtesis (en especial relacionades amb infraestructures destinades a la nova població: terrenys per edificar, mur, carnisseria, quartera, etc.), que han anat confirmant en diversos casos la identitat de les viles afectades per les Ordinacions del 1300 ja indicades pels cronistes o per Vich, com passa amb Montuïri.¹⁹ També en alguns casos s'ha concretat o contradit el tipus d'actuació feta o la identitat d'alguna de les fundacions; en són exemples el cas d'Algaida, on sembla que el nucli no sorgeix com un trasllat de Castellitx,²⁰ o el de la vila que s'havia de fer devers el Port d'en Banyeres, que Vich identifica amb Son Servera. M. Bernat i J. Serra exposen que la vila que havia de sorgir devers el Port, Son Servera, no va cobrar entitat fins a final del segle XVI.²¹

Á. Santamaría recull algunes de les explicacions de Vich i, a més, indica que la planificació també va implicar la millora dels serveis públics en nuclis com Inca, Sineu, Artà, Pollença i Só-

ller.²² Alomar, pel que fa al tipus d'intervenció feta en les diverses viles, també segueix bastant les pautes de Vich i Santamaría.

No volem fer una anàlisi àmplia, jurídica i socioeconòmica de les Ordinacions,²³ sinó centrar-nos exclusivament en els aspectes que afecten la dotació i estructura urbana i les condicions i ajudes per a la construcció de les cases. Les pobles, segons el document de les *Ordinacions*, s'han de constituir en indrets on hi hagi cent famílies. Cal tenir present que la intervenció i la planificació també va afectar el medi rural, ja que es dotava cada vila amb 500 quarterades de terres per conrear (5 per a cada poblador, el qual tenia l'obligació de sembrar una part de vinya) i amb 100 quarterades de terres comunals per pasturar el bestiar i arregar llenya (10 per poblador).

Per intentar esbrinar la dotació i la planificació urbana, analitzam els documents legals ("teòrics"): tant el general per a Mallorca,²⁴ com els d'aplicació per a l'edificació i dotació d'una vila en concret, dels quals fins ara coneixem el de Felanitx²⁵ i el de Petra.²⁶ Ens centram en la informació que donen aquests tres documents, testimoni directe de la planificació i de la dotació dutes a terme. Un altre aspecte ben diferent és la seva posada en pràctica, els resultats, que, pel que fa a la dotació de serveis, no seran tractats en el present article. Sí que ens referirem als resultats de la posada en pràctica relacionada amb els traçats urbans, els quals podem conèixer a partir de la cartografia antiga o de la morfologia urbana que encara ara podem observar. En diverses ocasions també contrastam i completam la informació dels tres documents "teòrics" amb altres referències de tipus arxivístic i bibliogràfic, que donen constància de la intervenció realitzada, en major o menor grau, en diferents pobles. Amb l'anàlisi d'aquestes fonts creiem que ben segur podem parlar de planificació i dotació urbana, que queda demostrada per diversos aspectes: per l'establiment d'uns serveis bàsics i la seva ubicació, per la disposició de la xarxa urbana (tant els carrers com les illetes), així

com pel termini i ajudes per a la construcció de la casa. Aquests aspectes, que fins ara havien estat tractats a partir del document general i el de Felanitx o amb referències puntuals extretes, sovint indirectament, d'altres documents, amb l'aportació del document fundacional de Petra es confirmen i completen bastant. Hem de dir que el document general fa poca referència a la dotació de serveis i planificació urbana i que la majoria de les informacions més precises provenen dels documents d'intervenció a Felanitx i a Petra.

LA XARXA DE CARRERS I ILLETES

Ens referirem especialment a les característiques del model ideal del pla urbà presentat per G. Alomar. Segons el document fundacional, la pobla ha de donar cabuda a 100 pobladors, a cadascun del qual s'ha d'entregar un trast (un quartó de terra) on construir la casa. Per tant, el terreny necessari serà de 25 quarterades (100 quartons). Les actes de fundació de Petra i de Felanitx demostren aquesta idea, ja que especifiquen les 25 quarterades necessàries per a *teneo* de la vila, menys els solars de les cases ja existents i de les construccions o espais per a serveis comunitaris (església, plaça, carnisseria, etc.).²⁷

L'esquema del model ideal de distribució dels 100 solars, segons es dedueix de la planificació duita a terme a Petra²⁸ i a sa Pobla, sembla que era un quadrat; el mòdul era el quartó (el cairó de terra quadrat), quatre formaven una illeta quadrada; 16 illetes (4x4) configuraven un quadre envoltat de les "illetes perimetrals" rectangulars (només de dos quartons) i a cada cantó del quadrat quedaria una illeta d'un sol cairó. En total, sumen 100 cairons. Alomar apunta que les illetes perimetrals eren rectangulars perquè totes les cases tinguessin accés pels carrers interiors i no n'hi hagués cap a la qual s'accedís per la via que envoltava el perímetre urbà²⁹ (cas d'haver-hi mur, podria actuar com a camí de ronda). Això, si no es preveia que les cases quedassin aferrades directament al mur.

El resultat és un pla molt regular, amb un quadre travessat per set carrers i set travesses, completament rectes i tots amb la mateixa llargària i amplària. No sabem si la superfície que ocupen els carrers s'inclou dins les 25 quarterades o no. El document general especifica que els establidors «deien donar carreres comunes a la dita pobla so es a saber 1 destre e mig que son 3 brasses reyal». Veiem que es parla de l'amplària (6,3 m) i en canvi en cap dels documents no es fa referència directa al traçat. Tan sols en el cas de Felanitx hi ha algunes directrius d'intervenció respecte a unes parets de camins (i en aquesta època camí i carrer sovint són sinònims) que s'han d'«adobar e tornar atrás» o «dressar e adobar», la qual cosa suposa un interès per eixamplar i adreçar les vies.

Exceptuant els casos de Petra i de sa Pobla, la regularitat i les dimensions del model es varen veure bastant modificades per un conjunt de circumstàncies, especialment per l'existència d'un nucli primitiu que queda integrat dins el perímetre urbà designat com a pobla (Llucmajor) o a un costat (Felanitx). També hi influeix el traçat de camins preexistents o el relleu. A més, cal tenir en compte que, a partir de la seva ordinació, no tots els nuclis tingueren el mateix èxit pel que fa a l'arribada de pobladors o al seu interès per establir-se de forma definitiva en la nova pobla, bé perquè no volien residir dins el recinte fortificat (Capdepera, Santanyí), bé per problemes jurisdiccionals (Binissalem) o bé per altres motius. Ja hem es-

mentat que algunes pobles no s'arribaren a dur a terme (les de Capocorb i Son Granada, a Llucmajor), d'altres es desenvoluparen molt lentament (Capdepera, Sant Joan, etc.) o en segles posteriors i algunes aviat entraren en decadència i foren abandonades (la Palomera). La superfície destinada i planificada per edificar cases va resultar, en alguns casos, una xarxa de pocs carrers i travesses. A més, segons s'esmenta en el document general amb relació a Santanyí i les viles que s'han de fer de forma semblant, la superfície destinada a edificar cases es podria anar ampliant segons considerassin els ordenadors.

Cal tenir present que diverses informacions indiquen que els ordenadors designats pel rei varen haver de prendre mesures posteriors perquè es pogués dur a bon terme l'ideal de les ordinacions, com per exemple la perllongació de la pròrroga dels préstecs als pobladors de Felanitx.³⁰ Hi ha notícies relacionades amb la fugida (o tornada) de pobladors cap al camp, per viure a prop de les seves terres.

Però malgrat aquests i altres factors, tornant a parlar de la planificació urbana, crec que es demostra que la intenció dels ordenadors era, sempre que fos possible, que els carrers fossin rectes i les illetes quadrades o rectangulars. La regularitat del perímetre urbà delimitat el 1300 és un dels factors que ha fet que la tradició popular hagi mantingut el nom del Quadrat en referència als límits d'aquest perímetre, com és el cas de Llucmajor o de Montuïri.

M. Bernat i J. Serra tracten diversos aspectes de l'estructura i l'evolució urbana des del segle XIII en alguns pobles de l'illa. Fan esment en diversos casos (Llucmajor, Felanitx, Binissalem, etc.) del grau d'aplicació que tingueren les directrius de les ordinacions. En espera d'estudis més profunds sobre el tema, estableixen que es poden dividir les pobles mallorquines del 1300 en dos tipus fonamentals:

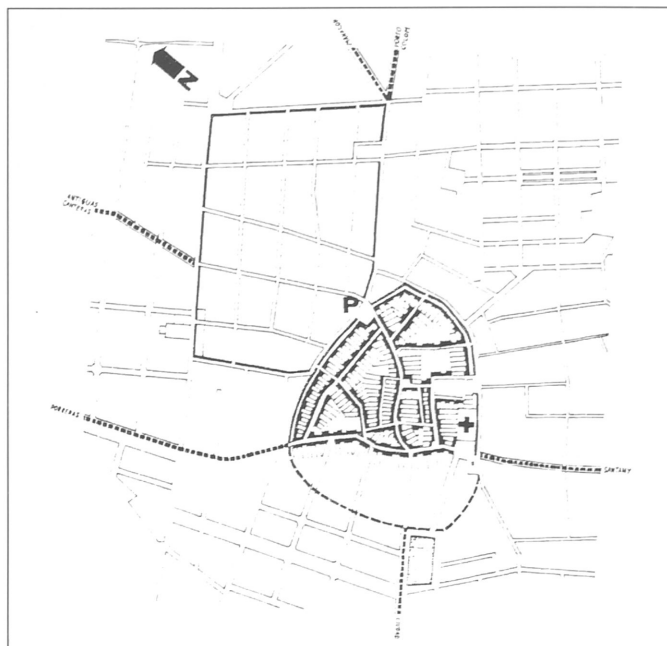
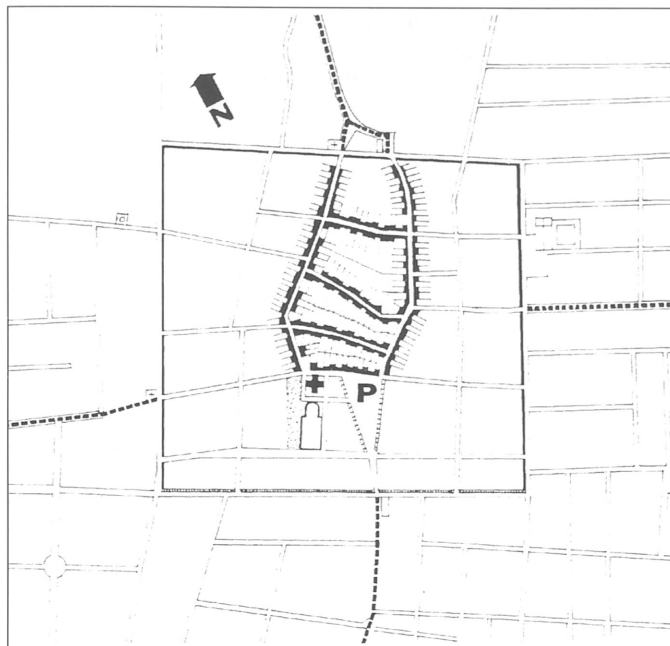
– Els *Locus Alti*, que correspondria al de les pobles edificades en turons, amb l'església o espais senyorials o defensius en la cota superior. Indiquen que en alguns casos, quan el terreny ho permetia, la urbanització va intentar adaptar la forma de graella; en canvi, en les poblacions de muntanya és habitual trobar traçats que mínimament recorden les estructures concèntriques o en espina.

– Les pobles: estructures urbanes que, d'entrada, tenen forma de graella, ja que es troben majoritàriament en el Pla. Indiquen que, en molts casos, tot l'entramat urbà es va generar a partir d'una plaça en la qual se sol situar l'església (idea que es contradiu amb la hipòtesi d'Alomar) i que només en casos excepcionals arribaren a constituir elements defensius clarament diferenciats. Serien molt poques les creades *ex novo*,³¹ les quals es feren en terres d'alou reial, cosa que n'hauria permès la planificació.

La dotació de serveis

Pel que fa a la dotació de serveis comunitaris, els hem estructurat de la següent forma:

- Proveïment d'aigua.
- Carnisseria i peixateria.
- Quartera, pes i mesuratge.
- Plaça i porxades.
- Església i cementeri; rectoria.
- Mur.
- Altres serveis no esmentats en els documents fundacionals.

Plànols de Lluçmajor i de Felanitx, en els quals s'indica la planificació de 1300, el nucli preexistent, els camins d'accés i l'espai ocupat per la plaça i l'església, segons G. Alomar

Proveïment d'aigua

El document general esmenta la necessitat del proveïment d'aigua a les pobles com a tasca important encarregada als ordenadors: «Quels dits ordenadors sien veedors sobre totes aygues e fonts que la dita poble haia menester». Amb relació a la captació i emmagatzematge del preciat líquid, s'esmenten diverses solucions i construccions, tant per a l'aprofitament d'aigua del subsòl com de pluja. S'aprofitaran les construccions ja existents (s'adobaran i escuraran si fa falta) i, si és necessari, se'n faran de noves. Per a les tasques, la vila rebrà «lo ters» (la tercera part del cost) en ajuda. El document general s'expressa de la manera següent: «Item ha ordonat que en les pobles hon no sera trobada aygua de fonts ne de pous quey sien fets aliups e basses e haien an ajuda lo ters de la ma de la lur perroquia». En termes molt semblants s'expressa l'acta de Petra,³² que, a més, ens ofereix després més detalls pel que fa a les solucions de l'abastiment d'aigua. S'encarrega a Arnau de Monblanch i a Navata que «Sian vesedors sobre aygues de pou que aien menester, quels fasen scurar e adobar e encare comprar aygues que fossen necessaries a la dita vila e quey deguen fer lexar plassa als dits pous so es a saber I cayro e deguen lo comprar a raho de LXXX sous morabatins segons que la terra semblant de cayro sera stablida». Com veiem, una qüestió important és deixar plaça pública al voltant del pou per tal que s'hi pugui accedir fàcilment i s'hi puguin construir rentadors, abeuradors per a bestiar, etc.

Carnisseria i peixateria

No hi ha cap referència a aquests serveis en l'acta general, però sí en les dels pobles esmentats. L'abastiment de queviures és una preocupació dels ordenadors. A Felanitx es diu: «Item ordonat que hu pati de terra quis te per en Pere Cardils a cens de XVIII diners, se deja en aquel dit pati edificar carniceria e pasquetaria e es lo dit pati pres del mur de la vila». En el cas de Petra, a part d'esmentar, com a Felanitx, la ubicació i el

cens en diners, detalla les taules que hi ha d'haver: sis en total (quatre de carnisseria i dues de peixateria); s'indiquen les mides exactes que ha de fer cadascuna: «age cascuna de les taules de larch I cairat de XX palms e dample XV palms». Seguidament, s'assejala: «Item puguen esser fets en lo dit cayro VI obrados de XX palms de larc e XV de ampla cascu...»

Quartera, pes i mesuratge

Aquestes infraestructures es disposen per al proveïment de productes bàsics per a l'alimentació, com també per al control del delme reial, així com dels pesos i mesures. En l'acta de Petra, un cop donades les ordres per fer la plaça, es diu: «e sia aquí edificade la quartera, el pes e lo mesuratge sia del senyor rey». La quartera era l'edifici públic on es venien cereals i llegums. El pes era el lloc on es pesaven oficialment determinades mercaderies, on es comprovaven les balances i romanès i on es posava el segell que autoritzava a pesar-hi per al públic.³³

La plaça i les porxadés

En l'acta general no hi ha cap tipus de referència a aquest aspecte. En les dels pobles esmentats, en canvi, se n'hi indica la ubicació: en el cas de Felanitx, davant quatre albergs; a Petra, davant l'església. Pel que fa a la forma i a les dimensions, podem suposar que la idea és que sigui el més regular possible. En el cas de Petra, es diu que la vila ha de comprar un cairó per a aquesta funció, el qual ha de tenir «de tots caires deu destres»; per tant, es pot deduir que ha de tenir uns 42 m de costat i ser quadrada; la mesura sembla un poc més petita que la d'una illeta, però diversos autors, com Furió, donen per suposat que, en teoria, es deixava una illeta buida per a plaça. A Felanitx, no en sabem les mesures, però sí que es va "expropiar" a Guillem Caverrell dos obradors i un cantó de corral,³⁴ pensam que per donar més regularitat al recinte.

Pel que fa a la funció i a les construccions pròpies d'aquest espai, sabem que es preveia la possibilitat que la plaça quedàs

envoltada de porxades, obertes a totes les façanes dels edificis que hi confronten. Així s'especifica en el cas de Felanitx i també s'hi esmenten les mides de cada buit: «e pusque fer lo dit pubill portals qui obren en la plassa e fer portxes de X palms damples e que sia lo porxo dalt III tapiades la hon aygo vesara e tots los altres qui han exida, en la dita plassa, pusquen fer semblant cas exceptant quels portxes sien badius e no sien closes.» També tenim referències de porxades a la plaça de Lluçmajor. Quant a la funció, G. Alomar indica que la plaça és centre civil i mercantil, independent i separat del centre religiós; aquest autor afirma que en el model ideal seguit s'ha d'ubicar en un solar d'una illeta central de la quadrícula.

Església, rectoria i cementeri

En tenim constància en les actes de les dues viles i cal tenir present que on es funden ja existia parròquia des del segle XIII. Ambdós documents es refereixen a l'església i a la rectoria com a dues construccions ja existents. No se'n detalla gaire la ubicació. Les dues construccions no necessàriament estaven juntes, com es pot deduir del cas de Petra. D'una banda, ens diu «Item ordonaren plassa a la dita vila devant la yglesya» i, en un altre apartat, esmenta «Item ordonaren que totes les vinyes de la dita vila se deguen fer en aquella part deveu lalberch del Rector». Si la plaça esmentada en el document és la del centre del poble i la rectoria és la que devia estar situada on escara avui queda el topònim «la Rectoria Vella», a un extrem del nucli urbà, sembla evident que estaven ben separades. El model ideal exposat per Alomar situa l'església prop del cantó de ponent de la quadrícula. Alguns autors han plantejat el fet que, en bastants viles mallorquines, l'església es troba definint el perímetre urbà perquè el seu mur servia com a part del recinte més o manco fortificat que envoltava la vila.³⁵ A les pobles del 1300 trobam aquesta idea almanco a Alcúdia, Santanyí i Petra (a nuclis que arribaren a estar ben envoltats de murada o no).

Respecte al cementeri, només s'hi refereix l'acta de Felanitx, on es dota l'església amb un cementeri fora del mur de la vila, per al qual es designa mig quartó de terra.³⁶ G. Alomar suposa que els cementeris han d'estar al costat de l'església, als llocs coneguts tradicionalment com Lloc Sagrat o fossar, utilitzats des de l'Edat Mitjana com a lloc d'enterrament,³⁷ a part de l'interior dels temples religiosos.

El mur

El document general per a la fundació de pobles a Mallorca no esmenta la construcció d'un mur de manera generalitzada a totes les pobles que es creïn. Es refereix al «mur e el vall» que ha de tancar part de la població de Santanyí; el mateix s'ha de fer a Campos i a les viles que es faran a Artà: una «deves la torra den Miquel Nunis» i l'altra «deves lo port de Banyeres». Sembla que no es preveu que el mur tanqui tot el perímetre urbà, sinó tan sols 12 quarterades (destinades a «forssa», terme que podria interpretar-se com a lloc fortificat) i s'estableixen «12 corterades de terra ho mes si mes ni ha mester (...) e allò serà dit barri (raval) de la vila». El fet que les quatre referències toponímiques del document siguin llocs costaners pot fer suposar la idea que inicialment es volgués fortificar els nuclis situats prop de la costa, com es va fer a Capdepera i a Alcúdia. Però les referències al «mur» o «mur e Vall», les trobam, en múltiples documents, en altres de les po-

bles fundades ben enfora de la vorera de mar, com són els casos de Felanitx i de Petra. En el primer cas, el seu document fundacional hi fa esment; també sembla que el mur tanca una part de la població: «donaren a la dita vila de teneo dins lo mur XII quarterades»; aquest mur podria existir ja abans del 1300.³⁸ En l'altra vila són moltes les referències en què apareixen edificis confrontant amb el «muro sive vallo popule Petra assignatum». També n'hi ha constància a Lluçmajor⁴⁰ i a Montuïri,⁴¹ entre d'altres.

El problema es planteja a l'hora de veure la tipologia i la funció del mur. Segons Alomar, es tracta d'un mur com a paret per tancar el recinte urbà, però no d'una murada; no tindria camí de ronda i les cases s'hi podrien adossar.⁴² Aquesta idea coincideix bastant amb les directrius donades pel rei el 1303 per crear i fortificar un nucli de 20 a 30 cases entorn a l'Hospital de la Palomera.⁴³ A part de les fortificacions ja esmentades de Capdepera i d'Alcúdia, no en queden més restes clares que la Porta Murada de Santanyí. Mur i vall són dos termes que apareixen units en molts documents i que han provocat polèmiques a l'hora d'interpretar-los; per a alguns, com J. López Bonet, són aspectes ben diferents,⁴⁴ en canvi per a d'altres, com B. Font Obrador,⁴⁵ els dos termes van units i segurament es refereixen al mateix concepte. Una possibilitat és que la funció fos més simbòlica que pràctica; si no servia per a defensa, devia ser la fita que separava l'espai urbà del rural i, a la vegada, delimitava tota o part de la vila.

Altres serveis

Altres serveis que devien existir, segons Alomar,⁴⁶ però que no són esmentats en cap dels documents fundacionals que coneixem són:

–Els rentadors i abeuradors públics, si bé es pot entendre que van lligats a la preocupació dels ordenadors per l'abastament d'aigua.

–La casa de la Universitat, encara que sovint no existia un edifici expressament per a la funció de reunir el Consell de la Universitat. Moltes vegades s'acostumava a reunir-se en edificis religiosos.

–El cós o camp d'esports on s'exercitaven cavalls i armes.

–El celler reial i botiga (locals per emmagatzemar els delmes en espècia, gra o vi).

Altres institucions o infraestructures públiques, no esmentades per Alomar, eren l'Escrivania Reial, que sembla que podia tenir una casa per a tal efecte,⁴⁷ la presó, el forn o forns (de pa) de la vila, etc.

Condicions i ajudes per a la construcció de la casa

El poblador que arribi podrà rebre un préstec per a la construcció de la casa, que serà hipotecari sobre els béns del propietari i especialment sobre la mateixa construcció. El préstec haurà de ser amortitzat en quatre anys. El termini màxim per a la construcció de la casa serà de 6 mesos. El poblador tindrà dret a una pròrroga de 3 anys per abonar els deutes que hagués contret anteriorment. Per tenir dret a pròrroga, haurà d'habitar com a mínim 6 anys consecutius en la casa, sense poder-se mudar, ni llogar-la, ni vendre-la mentre sigui viu. Passats els 6 anys, no la pot vendre a cap poblador de la vila, sinó a un extern que hi vulgui venir a viure; després de 10 anys, la pot vendre a qualsevol.

Ja per acabar, vull dir que és difícil saber l'èxit i els resultats obtinguts respecte als objectius proposats pels autors de les Ordinacions del 1300. És un tema poc estudiat, si bé la xarxa urbana i la toponímia d'algunes viles mallorquines crec que encara ara són un bon testimoni de la seva aplicació. Però el que no es pot negar és la voluntat del rei i dels ordenadors per realitzar una gran tasca de planificació urbanística i dotació de serveis a moltes viles de la Part Forana de Mallorca.

Jaume Andreu Galmés
Universitat de les Illes Balears

BIBLIOGRAFIA

ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media: Las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Gustavo Gili, Barcelona, 1976.

ANDREU, J.: «La projecció dels models urbanístics medievals a l'Edat Moderna. El cas de la Corona d'Aragó», a *XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1999, en premsa.

» » *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, en premsa.

ARIZAGA, B.: *Urbanística Medieval (Guipúzcoa)*, Kriselu, Donostia, 1984.

BENEVOLO, L.: *La ciudad europea*, Crítica, Barcelona, 1993.

BERARD, G.: *Viaje a las Villas de Mallorca, 1789*, Ajuntament de Palma, Palma, 1983.

BERNAT ROCA, M. i SERRA BARCELÓ, J.: «Espacios sagrados y comunidades rurales: algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (siglos XII-XIV)», a *Boletín de Arqueología Medieval*, núm. 11, 1997, pàgs. 157-206.

BIBILONI, G.: *Llibre d'inquisicions de la Cúria Reial de la parròquia de Castellitx (1379-1388)*, Ajuntament d'Algaïda-CIM, Algaïda, 1997.

CHUECA, F.: *Breve historia del urbanismo*, Alianza, Madrid, 1968.

FONT OBRADOR, B.: *Historia de Lluçmajor*, vol. I, Gráficas Miramar, Mallorca, 1973.

DE PAULA, A.: «La escala comarcal en el planeamiento indiano. Estructura territorial y evolución de la campaña bonaerense, 1580-1780», a *La ciudad iberoamericana. Actas del Seminario Buenos Aires 1985*, CEHOPU-MOPU, 1987, pàgs.193-218.

DIVORNE, F. i altres: *Les bastides d'Aquitaine, du Bas-Languedoc et du Béarn. Essai sur la regularité*, Archives d'Architecture Moderne, Bruxelles, 1985.

EIXIMENIS, F.: *Lo Crestià*, Ed. 62-«La Caixa», Barcelona, 1983.

GARCÍA FERNÁNDEZ, J. L.: «Análisis dimensional de modelos teóricos ortogonales de las ciudades españolas e hispanoamericanas desde el siglo XII al XIX», a *La ciudad iberoamericana. Actas del Seminario Buenos Aires 1985*, CEHOPU-MOPU, 1987, pàg. 153-192.

GUIDONI, E.: *La città dal Medioevo al Rinascimento*, Laterza & Figli, Bari, 1981.

LAVEDAN, P. i HUGUENEY, J.: *L'urbanisme au Moyen Age*, Bibliothèque de la Société Française d'Archéologie, Genève, 1974.

LÓPEZ BONET, J.: «Les ordinacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)», *Estudis Balearics*, núm. 6, Institut d'Estudis Balearics, Palma, 1982, pàgs. 131-156.

» » «La diversificación fiscal, pauta del desarrollo urbano en la "ciudad e isla" de Mallorca», a *Actas del Encuentro de Estudios sobre "Actividad económica y desarrollo urbano en los siglos XIV y XV"*. Instituto Italiano de Cultura de Barcelona, 1995, publicades a *Archivo Storico del Sannio*, núm. 1-2, Nàpols, 1996, pàgs. 29-83.

MIRALLES, J.: *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-60)*, Institut d'Estudis Balearics, Palma, 1984.

MONTERO VALLEJO: *Historia del urbanismo en España, I. Del Eneolítico a la Baja Edad Media*, Cátedra, Madrid, 1996.

ORTELLS, V.: «Las fundaciones medievales de la Plana de Castelló como precedentes del urbanismo latinoamericano», a *Millars. Geografía e Historia*, 1991, pàgs. 11-27.

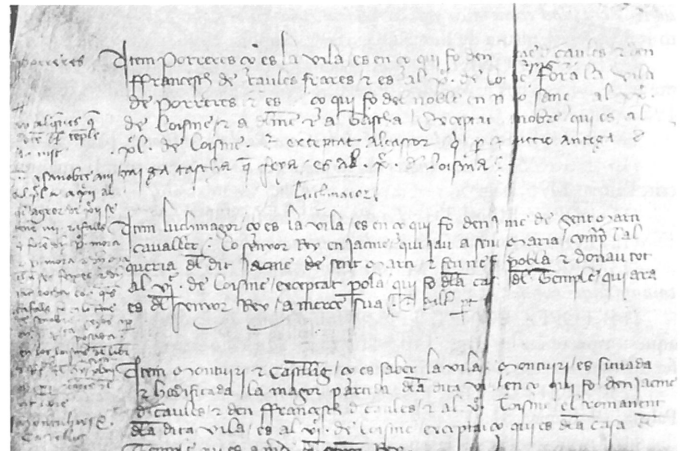
PUIG I CADAFALCH, J.: «Idees teòriques sobre urbanisme en el segle XV: un fragment d'Eiximenis», a *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXI, Barcelona, 1936, pàgs. 1-90.

RIERA, A.: «Mallorca 1298-1311. Un ejemplo de planificación económica en la época de plena expansión», a *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, núm. V, Col·legi Notarial de Barcelona, Barcelona, 1977.

ROSSELLÓ, R.: *Història de Manacor (segle XIV)*, Mallorca, 1978.

» » *Notes històriques de Petra*, Sa Nostra, Petra, 1985.

ROSSELLÓ, R. i BOVER, J.: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma, 1978.

Llibre del delmar el bestiar, de l'Arxiu del Regne de Mallorca

ROSSELLÓ, V.: «Villas planificadas medievales del País Valenciano», a *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, núm. 7, Universidad Complutense, Madrid, 1987, pàgs. 509-525.

SANTAMARÍA, Á.: «Alba del Reino de Mallorca», a *Historia de Mallorca* (coordinada per Mascaró Passarius), vol. VII, Palma, 1972.

SANZ, E.: «Los municipios de Mallorca», a *Historia de Mallorca* (coordinada per Mascaró Passarius), vol. VII, Palma, 1972.

TARRASSA, G.: *Anales del Reyno e isla de Mallorca*, manuscrit, Palma, 1775.

VILA, S.: *La ciudad de Eiximenis: un proyecto teórico de urbanismo en el siglo XIV*, Diputación Provincial de Valencia, Valencia, 1984.

VICH, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948.

VICH, J. i MUNTANER, J.: *Documenta Regni Majoricarum (Miscelánea)*, Palma, 1945.

XAMENA, P. i ROSSELLÓ, R.: *Història de Felanitx*, vol. I, Mallorca, 1976.

NOTES

- (1) Quan parlem d'urbanisme regular ens referim al configurat per una xarxa de carrers rectes, amb il·letes quadrades i/o rectangulars. Segons J. L. GARCÍA FERNÁNDEZ en el seu article «Análisis dimensional de modelos teóricos ortogonales de las ciudades españolas e hispanoamericanas desde el siglo XII al XIX» (a *La ciudad iberoamericana. Actas del seminario Buenos Aires 1985*, pàg. 153), els termes «urbanisme quadràtic o en damer» només es poden utilitzar quan totes les il·letes són quadrades i iguals i, a la vegada, el perímetre de la ciutat és també quadrat. Normalment l'urbanisme regular és el resultat d'una planificació; en aquest sentit se'l considera un pla ortogonal, per diferenciar-lo d'algun pla regular que sigui resultat d'un creixement natural; així ho indica M. MONTERO VALLEJO a *Historia del Urbanismo en España. Del Eneolítico a la Baja Edad Media*, Madrid, 1996, pàg. 219.
- (2) Relació que han establert tant estudiosos espanyols com L. TORRES BALBÁS, F. CHUECA GOITIA, etc., com també els francesos P. LAVEDAN, F. DIVORNE, etc. Tot i això, aquesta teoria és qüestionada o completada per autors com L. BENEVOLO o M. MONTERO VALLEJO, que entenen que el fenomen és més complex i és degut a diversos motius.
- (3) Aquests aspectes, els vaig tractar a «La projecció dels models urbanístics medievals a l'Edat Moderna. El cas de la Corona d'Aragó», a *XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1999 (en premsa).
- (4) VICH I SALOM, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948, pàg. 45 i ss.
- (5) ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media: Las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Gustavo Gili, Barcelona, 1976, pàgs. 77-82.
- (6) BERNAT ROCA, M. i SERRA BARCELÓ, J.: «Espacios sagrados y comunidades rurales: algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (siglos XIII-XIV)», a *Boletín de Arqueología Medieval*, núm. 11, 1997, pàg. 12-13.
- (7) LÓPEZ BONET, J.: «La diversificación fiscal, pauta del desarrollo urbano en la "ciudad e isla" de Mallorca», a *Actas del Encuentro de Estudios*

sobre "Actividad económica y desarrollo urbano en los siglos XIV y XV", Instituto Italiano de Cultura de Barcelona, 1995, Nàpols, 1996, pàg. 53.

(8) LÓPEZ BONET, J.: «Les ordenacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)», *Estudis Balearics*, núm. 6, Palma, 1982, pàg. 141.

(9) VICH, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, pàgs. 53-55.

(10) TARRASSA, G.: *Anales del Reyno e isla de Mallorca*, tom II, manuscrit, Palma, 1775, pàg. 5.

(11) LÓPEZ BONET, J.: *La diversificación fiscal...*, pàg. 54.

(12) LÓPEZ BONET, J.: *La diversificación fiscal...*, pàg. 53.

(13) BERNAT ROCA, M. i SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales...*, pàg. 13.

(14) LÓPEZ BONET, J.: *Les Ordenacions de Jaume II per...* Tracta aquest aspecte en les pàgs. 140-141, si bé l'autor no es vol comprometre a fer afirmacions que no es demostrin amb documents.

(15) VICH i SALOM, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948, pàg. 51.

(16) Aquesta llista és la que s'ofereix a *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas D. Juan Dameto, D. Vicente Mut y D. Gerónimo Alemany*, 2ª Edición corregida e ilustrada y aumentada por D. Miguel Moragues, Pr. Y.D. Joaquín Maria Bover, Palma, 1840, tom I, pàgs. 527-528.

(17) TARRASSA, G.: *Anales del Reyno e isla de Mallorca*, Palma, 1775, tom I, pàg. 48.

(18) VICH i SALOM, J.: *Aspectos históricos...*, pàgs. 49-54.

(19) MIRALLES, J.: *Un llibre de Cort reial mallorquí del segle XIV (1357-60)*, Palma, 1984, pàg. 185.

(20) BIBILONI, G.: *Llibre d'inquisicions de la Cúria Reial de la parròquia de Castelletx (1379-1388)*, Algaida, 1997.

(21) BERNAT ROCA, M. i SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales...*, pàg. 12.

(22) SANTAMARÍA, Á.: *Historia de Mallorca coordinada por J. Mascaró Passarius*, tom III, Palma, 1972, pàg. 145.

(23) Diversos autors ja han tractat aquest tema de forma profunda o només superficial: E. Sanz, Á. Santamaría, P. Xamena, G. Alomar, J. López, A. Riera, etc.

(24) Quan parlem del document o acta general ens referim al document conegut com les *Ordenacions de Jaume II del 1300*, fetes per a la fundació de pobles a l'illa de Mallorca. És una còpia probablement del 1367, apareguda dins el *Llibre del delmar del bestiar* a l'Arxiu del Regne de Mallorca (RP 2048). Utilitzam la transcripció que presenta J. López Bonet a *Les ordenacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)*, pàgs. 152-156.

(25) El document que tracta la dotació de Felanitx es troba a continuació del document general, dins l'esmentat *Llibre del delmar del bestiar*. Utilitzam la transcripció que ofereixen P. Xamena i R. Rosselló a *Història de Felanitx*, vol. I, Mallorca, 1976, pàgs. 70-74.

(26) La transcripció del document de *Lo Acta de la fundació y dotació de la vila de Petra* apareix en el llibre de Jaume Andreu: *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat* (en premsa), pàgs. 267-271. El document és una còpia del segle XVI (n'hi ha més còpies), que es troba a l'Arxiu Torrella (dipositat a l'Arxiu del Regne de Mallorca), en els *Espedients antics sobre las comunas* (ARM-AT: A.15, F44).

(27) A Petra els ordenadors «donaren de teneo a la dita vila XXV quarterades de terra menys dels casats qui ja eran e menys de la esglesya qui ia y es»; continua el document especificant que els casats poblats són 7 i que els cairons (solars) per poblar són 93, menys el de la plaça i el de la carnisseria. A Felanitx assignen 12 quarterades dins el mur, en les quals ja hi ha 25 cases, l'església, l'alberg i l'hortet del clergue i queden per poblar 26 cairons. Al barri "fora del mur" s'estableixen 10 quarterades per edificar cases (40 cairons).

(28) Un estudi detallat de l'aplicació de les Ordenacions a Petra es pot veure a ANDREU, J.: *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, en premsa.

(29) ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media...*, pàgs. 61-62.

(30) XAMENA, P. i ROSSELLÓ, R.: *Història de Felanitx*, vol. I, pàg. 75.

(31) No indiquen quines serien aquestes viles. Quan parlen de Lluçmajor, expressen que és una de les viles que tradicionalment és posada com a model de les noves pobles aixecades *ex novo* per Jaume II (pàg. 16).

(32) «Item ordonaren que fossen scurats e adobats tots los pous qui son a dempriu de la sita vila e si mes ni ha manester quels hi fassen e auran lo ters en ajuda.»

(33) Segons Alcover, A. M. i Moll, F. de B. a *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma, 1988.

(34) «e deja donar la vila al dit pubil XV sols de esmena per II hobradors, e per I cantó de corral quen compraren, e sia sua la fusta, e les teules e les peres que hi son, e com la dita vila pendra los dits obredors el canto del corral axi com termenaren e assignaren.»

(35) BERNAT ROCA, M. i SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales...*, pàg. 19.

(36) «Item ordonaren que sia donat sementiri a lasgleya dela dita vila so es assaber, foralmur de la vila, e sia li donat mig quarto de terra al dit sementiri e es li assigna en la honor den Huguet d'Evinyo».

(37) ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media...*, pàg. 62.

(38) BERNAT ROCA, M. i SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales...*, pàg. 18.

(39) ARM: ECR núm. 98, pàg. 148v. i en altres pàgines del mateix llibre.

(40) FONT OBRADOR, B.: *Historia de Lluçmajor*, vol. I, Mallorca, 1973, pàgs. 176-177. Transcriu un document del 1368 en el qual es detallen les mides que ha de fer el mur de Lluçmajor.

(41) ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Montuiri abans i després del 1300*, Mallorca, 1998, pàg. 30.

(42) ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media...* pàgs. 68 i 70.

(43) ROSSELLÓ, R. i BOVER, J.: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma, 1978, pàgs. 54-56.

(44) LÓPEZ BONET, J.: *Les ordenacions de Jaume II...*, pàgs. 150-151.

(45) FONT OBRADOR, B.: *Historia de Lluçmajor*, vol. I, pàg. 176.

(46) ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media...*, pàg. 62.

(47) A Felanitx ja està documentada al segle XIV, segons XAMENA, P. i ROSSELLÓ, R. a *Història de Felanitx*, vol. I, pàg. 75.

"SA NOSTRA"

Obra Social i Cultural

Les Ordinacions de Jaume II: construir un país o administrant el patrimoni del rei?¹

0. LES ORDINACIONS: LA "CONSTRUCCIÓ" D'UN PAÍS?

Les Ordinacions de Jaume II (1300) formen part del conjunt de mesures engegades per aquest rei després de la devolució del Regne de Mallorca (1298), les més destacables de les quals serien la creació del sistema monetari mallorquí i la promulgació de les mateixes Ordinacions.² Com és sabut, la seva aplicació es va traduir en la creació de noves poblacions (les pobles) i en la promoció de nuclis ja existents. No és estrany, doncs, que les Ordinacions de Jaume II hagin estat considerades com una mena de carta fundacional d'aqueixes poblacions —que es commemora enguany— i que, molt sovint, el seu estudi s'hagi centrat precisament en aquest aspecte, fins al punt que de vegades aqueixa caracterització se situa en els límits de la caricatura (o de la mitificació interessada). N'hi ha hagut que han parat prou esment a presentar les Ordinacions com el primer pla d'urbanisme de Mallorca, fruit dels esforços d'un monarca culte, lletraferit i "europeu", amb una voluntat clara de "construir el país" i preocupat per dotar-lo d'una legislació (les franqueses) i d'una planificació urbanística i territorial (les Ordinacions), amb la qual es dotava els colons amb uns patrimonis insospitadament avantatjosos, lluny dels excessos feudals d'altres contrades (sobretot Catalunya). Tot plegat, d'una "modernitat" tal que havia de situar el país (el Regne de Mallorca) a l'avantguarda ibèrica —almanco— de l'època.

Però la cosa no era així ni això. O almanco del tot.

1. LES ORDINACIONS I LA SEVA CARACTERITZACIÓ PER LA HISTORIOGRAFIA

Abans de prosseguir, caldrà recordar, tot i que sigui succintament, el contingut de les Ordinacions: preveïen la creació, a l'illa de Mallorca, de pobles de 100 veïnats. Cada un dels pobladors havia d'adquirir 5 quarterades (3,55 ha) de terra de conreu, 10 (7,10 ha) de garriga i un quartó de terra (1775 m²) a la nova població, on havia de construir cases abans de mig any i passar a residir-hi. Per la possessió de cada un d'aquests béns havia de pagar el delme i un cens en metàl·lic. Si els nous pobladors eren menestrals podien adquirir només el trast a la població i una o dues quarterades de terra. Amb aquesta finalitat, els ordenadors (agents designats pel rei per aplicar les Or-

Atlas català de Jafudà Cresques

dinacions) havien de designar 500 quarterades (355 ha) de terra i 1.000 (710 ha) més de garriga. Els posseïdors d'aquestes terres i garrigues estaven obligats a establir-les als nous pobladors (acaptadors) a canvi del pagament d'un cens fix valorat en metàl·lic, fixat prèviament pels ordenadors. L'assentament dels nous pobladors estava facilitat per una moratòria del pagament dels deutes contrets fins a 3 anys abans de les Ordina-

cions i per la concessió d'un préstec, que havia d'ésser duit a terme pels habitants de la parròquia en què es construís la pobla i que havia de ser retornat abans de 4 anys.

El gruix de la historiografia que ha analitzat el text de les Ordinacions ha coincidit a considerar-les com un pla d'ordenació de la Part Forana, que tindria com a objectiu el seu desenvolupament agrari i corregir desequilibris econòmics i poblacionals existents entre les diferents comarques de l'illa. Aquestes idees, esbossades ja pels primers autors que tractaren el tema —com Joan Vich al 1948—³, foren concretades i ampliadades per Gabriel Alomar (1976)⁴ i Antoni Riera (1977). Segons aquest darrer autor, el 1300 l'illa de Mallorca es caracteritzava per la hipertròfia del sector terciari, concentrat a Ciutat, pel desequilibri entre la ciutat i foravila, per la desproporció existent entre la població i la superfície que es podia rompre i la incapacitat de l'agricultura balear per abastir les necessitats alimentàries d'una població en creixement. Amb la finalitat de corregir l'equilibri intersectorial de l'economia balear, Jaume II hauria encarregat la redacció d'un pla d'ordenació urbanística i agrària de l'illa, encaminat a concentrar la pagesia, semidispersa en alqueries i rafals en viles o pobles de nova creació. Amb aquest pla es pretendria, mitjançant la parcel·lació progressiva del domini útil, potenciar les petites unitats de producció familiar i ampliar l'àrea rompuda, cosa que implicaria més utilització del sòl, tant de forma intensiva com extensiva. Unes mesures que, a parer d'aquest autor, tenien com a principal finalitat augmentar sensiblement la producció alimentària del Regne i, d'aquesta manera, contenir les importacions cerealístiques.⁵

Álvaro Santamaría, tot i que coincideix bàsicament amb els plantejaments anteriors, introdueix un matís important ferm: segons aquest autor, les Ordinacions no pretenien ordenar el creixement demogràfic i econòmic de tota la Part Forana, sinó únicament el de les comarques de reialenc, aquelles on el rei era el senyor directe.⁶ Si l'argumentació de Santamaría és encertada —com sembla més que factible—, les Ordinacions, si eren un "pla d'urbanisme", hom no preveia que s'aplicassin a tot el Regne, sinó només als territoris del rei. Segons això, Jaume II hauria actuat des d'una perspectiva estrictament patrimonial, amb la qual només hauria duit endarrer d'incentivar el desenvolupament dels seus dominis (d'aquesta manera només hauria actuat com un gran senyor feudal). Tanmateix, també cal tenir present la possibilitat que el rei (que només feia dos anys que havia estat reposat en el tron) intentàs evitar conflictes amb els grans senyors feudals que conservaven les seves porcions a l'illa, l'orde del Temple i grans senyors laics o eclesiàstics del Principat —el comte d'Empúries, els bisbes de Girona i Barcelona o l'abat de Sant Feliu de Guíxols. Sigui com sigui, tot i que les Ordinacions fixen com a àmbit d'aplicació "l'illa de Mallorques", en tots els casos, tret de la pobla de la Palomera, afectaren únicament terres de la porció reial o senyorial que havien estat incorporats al patrimoni reial. El cas de la Palomera, situada dins la baronia del bisbe de Barcelona i creada per iniciativa conjunta del bisbe i del monarca, podria explicar-se precisament per la seva especificitat, ja que, tal com s'explicita en la documentació, el principal objectiu de la creació de la nova pobla no era la promoció del sector primari, sinó la consolidació d'una petita vila portuària, de només vint o trenta cases.⁷

Josep Francesc López Bonet (1982) afirma que la majoria d'autors estan d'acord que les Ordinacions consisteixen més «en un "pla d'assentament poblacional" junt a una parcel·lació rural complementada per la planificació urbana que d'una "carta de població"». Altres autors, com Helena Kirchner (1995) i Margalida Bernat i Jaume Serra (1997), coincideixen a considerar-les una versió tardana del procés de concentració de la població i d'ordenació agrària caracteritzat genèricament com *incastellamento*.⁸ Si ens centram en aquest punt (la creació o promoció de nuclis de població, fortificats o no, habitats per veïnats que rebien un patrimoni en terres, subjecte al pagament de rendes, a canvi de l'obligació d'instal·lar-se en la nova vila), les Ordinacions no difereixen en essència de l'*incastellamento* ni, més específicament, de les cartes pobles contemporànies o precedents, amb les quals les comparava Joan Francesc López.⁹ La diferència fonamental, pens, no rau en aquest fet, sinó en altres qüestions: en l'abast potencial de les Ordinacions (la totalitat de la porció reial), en la voluntat d'homogeneïtzació que perseguïen (preveïen crear pobles del mateix nombre de pobladors, de les mateixes dimensions i amb un espai agrari de la mateixa superfície i on cada poblador havia de rebre un patrimoni idèntic)¹⁰ i, sobretot, en l'entitat d'algunes disposicions que contenen, com la conversió en moneda de la renda, l'aprofitament comunal de les pastures i l'obligació dels posseïdors d'establir les terres als colons.

2. ABANS DE LES ORDINACIONS: MALLORCA EL 1300

A la darrerria del segle XIII, l'augment de la població mallorquina —arran del seu creixement natural i del manteniment del flux immigratori des de Catalunya—¹¹ havia accentuat les desigualtats geogràfiques existents en la distribució geogràfica de la població i de la superfície conreada. A final del segle XIII contrastava la gran densitat de població assolida a Ciutat, en algunes viles de la muntanya i del Raiguer —com Valldemossa, Bunyola, Pollença, Sóller, Inca i Alcúdia— i en algunes viles del pla —com Muro i Sineu— amb les baixes densitats dels municipis del centre i migjorn de l'illa, on just s'havien consolidat algunes viles durant la segona meitat del segle XIII —Artà, Felanitx, Lluçmajor, Manacor i Porreres—. Aquesta subpoblació del gruix del Pla i del Migjorn —amb densitats que el 1329 eren inferiors, o tot just arribaven a una família/km²— contrastava amb l'excessiva concentració en les viles de la Muntanya i del Raiguer, la qual, segons Ricard Soto, hi hauria provocat una parcel·lació constant, traspassos freqüents de terra, l'elevació de la quantia dels censos i dels preus.¹²

En tot cas, cap de les viles mallorquines existents fins aleshores no s'havia format com a conseqüència d'una planificació prèvia, senyorial o reial, cosa que contrasta, per exemple, amb les nombroses cartes pobles i "viles noves" de Catalunya i del País Valencià durant la mateixa època. El procés de colonització no fou dirigit per la monarquia i pels grans senyors feudals, els quals es varen reservar el domini directe (dret a percebre rendes i, en els senyorius, a exercir jurisdicció) i varen cedir en feu o establir la pràctica totalitat de les seves terres durant el segle XIII. La colonització efectiva va ser duita a terme pels beneficiaris o terratinents que havien rebut terres en feu o en establiment dels senyors. Aquest seria el context en el qual es planificaren, i s'intentaren aplicar, les Ordinacions.

3. L'APLICACIÓ DE LES ORDINACIONS

Aplicar les Ordinacions era competència dels ordenadors, els quals, en paraules de Josep Francesc López Bonet, «eren els agents encarregats de la construcció de les noves viles i de l'execució del dispost en les "ordinacions"». ¹³ Aquests agents, en primer lloc, havien de decidir la ubicació de la pobla, de les 500 quarterades de terra i de les 1.000 quarterades de garriga. Una vegada decidit el seu emplaçament, havien de fitar-les i valorar-les. Els texts de Petra i de Felanitx ens permeten conèixer com s'hi concretà aqueixa operació: en ambdós casos els ordenadors fitaren els terrenys tinença per tinença i n'elaboraren una relació segons la finalitat (població, terres de conreu, garrigues) a què havien d'ésser destinades. En aquesta relació s'indicava qui era el posseïdor de la tinença, quina extensió tenia, quines eren les diferents detraccions (delme, rendes a part de fruit, censos) que la gravaven i quin valor tenia. Aquesta valoració havia de servir, segons es desprèn dels texts, per fixar l'import del cens en metàl·lic a canvi del qual havien d'ésser establertes. Una vegada duites a terme aquestes operacions, els ordenadors devien supervisar l'assentament de pobladors (acaptadors), de manera que cada un d'ells rebés el patrimoni fixat (un solar a la població, 10 quarterades de garriga i 5 de terra, o només 1 o 2 si el poblador era menestral) i que es complissin les condicions d'establiment.

3.1. L'establiment forçat

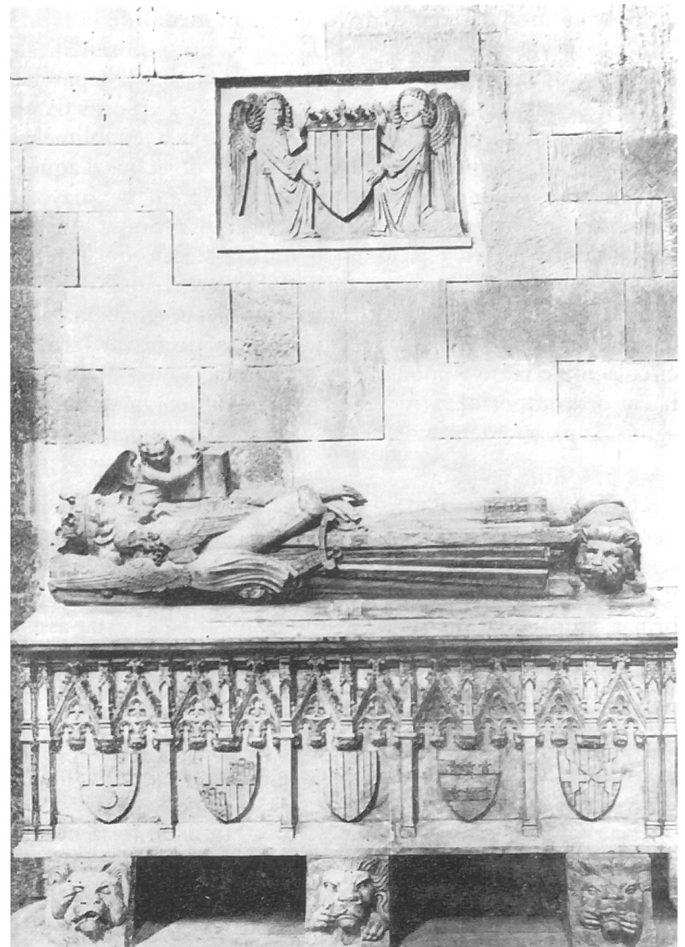
Les Ordinacions forçaven els posseïdors del domini útil dels terrenys fitats a establir-los als nous pobladors (acaptadors o pobladors) a canvi del cens en metàl·lic que haguessin fixat els ordenadors. Caldrà demanar-se, doncs, com cal qualificar jurídicament aquesta obligació. No pens que el d'expropiació forçosa, proposat per Gabriel Alomar, sigui el més adequat, ja que els antics posseïdors (ara establidors) havien de percebre censos d'una quantia que no sembla gens simbòlica. Crec més adient qualificar aquesta figura jurídica com el que realment era: un establiment forçat, però no per això menys forçat i lesiu per als titulars de drets sobre les terres que altres disposicions de les Ordinacions.

3.2. La concentració de la població

Les Ordinacions comportaven un disseny i una delimitació funcional previs dels usos del territori afectat, amb què es determinaven la ubicació de la vila (de vegades preexistent) i l'emplaçament de les terres i garrigues que s'havien de repartir. Aquesta delimitació —i separació— dels espais agrari i residencial anava unida a la concentració dels nous pobladors en les pobles, on estaven obligats a fixar la residència. Aquesta imposició de la concentració geogràfica de la població i dels seus patrimonis respon clarament a la voluntat de control de la monarquia, expressada sobretot en termes d'eficiència administrativa, ja que permetia gestionar eficaçment l'exercici jurisdiccional i la recaptació de les rendes feudals que percebia el monarca (delmes, censos, tasques, lluïsmes...) i d'una fiscalitat que tot just començava a adquirir caràcter permanent. ¹⁴

3.3. La dotació de terres de conreu i de garriga

Les Ordinacions indicaven que s'havien d'assignar a cada poblador «5 quarterades de terra a vinyes a fer e a ortos e a lauró» i d'aquí que puguem pensar que es preveia repartir als pobladors terres ja efectivament rompudes o en disposició de ser-ho

Sepulcre de Jaume II a la Seu de Mallorca

fàcilment. Cal pensar, doncs, que l'objectiu primordial de les Ordinacions no era la colonització agrària d'espais erms, sinó la redistribució de terra ja rompuda entre els nous pobladors.

A més de les 5 quarterades de terra, cada poblador havia de prendre 10 quarterades de garriga «hon puga tenir son bestiar», per les quals havien de pagar el cens en diner que fos fixat pels ordenadors. Es tracta de 10 quarterades tingudes en domini útil, però que també comportaven el dret de pastura en les garrigues dels veïnats confrontants, però només de dia.

Si aquestes 1.000 quarterades de garriga foren l'origen de les comunes de les viles afectades per les Ordinacions —com han sostingut diferents historiadors—, no va ser com a conseqüència directa de la seva aplicació, atès que es preveien que fossen quelcom ben diferent: garrigues de possessió particular, dedicades a la pastura del bestiar, on cada poblador havia de compartir el dret de pastura, però "únicament" amb els veïnats confrontants.

La reglamentació de l'ús de les pastures no es reduïa —si interpret correctament el text— a les 1.000 quarterades de garriga, sinó probablement a la totalitat de pastures de cada parròquia. En les Ordinacions es disposava que «per cominal profit i per so cor axí se usa en les altres parts del món», tothom pogués pasturar el bestiar en les terres («sobre la terra») del seu veïnat, però amb la prohibició de fer-ho «en ort ne en quintanes en coltives ne en migians ne en rostoys ne en prats que sien tenguts a devesa»:

3.4. La monetització (conversió en moneda) de la renda

Les Ordinacions disposaven la conversió —nominal, almanco— de la totalitat, tret del delme, de la renda a part de fruits i, potser, de tots els censos en espècia en un cens fix en diner, com també l'obligació que la renda dels establiments consistís sempre en un cens en moneda. Els objectius d'aquesta conversió en moneda podrien ser, simplement, afavorir l'assentament de pobladors, però, tal com proposa Antoni Riera, també poden relacionar-se amb la creació del sistema monetari mallorquí, al mateix 1300. De fet, si aquests pagaments es duïen a terme efectivament en metàl·lic, això, a part d'incrementar els ingressos reials, havia d'incentivar ferm la circulació de la nova moneda: la creació de només una pobla havia de comportar, a més de la conversió en moneda dels agrars, l'aparició de tres centenars de censos en diner.

3.5. Quina pagesia?

La homogeneïtat de la dotació patrimonial abans descrita demostra que els redactors de les Ordinacions pretenien assentar a les noves pobles un tipus molt concret de pagesia. Per tractar de situar i definir aquesta pagesia “ordenada” caldrà esbrinar, en primer lloc, si el patrimoni que li havia estat assignat era suficient per a l'autoreproducció d'una cèl·lula familiar. Doncs bé, segons els càlculs de consum i de producció de l'època,¹⁵ una superfície de 5 quarterades de terra dedicada al conreu del blat, si suposam una rotació biennal —en la qual la meitat de les terres es deixaven en guaret—,¹⁶ era insuficient per al sosteniment d'una família de 5 persones.¹⁷

En circumstàncies com aquestes, la família pagesa només podia augmentar la producció de les seves parcel·les mitjançant la intensificació del treball i amb el recurs regular a altres formes d'ingrés (el treball assalariat, el lloguer de terres, acceptar bestiar en comanda o societat) o a intentar accedir a la possessió de més terra.

Conseqüentment, el principal beneficiat del procés d'intensificació del treball abans descrit no seria el pagès, sinó el perceptor del delme —normalment el rei—, que podia veure incrementat sensiblement el volum de les seves rendes. L'anàlisi de les Ordinacions de Petra ens ho il·lustra clarament: si les 500 quarterades de terra es repartien entre els 100 pobladors previstos, el nombre de posseïdors i, per tant, la força de treball per quarterada del 1300 (1 per cada 21,8), es multiplicaria per 4 (1 per cada 5 quarterades). Per tant, gràcies a la multiplicació del nombre de posseïdors per quarterada i a la intensificació del treball en les tinences d'aquests posseïdors, es podria donar un augment de la collita per quarterada. Es compliria, també, un dels objectius que, segons Antoni Riera, perseguia la monarquia amb les Ordinacions: incrementar el volum de la producció cerealícola i, d'aquesta manera, reduir la dependència de les importacions.¹⁸

4. A MANERA DE RECAPITULACIÓ

Durant el segle XIII, el rei i la resta de senyors feudals i alodials havien establert o alienat del domini útil (possessió efectiva de la terra) a terratinents, que restaven subjectes a diferents drets i al pagament de rendes als senyors, que s'havien reservat el domini directe. El 1300, aqueix establiment o alienació impossibilitava que els senyors del domini directe poguessen intervenir, dirigint-les, sobre les formes de poblament i el procés productiu.

El rei, però, podia fer valer armes que no eren a l'abast de la resta de senyors del domini directe: les emanades de la seva condició de monarca. En una paraula: la seva capacitat normativa i poder de coerció a bastament per fer complir aqueixes normes. Jaume II s'aprofità del creixement de la població i del consegüent increment de la demanda de terra per dissenyar un pla de desenvolupament de la població i de la producció agropecuària “dels seus dominis” de les zones central i oriental de l'illa. Es tractava de crear espais residencials (pobles) i agraris (terres i pastures) teòricament homogenis, habitats per pobladors amb un patrimoni idèntic (1 quartó a la pobla, 5 quarterades de terra i 10 de garriga). Fixar la població en pobles o viles noves i dotar-la de terres de conreus i pastures, a canvi del pagament de renda, no era precisament cap novetat en el món feudal. L'especificitat de les Ordinacions en aquest aspecte rauria en el fet que es pretenia aplicar una única normativa (o carta pobla?) a extenses zones de l'illa. Sí que era una novetat, almanco dins l'àmbit catalanoaragonès, que tant les noves poblacions com els patrimonis assignats als nous pobladors se situassen en territoris que aleshores eren efectivament posseïts per terratinents, els quals la monarquia forçava legalment —mitjançant les Ordinacions— a establir-les als nous pobladors. Els terratinents, fins i tot, restaven incapacitats per fixar la naturalesa de la renda —que havia de consistir obligatòriament en un cens en metàl·lic— i l'import (decidit pels ordenadors). Aqueix establiment forçat podia deixar l'antic terratinent en una situació paradoxal: convertit en rendista però desproveït de terra.

Les Ordinacions, d'altra banda, pretenien concentrar a les pobles una pagesia homogènia, però no autosuficient: la collita de les terres assignades als nous pobladors, segons els nostres càlculs, no bastava per a l'autoreproducció d'una família. Aquest fet ens proporciona un indicatiu clar sobre quins podien ser els pobladors potencials de les pobles: sectors de la pagesia i, segurament, de la població urbana amb patrimonis inferiors als assignats en les Ordinacions i per als quals es preveia que l'oferta, complementada per la moratòria de deutes i pels préstecs, hagués de resultar suficientment atractiva. Pagesos com els documentats per Ricard Soto i Àngel M. Rodríguez en algunes viles de la serra de Tramuntana (Pollença, Valldemossa i Bunyola), amb patrimonis inferiors als oferts en les Ordinacions i que normalment suportaven detraccions més grans.

L'àrea afectada per les Ordinacions, però, devia suposar, com hem pogut comprovar en els casos de Felanitx i de Petra, una àrea molt reduïda de la parròquia, entre el 5 i el 10%. Per tant, l'execució de les Ordinacions no hauria suposat una reorganització dels espais de conreu d'un gran impacte territorial: hauria perjudicat alguns (grans) terratinents, però beneficiaria la gran majoria. La seva aplicació havia de tenir com a conseqüència la consolidació de dos estrats clarament diferenciats en el si de la pagesia del terme o parròquia. D'una banda, els grans terratinents, posseïdors de tinences de gran superfície i propietaris de ramats de bestiar; de l'altra, els nous pobladors de les pobles, que disposaven d'una extensió de terra i d'una extensió de pastura insuficients per a la seva subsistència, cosa que els devia forçar a cercar altres vies d'ingrés. Uns ingressos suplementaris que només podien obtenir llogant terres, bestiar

o pastures dels terratinents, oferint mà d'obra a les seves explotacions o adquirint-ne més terres en emfiteusi.

En principi, l'execució de les Ordinacions havia de beneficiar clarament tant el rei —com a senyor feudal de 3/4 parts de l'illa— com el Regne: la intensificació del procés de treball i la reglamentació dels drets de pastura es traduirien en un augment de la producció agropecuària, que incrementaria les rendes del monarca com a senyor directe i reduiria la dependència del Regne de la importació de queviures; la concentració de la població facilitaria al rei el seu control jurisdiccional i fiscal; la conversió en diners de la renda segurament contribuiria a consolidar la reforma monetària.

Però la documentació mostra que la seva aplicació ensopava amb dificultats: el 1303 el rei hagué de concedir als pobladors insolvents una pròrroga per al pagament dels seus deutes;¹⁹ el 1304 s'investigava per què els «pobladors del lloch de Felanitx e d'altres noves pobles les abandonen»;²⁰ el 1305 es compelia als pobladors de Montuïri per tal que complissin les condicions d'assentament, entre d'altres construir la seva casa a la pobla.²¹

L'èxit, en tot cas, fou desigual i sembla que va tenir relació amb la qualitat de les terres de conreu (Petra, Huialfàs i Montuïri) i amb l'existència de nuclis anteriors d'una certa entitat (Felanitx, Lluçmajor, Manacor, Porreres). Altres pobles, sobretot les situades a les zones orientals de l'illa, es consolidaren amb prou feines, segurament sense assolir el nombre de veïnats fixat (Campos, Capdepera, Santanyí, Sant Joan); la resta fracassaren (la Palomera, Bellver) o, potser, no arribaren ni a construir-se, com les d'Albocàsser, Padrines, Capocorb i Son Granada, totes al Mígjorn. Les Ordinacions, per tant, varen aconseguir els seus objectius? ■

Antoni Mas i Forners

L'infant Jaume, fill de Jaume I (Còdex dels Reis)

NOTES

(1) Aquest text és bàsicament un resum del meu treball «Les Ordinacions de Jaume II i la seva aplicació a Petra. Una aproximació des de la perspectiva de la història econòmica», a: ANDREU, Jaume: *L'Ordinació de Petra, l'any 1300. Teoria i realitat*, en premsa.

(2) No em detindrè en les circumstàncies socioeconòmiques en les quals s'insereixen aqueixes mesures ni tampoc en l'estructura urbanística de les pobles. Així i tot, cal dir que l'estudi més recíent sobre aquestes mesures continua essent el d'Antoni Riera, «Mallorca 1298-1311, un ejemplo de planificación económica en una época de plena expansión», *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, V, Barcelona, 1977, pàgs. 197-243. Vegeu també ABULAFIA, D.: *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona, 1996. Sobre les Ordinacions, vegeu els treballs de Josep Francesc López Bonet («Les ordenacions d'en Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)», *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, 1982, pàgs. 132-156); Jaume ANDREU: «Les Ordinacions. Les pobles» i Antoni MAS: «Les Ordinacions: les transformacions a les ruralies», ponències llegides el dia 13 de maig de 2000 en les *V Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat del Pla de Mallorca* (en premsa).

(3) «Jaime II, hombre de sentido profundamente organizador, de genio laborioso, al par que emprendedor, y sobre todo amante de sus súbditos, tan luego hubo llegado a Mallorca, escarmentado quizá aún con lo que le acababa de suceder, comprendió que para bien de la isla y eficaz defensa de sus pobladores era necesario emprender un plan de reconstrucción que comprendiera toda la isla y sus hermanas adyacentes, por lo menos. (...) la comenzó seguidamente dedicando sus primeros desvelos a la repoblación forense de la isla que ordenó y acomodó a 35 capitulos que para nosotros constituyen todo un monumento histórico [les Ordinacions]. VICH; J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948, pàg. 45.

(4) ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la edad media: las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Barcelona, 1976, pàgs. 50 i 52.

(5) RIERA, A.: «Mallorca 1298-1311...», pàgs. 202-210.

(6) «En las áreas rurales el programa se proponía (...) ordenar el crecimiento demográfico y económico de las comarcas de realengo, que, desde mediados del siglo XIII, se habían recuperado del trauma que comportó la conquista cristiana». SANTAMARÍA, Á.: *Ejecutoria del reino de Mallorca. 1230-1343*, 1990, pàgs. 475-479.

(7) «Et est intentionis nostre quod in dicta populatio deberent esse de viginti us que ad triginta hospitia (...) Et cum dicta populatio, ut nobis videtur, cederet ad magnum utilitatem navigantium et venientium apud Palumbarium, mandamus quod in ea procedi faciat sicut fieri poterit bono modo, et quod ibi invenirentur vinum et alia victualia ad vendendum» (*Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, Vol. V, pàg. 56); ROSSELLÓ, R. i BOVER, J.: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma, 1978, pàgs. 54-56.

(8) KIRCHNER, H.: «Colonització de lo Regne de Mallorques qui és dins la mar. La subversió dels espais agraris andalusins a Mallorca», *Histoire et archeologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà, 1995, pàgs. 279-316; BERNAT, M. i SERRA, J.: «Espacios sagrados y comunidades rurales. Algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (siglos XIII-XIV)», *Boletín de Arqueología. Medieval*, 11, 1997, pàgs. 157-206.

(9) BATET, C.: «La marca incastellada? Castells i pautes d'assentament a la Marca del Comtat de Barcelona (segles X-XI)», *Afers*, 21, València, 1995, pàgs. 341-360; FONT, J. M.: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, 1969-1983; BOLÓS, J.: «Els pobles de Catalunya a l'edat mitjana. Aportació a l'estudi de la morfogènesi dels llocs de poblament», *Territori i societat a l'Edat Mitjana*, II, 1998, Lleida, pàgs. 69-138; GUINOT, E.: *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, 1991; «Introducció al procés d'ocupació de l'espai i a les cartes de poblament a l'Alt Maestrat de Castelló en el segle XIII», *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750è aniversari de la carta de població*, Castelló, 1994, pàgs. 17-36; «Canvis i transformacions en l'organització del poblament al País Valencià arran de la conquesta feudal del segle XIII. Una aproximació», *Territori i societat a l'Edat Mitjana*, II, 1998,

Miniatura del papa Innocenci IV

Lleida, pàgs. 153-174; ROSSELLÓ, V. M.: «Villas planificadas del País Valenciano», *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 7, Madrid, 1987, pàgs. 509-525; TORRÓ, J.: *Poblament i espai rural. Transformacions històriques*, València, 1990; «L'assalt a la terra. Qüestions sobre l'abast de la colonització feudal al Regne de València (1233-1304)», *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà, 1995, pàgs. 317-338; *Colonització feudal i resistència andalusina al Regne de València La frontera meridional (1238-1277)*, tesi doctoral inèdita, València, 1996; *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, 1999; TORRÓ, J. i SEGURA, J. M.: «Asentamientos cristianos fortificados (siglos XIII-XIV). Una aproximación tipológica para el sur del País Valenciano», *Fortificaciones y castillos de Alicante*, Alacant, 1991, pàgs. 147-148; TOUBERT, P.: *Castillos, señores y campesinos en la Italia medieval*, Barcelona, 1990. FARIAS, V.: «Acerca de la génesis de las aldeas mediterráneas», *El debate sobre el cambio feudal. Historiar*, núm. 4, Barcelona, 2000, pàgs. 85-98.

(10) Només en les contrades més orientals de l'illa, les més properes a la mar i, en general, més poc aptes per als usos agraris (Campos, Santanyí, el

Port d'en Banyeres i la Torre d'en Miquel Nunis), es preveia que el nombre de pobladors i la dimensió de les viles pogués ésser només de la meitat. MAS, A. «Les transformacions...»

(11) SOTO, R.: «Conquesta, repartiment i colonització de Mallorca durant el segle XIII: un estat de la qüestió», *Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona, 1996, pàgs. 632-636. MAS, A.: «El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Mallorca, 1994, pàgs. 167-168, 169.

(12) SOTO, R.: «La porció de Nunó Sanç. Repartiment i repoblació de les terres del Sud-est de Mallorca», *Afers*, núm. 18, Catarroja, 1994, pàgs. 347-365.

(13) LÓPEZ, J. F.: «Les ordenacions...», pàgs. 145-146.

(14) Aquesta fiscalitat es concretava en imposicions indirectes (la cisa del 1300-1309) i en la imposició del pagament del monedatge real (1301) CATEURA, P.: *El regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1305)*, Mallorca, 1998, pàgs. 7-19.

(15) Vegeu els càlculs a MAS, A.: «Les Ordenacions de Jaume II i la seva aplicació a Petra. Una aproximació des de la perspectiva de la història agrària» (en premsa). Així mateix, cal dir que els càlculs han estat duits a terme amb les dades obtingudes amb la següent bibliografia: MAS, A.: «Mà d'obra, estructura salarial i divisió del treball a l'agricultura mallorquina del segle XIV: l'exemple de l'alqueria de Masnou (Alaró-Consell)», *VI Seminari d'Història Econòmica. Pautes de consum i condicions de treball*, Mallorca, de l'època preindustrial al turisme de masses. Un homenatge a E. P. Thompson, Palma, 1994, inèdit.; TELLO, E.: «La producció cerealícola a les petites explotacions pageses del Pla de Mallorca (1850-51)», *Estudis d'Història Agrària*, 4, Barcelona, 1983, pàgs. 167-194; pàg. 174.; Montserrat Fontanet: *Art de conrò*, Mallorca, 1747; PUJOL, A.: *Aspectes sanitaris de Pollença. Segle XVII*, Pollença, 1992, pàgs. 176-181.

(16) Almanco en les terres de secà, en l'edat mitjana mallorquina el predomini de la rotació biennal era absolut, circumstància que no havia variat en el segle XVI. Respecte d'això, vegeu VAQUER, O.: *Una societat del anticu règimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*, Palma, 1987., pàg. 284.

(17) En el segle XIV sembla que les dimensions mitjanes del nucli familiar eren aproximadament de 4,5 individus/família. Així, Bartomeu Font Obrador, a partir del nombre d'individus per família consignats en una mostra de 100 testaments de Lluçmajor de la primera meitat del segle XIV, calculà que «el promedio de individuos por familia representa el 3,76. Teniendo en cuenta los hijos fallecidos prematuramente, hombres i mujeres solteros i clérigos, la consabida cifra del 4,50 por familia resulta ajustada a la realidad». FONT OBRADOR, B.: *Historia de Lluçmajor. Volumen primero*, Palma, 1973, pàg. 257.

(18) RIERA, A.: «Mallorca 1298-1311...», pàgs. 202-210.

(19) RIERA, A.: «Mallorca 1298-1311...», pàg. 206.

(20) VICH, J.: *Aspectos históricos...*, pàg. 54.

(21) MIRALLES, J.: *Un llibre de Cort...*, pàg. 185.

LLUC

ANY 1999

- **Sínòde de Mallorca**
Número monogràfic
- **La recuperació del patrimoni històric i arqueològic de procedència subaquàtica de Mallorca**
Entrevista a Antoni Quintana
Palau i Fabre: vint-i-cinc anys després
- **Homenatge al pare Rafel Ginard i Bauçà**
Ordes i congregacions religioses masculins a les Balears
La socialització a la societat de la imatge

- **La joventut a Mallorca a través de la història**
Primer centenari de la mort d'Eça de Queirós
Homes magres, de Ralph Bates: Barcelona vista per un anglès
- **David Nash: l'escultura com a paisatge**
El Dr. Jeroni Frontera: un matemàtic del segle XIX
Recuperació de l'arquitectura tradicional

L'Església mallorquina medieval

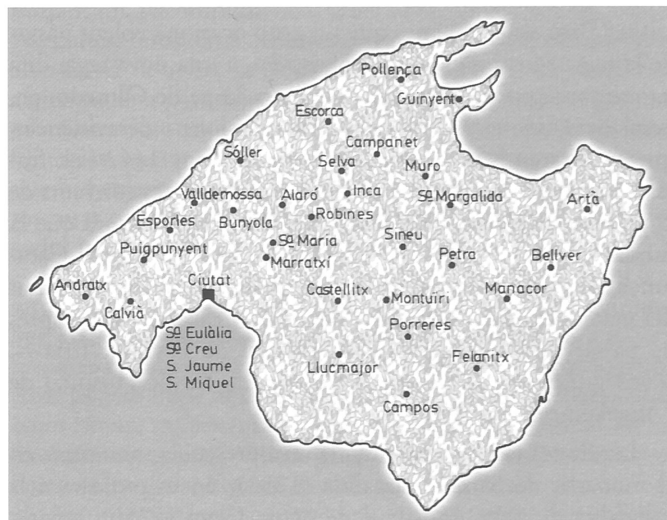
Quan dia 8 d'abril de 1997 vaig dirigir una carta als 35 rectors de les parròquies que ja surten en la butlla de 1248 i a un bon grapat de gent que sabia que havia fet incursions en el terreny de la història de la nostra Església,¹ pretenia que, tot celebrant els 750 anys d'aquella butlla, s'originàs un moviment d'estudi d'aquesta realitat de la nostra història. Crec que hi ha hagut moltes coses positives de llavors ençà i pens que, si aquella celebració ha possibilitat la publicació de diferents monografies de tipus artístic i retaulístic, pot obrir també altres possibilitats per endinsar-nos en la realitat de la nostra societat medieval, de la qual l'Església és un component tan fort, que ignorar-la és desconèixer aquella societat.²

PRESENCIA DE L'ESGLÉSIA EN LA CONQUESTA

No ignorem els mòbils econòmics i els polítics que són al davall de la conquesta cristiana i, tot i que en el sopar de Tarragona de dia 16 de desembre de 1228, a casa de Pere Martell, no hi havia cap jerarca de l'Església i sí el comte d'Empúries —el qual, arran de les seves actuacions, havia estat excomunicat per l'Església de Girona—, amb aquesta Església vendrà a la gesta mallorquina i hi compartirà terres a l'antic *juz* de Múruh, terres que en gran part ara formen el municipi de Llubí, emancipat de Muro l'any 1836, mentre que el comte tindrà les que ara pertanyen a Muro, Maria de la Salut i Santa Margalida.

El rei Jaume I ja havia donat a conèixer la seva intenció l'octubre del mateix 1228 i ara, encoratjat per la gent que ha participat en aquest sopar, convocarà les Corts «e que fos Cort general de l'arquebisbe de Tarragona,³ e dels bisbes, e dels abats».⁴ Es començava a establir aquest sistema de Corts, en el qual veiem com l'estament eclesiàstic té el seu lloc i prestigi. Els eclesiàstics catalans, així com participaren en les Corts, també ho feren en la conquesta i per això reberen també llur part en el repartiment. No oblidem que el canonge de Girona i bisbe electe de Tarragona, Guillem de Montgrí, l'any 1235 amb els seus homes va conquerir l'illa d'Eivissa i l'annexionà a la seu metropolitana tarragonina, on restarà fins l'any 1872.

La primera presència de l'Església a la Mallorca medieval ve representada, doncs, per la participació dels eclesiàstics ca-

Mapa de les primeres parròquies

talans en la conquesta. Aquesta participació és per raó del càrrec que tenien, no personal. Això ens fa veure com aquesta Església és part del poble i no es pot comprendre que un poble, en unes Corts Generals, prengui una resolució en la qual l'Església no és que s'hi vegi implicada, és que no hi ha possibilitat de pensar que aquesta no sigui també la seva decisió. Així, trobam que en el repartiment, proporcional al que cada un dels gestors amb el rei hi havia posat, el bisbe de Barcelona obté 850 cavalleries. Aquestes terres l'any 1323 solucionaren el caramull de conflictes que sorgiren de la pugna entre la jurisdicció reial i la senyorial del bisbe de Barcelona, en l'acord o pacte del pariatge, un any per al rei i l'altre per al bisbe, exemple de seny a les nostres terres. Els Cavallers del Temple obtengueren 525 cavalleries, entre d'altres Pollença, de manera que aquesta parròquia passà a ser regentada per aquests frares, fins que el 1312, un cop abolit l'orde, els seus drets i deures passaren a mans dels frares hospitalers. La Seu de Girona cobrà 459 cavalleries, l'abat de Sant Feliu de Guixols 169, el sagristà de Barcelona 142'5, l'ardiaca de Barcelona 106, el sagristà de Girona 89, el prebost de Saxona 37. Els cistercencs de Poblet, els premonstratsos de Bellpuig, els hos-

pitalers de Sant Joan de Jerusalem, l'orde dels Cavallers de Sant Jordi d'Alfama, l'orde dels Cavallers del Sant Sepulcre, els mercedaris, els trinitaris, els canonges regulars de Sant Antoni, juntament amb els nous ordes mendicants —dominicans i franciscans— tenien ja la seva casa a Mallorca i potenciaven la presència de l'Església en la nostra terra.⁵

A més d'aquestes comunitats religioses, que podem dir que arriben amb els conqueridors, aviat en tenguérem altres que s'hi establiren. Així, els frares carmelitans arribaren l'any 1320 i s'establiren vora l'actual Rambla, on encara trobam el nom del Carme; els cartoixans, provinents de la cartoixa de Porta Coeli del regne de València, aconseguiren del bon rei Martí (1399) el palau reial de Valldemossa, on s'establiren, perfumant aquella vall i tot Mallorca de grans exemples de virtut. Els jeronis aconseguiren, encoratjats pel bisbe Pere de Cima (1377-1390), aglutinar un grup d'ermitans a l'antiga ermita de Miramar, que també el rei Martí els donà l'any 1400.⁶ Però els problemes que un grup ocasionà volent passar de la regla agustiniana que professaven, a una nova regla dita jerònima —que pretengué imposar fra Lope de Olmedo, general de 1418 a 1421—, provocà escissions i desavinences, que ensorraren la comunitat de Miramar l'any 1442 i els frares mallorquins s'hagueren de distribuir per altres convents de la península. Els agustins tengueren més sort i, encara que la fundació empresa pel convent d'Aula Dei (Martorell-Catalunya) el 1439 no prosperà, sí progressà en la segona meitat del mateix segle la del frare valencià Joan Eixarc, que, després de passar per diferents indrets —camí de Portopí, Ítria—, aconseguí entrar a la ciutat i transformar l'antic Hospital de l'Àngel en casa i convent.

Les dones també establiren la seva presència monàstica en el monestir de Santa Margalida (1231), on es professava la regla dita de Sant Agustí; el de Santa Clara (1256), amarat d'esperit franciscà, posteriorment estengué la seva aroma al puig de Santa Magdalena d'Inca (1491) i d'allà retornaren (1526) vora la ciutat, a s'Esglaieta, en el monestir de Santa Maria de l'Olivar, habitat ja des del s. XIII per un grup d'ermitans, en el terme d'Esporles. En el segle XIV es fundaren dos monestirs, un d'urbà, el de Santa Magdalena —on s'observava la regla dita de Sant Pere, que hagueren de deixar per passar a la regla agustiniana— i l'altre forà, en el puig de Pollença (1371), que també començà professant la regla de Sant Pere i després es decantà per l'agustiniana.⁷

En la butlla de 1248, a més de les primeres 35 parròquies, amb els seus temples, castells, viles, homes, propietats i altres béns, hi surten els monestirs de Sant Andreu, Sant Antoni i Santa Maria Magdalena. Aquests "monestirs" són hospitals que ja tot d'una començaren a funcionar a la ciutat, expressió de l'actitud misericordiosa que sempre ha tingut l'Església i que en aquells moments —una societat que comença de bell nou, uns arribats per lluitar, confiant poder millorar la seva vida en la nova terra; uns àrabs que han vist com llurs propietats, a causa de la derrota, passen a mans dels nouvinguts...— havia de donar lloc a una obra de misericòrdia de molta significació en la vida de l'Església.⁸

L'ESGLÉSIA QUE FOU TRANSPLANTADA A MALLORCA

És evident que l'Església que aquí fou transplantada era la de Catalunya, Església que havia anat fent un camí prou costurat i difícil per independitzar-se de proteccions imperials i senyoriales, externes del territori, i cercant en el Papa el millor garant de la seva independència. Convé que tenguem clar que Covadonga representa l'inici de la reconquesta visigòtica certament, però Catalunya representa la reconquesta franca. Foren els francs que, a Poitiers (732), aturaren els peus als àrabs. L'any 759 Pipí *el Breu* ja havia alliberat Narbona i tot el Rosselló fins a l'Albera. Trenta anys més tard la Cerdanya i l'Urgell ja són terres habitades i administrades per cristians i, al començament del s. IX, el que anomenam Catalunya Vella, fins al Llobregat, ja és cristiana.

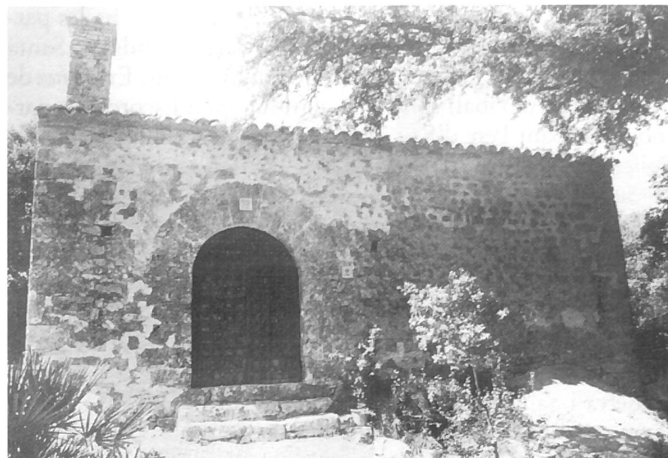
Aquests anys uniren molt la noblesa i l'Església, ja que senyors i bisbes eren fills de les mateixes famílies i això possibilità la creació de diversos focus d'espiritualitat i de ciència, que tengueren forta repercussió a l'Europa medieval. L'abat Oliba i sant Romuald foren educats a Sant Miquel de Cuixà i el papa Silvestre II (999-1003) a Vic, fet que potencià més la protecció papal, que tant els nobles com l'Església cercaren i per això s'ha pogut dir que «Catalunya és el país de la cristianitat occidental que va rebre en aquest temps més butlles i intervencions papals».⁹

L'any 906 el bisbe Idalguer d'Osona, en un concili celebrat a Barcelona, digué aquestes paraules, que són un bon resum del que anam dient: «Després de molts anys d'estar despoblada la terra, compadit el Senyor, hi suscità el nobilísim príncep Guifré i els seus germans, els quals, reunint homes de diferents llocs i nacions, restauraren l'Església ausonca amb el seu territori en l'estat primitiu. No obstant això, com de moment fos pobra de tal manera que no pogués sostenir bisbe, com antigament, l'esmentat marquès gestionà del reverend bisbe Segebod, metropolità de Narbona, que mantingués la dita Església sota el seu regiment, ordenant-la i tenint-ne cura ell personalment, o els bisbes sufraganis veïns, fins que amb l'ajut de Déu a poc a poc anés prenent l'increment necessari per a poder mantenir bisbe propi, com era antic costum. Com fos que per la gràcia de Déu el dit príncep aconseguís d'eixamplar-la fins el punt que tothom cregués que podia tenir ja bisbe propi, i havent mort entretant el venerable bisbe Segebod, fou demanat pel dit marquès i per tot el clergat i el poble ausetà al reverend Teobard, nou bisbe de Narbona, que ordenés bisbe propi per a la dita Església d'Osona. El qual, acollint com a justa la petició, junt amb altres bisbes coprovincials, s'afanyà a consagrar com a pontífex de l'Església el meu predecessor Gotmar, d'excelsa memòria.»¹⁰

Al-Mansur envaeix i conquereix Barcelona entre 985-1003, fet que endarrereix fortament l'embranchida cultural i política que aquell comtat havia emprès. Borrell II (947-992) demana ajuda al rei franc i no rep ni ajuda ni resposta. Per això, quan l'any 988 Hug I Capet, rei franc, va demanar la renovació de l'acte de vassallatge, Borrell s'hi negà i per aquest motiu aquesta data és considerada l'inici de la independència catalana. Ja l'any 976, el comte de Besalú, que aleshores també era bisbe de Girona, va dir: «A França regnant Lotari; entre nosaltres, però, regnant Crist».¹¹ D'aquesta manera la tutela o

Restes de l'església i monestir de Bellpuig (Artà)

Església de Sant Pere d'Escorca

domini que abans havien fet els reis de França, tira-tira va anar derivant cap a una tutela o ombra protectora del Papat.

Aquesta és l'Església que va arribar a Mallorca. Hi havia hipoteques. Jaume I s'havia compromès amb el bisbe de Barcelona que l'Església de Mallorca seria seva, o millor dit, que el primer bisbe seria posat pel rei, però després seria la Seu barcelonina i el capítol barceloní que en tendria cura. Girona també argumentava tenir-hi dret. Tarragona pensava que li tocava a ella perquè era la metròpoli. La solució no fou fàcil. Jaume I proposà Berenguer de Castellbisbal com a primer bisbe de Mallorca. Posteriorment rei i arquebisbe proposaren l'abat de Sant feliu de Guíxols. El Papa, per la seva part, va encarregar als bisbes d'Urgell i de Girona que en designassin un. Aquests, potser per no ferir susceptibilitats, no feren res, per la qual cosa el Papa ho encarregà a Ramon de Penyaforat i als bisbes de Lleida i de Vic. L'elecció sobrevingué en Ramon de Torrella (1237). Aquests assumptes no eren gaire simples. La dotació econòmica tant del bisbat com de les parròquies tenia les seves complicacions i Ferrer de Pallarés aconseguí posar ordre en totes aquestes coses. D'aquesta manera es trobà la forma jurídica vàlida per agombolar el que ja anava funcionant amb la bona voluntat de tots. De totes maneres, el nou bisbat no estaria vinculat a cap bisbe ni a cap metròpoli, sinó directament a la Santa Seu.

A més dels frares que passaren a Mallorca, hi va haver també altres clergues que vengueren per actuar a les parròquies. El papa Gregori IX —que el 1230 manà al bisbe d'Ais de Provença que predicàs, a la seva diòcesi, una indulgència com la de Terra Santa, encoratjant la gent perquè vengués a viure a Mallorca— l'any 1233 concedí als clergues que passassin a Mallorca per exercir aquí llur ministeri seguint gaudint dels beneficis que tenien en les seves esglésies d'origen. Alguns arrelaren en la nostra terra, altres retornaren al continent. Haurem d'esperar al darrer terç del s. XIV per veure el llibre en el qual s'anaven escrivint els cristians que, rebent la clerical tonsura, entraven a l'estament eclesiàstic i, d'aquesta manera, a la jurisdicció de l'Església.

Els clergues començaren a créixer a mesura que augmentaven els beneficis que s'anaven fundant a les parròquies i institucions eclesiàstiques. El "benefici" va néixer al regne franc i deriva del *praecarium* romà. Era la manera de poder tenir l'usdefruit d'una propietat, que era d'una església, d'un altar...

mitjançant l'acompliment d'unes obligacions: misses, sufragis, cultes, resos, ciris... El beneficiat havia de ser clergue i per això havia de rebre la clerical tonsura, cosa que l'obligava a afaitar-se una part del cap i mostrar una "corona" o "coroneta". Can Corona, coronat, corona... i fins i tot el llinatge Quetgles, provinent del mot "clergue", ens diuen encara ara que hi havia certes famílies que sempre tenien algun membre tonsurat per gaudir de tal usdefruit o tal altre, que moltes vegades passava, per herència, de pares a fills.

De clergues, en tenim de conjugats i de no conjugats (catsats i fadrins). En aquell moment era normal que moltes famílies, així com presentaven els seus infants al baptisme, a la confirmació i a l'eucaristia, també els presentassin per a la tonsura. Així, podem llegir aquestes paraules: «*tonsuravit pueros et ordinavit clericos infraescriptos*» (tonsurà els infants i ordenà els infraescrits clergues).¹² El clergat parroquial, gairebé l'únic que habitava la Part Forana —sols hi havia framenors a Inca (1325)—, no era gaire diferent de la gent pagesa. En definitiva, eren de la mateixa pasta i no hi havia gaire diferència cultural entre uns i altres. En aquest moment el celibat ja estava seriosament implantat a la nostra Església i, si hi havia cap patinada, no se'n feia molt de cas. S'ha mitificat molt el fet dels fills naturals de membres de l'Església. És un problema del nostre temps, aleshores no tenia importància. Carlemany va deixar més de cent fills naturals i és venerat com a sant a la regió on va viure i va actuar. Els eclesiàstics no eren ni més bons ni més dolents que els altres membres del poble de Déu.

La societat mallorquina, en aquells moments, tenia unes característiques ben determinades i l'Església de Mallorca participava per complet de totes aquestes característiques. La població no era gaire nombrosa i fonamentalment tenia tres ingredients ben definits: cristians acabats d'arribar del continent, musulmans que treballaven la terra —i seguiran fent-ho per als nousvinguts i s'aniran mesclant amb ells—, jueus que ajudaven molt a l'establiment de la nova societat i que influïren molt en la manera de ser i d'obrar del poble mallorquí.

Es vol rompre el monopoli urbà de la Medina Mayurka i es mira que floreixin diversos assentaments escampats per tota l'illa. El millor exponent d'aquest desig són les 32 parròquies que surten en la butlla de 1248, establertes a la Part Forana. A l'antic *juz* sarraí d'Alahwaz —que comprèn els actuals municipis de Palma, Marratxí, Estellencs, Puigpunyent, Andratx i

Calvià—, a més de les 4 parròquies ciutadanes, hi ha les parròquies de Sant Joan de Calvià, Santa Maria d'Andratx, Santa Maria de Marratxí i Santa Maria de Puigpunyent. En el *juz* de Muntanya (Al-Yibal) sols hi ha el municipi d'Escorca i la parròquia de Sant Pere d'Escorca. En el de Bulansa, municipis de Pollença i Alcúdia, també hi ha les parròquies de Pollença i la de Sant Jaume d'Alcúdia. En el *juz* de Bunyula Musu, que emmarca els municipis de Banyalbufar, Bunyola, Deià, Esporles i Valldemossa, hi ha les parròquies de Sant Pere d'Esporles, Santa Maria de Bunyola i Santa Maria de Valldemossa. En el *juz* d'Inkan —que actualment agafa els municipis de Búger, Campanet, Inca, Mancor de la Vall, sa Pobla i Selva— hi haurà les parròquies de Santa Maria d'Inca, Sant Llorenç de Selva i Sant Miquel de Campanet. En el *juz* de Manaqur —que comprendria els actuals municipis de Felanitx, Manacor, Porreres i Sant Llorenç— hi hauria les parròquies de Santa Maria i Sant Joan de Felanitx, Santa Maria de Manacor i Santa Maria de Bellver. En el de Muntuy —que inclou els actuals municipis d'Algaida, Campos, Lluçmajor, Montuïri, Santanyí i ses Salines—, hi hauria les parròquies de Santa Maria i Sant Pere de Montuïri, Sant Miquel de Lluçmajor i Sant Julià de Campos. En el de Muruh —els actuals municipis de Llubí, Maria de la Salut, Muro i Santa Margalida—, hi hauria les parròquies de Sant Joan Baptista i Santa Margalida de Muro. En el de Qanarusa —que avui dia comprèn els municipis d'Alaró, Binissalem, Costitx, Consell, Lloseta, Santa Eugènia, Santa Maria del Camí i Sencelles— hi hauria les parròquies de Santa Maria del Camí, Santa Maria de Rubines, la d'Alaró i Sant Pere de Sencelles. En el de Sulyar —que comprèn els municipis de Fornalutx i Sóller—, sols hi hauria la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller. El de Yartan —que actualment està dividit entre els municipis d'Artà, Capdepera i Son Servera—, sols hi ha la parròquia de Santa Maria d'Artà, i en el de Yynau-Bitra —actuals municipis d'Ariany, Lloret, Petra, Sant Joan, Sineu i Vilafranca— hi ha les parròquies de Sant Pere de Petra i de Santa Maria de Sineu.

Realment ja en aquell moment l'Església, a Mallorca, tenia una bona xarxa de persones i de cases escampades per tota l'illa. Evidentment, aquesta presència es feia clara en l'administració dels sagraments i aquests actes, juntament amb els diferents mercats que s'anaven celebrant, eren el moment en què una població dispersa, que vivia on tenia les sopes, es reunia. Primerament, les mesquites existents —llocs on es reunien els àrabs per pregar i per veure's—, una vegada sacralitzades per al culte cristià, continuaren fent la mateixa funció: lloc de reunió i de pregària cristiana. Aviat ja es pensà en “parròquies” com les que tenien en el continent. Mesos després de la conquesta ja trobam que es dona el nom de “parròquia” a simples esglésies que consta que són antigues mesquites. Però haurem d'esperar que el geni organitzador de Ferrer de Pallarés, enviat pel papa Gregori IX, ho organitzi i reculli el que ja anava funcionant. D'aquesta manera sortiran les 35 primeres parròquies de la butlla de 1248.

Es tracta d'esglésies d'una estructura arquitectònica molt simple, com la de la Sang, de Muro: una façana —on hi ha una porta d'arc de mig punt, o d'ansa de paner—, un petit finestrall damunt i rematada per una espadanya, on era posada la campana que havia d'avisar per a qualsevol cosa que pogués ser d'interès per a la comunitat. Un arc gòtic separava el pri-

mer cos del segon, per acabar amb una paret llisa a la qual s'afegia el retaule del sant i l'altar. Uns petits finestrals, a les parets laterals, donaven la claror que trobaven necessària a tota la construcció. Això bastava en aquell moment i sempre serien a temps d'engrandir-la si les circumstàncies ho demanaven. Al voltant no hi podia mancar una bona porxada on deixar còrrer la llengua i un tros de “terra sagrada” o “sagrat”, on es dipositaven les despulles dels que morien.

Les Ordinacions del bon rei Jaume II de l'any 1300, que volien donar una embranzida a l'urbanisme de l'illa, parteixen de la realitat parroquial que havia fet certs binomis: Santa Maria i Sant Joan de Felanitx (Porreres i Felanitx), Santa Maria i Sant Pere de Montuïri (Montuïri i Algaida)... Realment, els antics *juz* de Manaqur i de Muntuy eren massa grossos per a una sola vila i aquesta gran extensió de terra demanava molta gent per ser conrada. En canvi, el *juz* d'Al-Ahwaz (Palma-Andratx) no atraurà l'atenció de l'equip que organitza les noves viles, no sols perquè eren terres del bisbe de Barcelona, sinó també perquè les terres no eren tan bones, no demanaven tanta mà d'obra per ser conrades o potser esperarien temps millors i més gent per a noves divisions. Però aquestes disposicions aconseguiren que a la fi del segle XIV gairebé la meitat de la població de la Part Forana ja residís a les viles.¹³

Inseparable de la funció comunicativa que exercien les parròquies, també hi trobam l'exercici de l'obra de misericòrdia d'assistir els malalts. És una cara molt normal de l'Església medieval i, per això, no gaire lluny del temple parroquial trobam una casa hospital. A Palma n'hi hagué un bon grapat, a més dels tres ja esmentats: Sant Antoni, Sant Andreu i Santa Magdalena.¹⁴ Així, el de Santa Catalina “*extra portam Portopinii*” atenia els mariners; el de Sant Llätzer, en el camí d'Inca, els leprosos, mentre que els infants eren atesos allà on després s'aixecarà el convent dels trinitaris, que era conegut amb el nom “dels rossos”. Els capellans tengueren el seu hospital, conegut amb el nom de Sant Pere i Sant Bernat. Les viles també tenien hospital i, de fet, algunes encara conserven l'edifici, mostrant les moltes transformacions que han sofert durant segles: Sineu, Sóller, Felanitx... En d'altres ha quedat el nom del carrer on hi havia aquest edifici i en alguns sols en resten documents, sobretot en les visites pastorals, perquè el sr. bisbe no deixava de visitar aquest lloc i les ordinacions que en donava ens mostren l'interès per l'atenció als malalts. Sortosament quedaren escrites pels secretaris de la visita.

A més d'aquesta acció assistencial, també l'Església va exercir una tasca educadora. Ja el concili Laterà III (1179) manava que a la Seu hi hagués un mestre. El Laterà IV (1215) ja amplia aquesta ordre i diu que totes les parròquies que tinguin possibilitats dediquin un dels seus clergues a ensenyar gramàtica als minyons. Per ara, sabem que, a més de Ciutat, hi hagué escoles parroquials a Inca, Alcúdia, Pollença, Manacor i Sineu.¹⁵ Ensenyar música també serà una prerrogativa de l'Església quan es fundin els beneficis de l'Orgue i, per ara, sols n'he trobats, a Mallorca, en el segle XVI.

L'acció educadora de l'Església no s'acaba en el pla de l'ensenyament. En aquells moments s'estableix «el temps de riure i el temps de plorar... de divertir-se i de fer penitència...»¹⁶ S'encaminarà l'agressivitat cap a la guerra, la bauxa per a les festes que vénen preparades per uns bons dijunis, dijunis que també tendran una funció sanitària. Tot això posat en un

ritme anual, molt en consonància amb l'any agrícola, i d'aquesta manera les virtuts cristianes aniran arrelant en el poble i en els mateixos clergues, es consolidarà el coneixement de les coses que s'han de creure, es manifestarà mitjançant les pregàries que faran davant les imatges o faran els dies de festa. El respecte al sagrat serà font de temor i norma de viure que durà al cel o a l'infern d'una manera molt simple i ben representada en les esglésies, o ho escoltaran en els llargs sermons que van fent els frares a les troncs de les esglésies.

Un altre aspecte d'aquesta Església, santa i pecadora alhora, és la de ser receptora de la confiança del poble. És una institució de la qual la gent es fia. La relació entre la gent de la ciutat i la gent de la Part Forana mai no ha estat harmoniosa a Mallorca, almanco com ho és ara. La raó sempre ha estat la mala distribució tant de les càrregues fiscals, com dels beneficis que en puguin venir. La cosa s'empitjorà encara més quan la majoria de propietaris de finques i possessions de la Part Forana passaren a viure a Ciutat. Allà pagaven llurs impostos i no volien contribuir a les talles de les viles, tant les que quedaven al poble, poques, com de les que anaven a Ciutat. Aquest malestar, mai arreglat, ha fet vessar molta sang mallorquina, unes vegades en guerra oberta (1391, 1450 i 1521) i d'altres en forma de bandolerisme que dividia els pobles, matava gent, cremava collites... Així, trobam que era demanada la intervenció de l'Església l'any 1390 «dels reverens maestres e altres científichs, religioses persones dels monestirs de frares preycadors, frares menors e del Carme, e tots los doctors e savis en dret e encare...»¹⁷ ■

Pere Fiol i Tornila
rector de Muro

Església de Sant Miquel (Campanet)

NOTES

- (1) Arxiu Parroquial de Muro. Caixó 750 anys.
- (2) La llista es va ampliant: Muro, Santa Margalida, Sant Llorenç, Esporles...
- (3) El bisbe de Vic, Berenguer Seniofred de Lluçà —que bé guardava les butlles del papa Joan XIII (965-972), que anomenava el bisbe Ató de Vic, arquebisbe de Tarragona (any 970), vertader regent del país a la mort d'en Cap d'Estopa i de son germà Berenguer Ramon II *el Fratricida* (1082)— organitzà la conquesta de Tarragona (1090) i rebé la butlla *Inter primas Hispaniarum* (01-07-1091) i el pal·li de metropolità. Això empipà fort ferm el metropolità de Narbona i el recent primat de Toledo (1088), el qual, juntament amb el rei Alfons VI de Castella, pretenia refer l'antiga unitat religiosa d'Espanya sota el predomini de Toledo. Alfons s'havia proclamat "emperador de tot Espanya". La Seu de Tarragona podia empètir el relleu que hom volia que prengués Toledo i a posta el papa Urbà II (1088-1099), per una butlla del 25 d'abril de 1093, demanava a l'arquebisbe de Tarragona que si no volia obeir l'arquebisbe de Toledo com a primat, l'obeís com al seu legat papal per a totes les Espanyes.
- (4) *Crònica de Jaume I o Llibre dels feits*, Ed. 62 i "La Caixa", MOLC, Barcelona, núm. 86.
- (5) Els mèrits que poguessin tenir per gaudir d'unes terres vénen descrits a Xamena, P. i Riera, E.: *Història de l'Església a Mallorca*, Palma, 1986, pàg. 86 i ss.
- (6) L'orde dels jeronis ja havia nascut com a aplec d'ermitans que passaven a cenobites practicant la regla agustiniana. Cada monestir era autòcton i depenia del bisbe del lloc i a posta intervé el nostre bisbe. L'any 1415 hi hagué el primer capítol general i el pare prior de Lupiana en fou elegit superior general. Cal dir que aquest monestir de Lupiana (Guadalajara) tenia el màxim ascendent entre els monestirs de Castella, tal com el de Cotalba, en el regne de València, el tenia a la corona d'Aragó. El pare prior de Cotalba tengué els contactes amb el bisbe Pere Cima per a la fundació a Miramar.
- (7) Fou el concili Laterà IV (1215) que, cercant la reforma de l'Església, disposà que si es fundava cap nou orde religiós s'havia d'acollir a alguna de les regles aprovades ja existents. Per aquesta raó hi va haver una gairebé impostsada regla agustiniana a tot arreu, de manera que fins i tot sant Domènec

(1170-1221), quan fundà l'orde dels predicadors, els donà aquesta regla, enriquida amb les aportacions de sant Norbert (+1134).

(8) L'Hospital de Sant Andreu, també dit de Santa Eulàlia, fou fundat per Nunó Sanç ja l'any 1230. El dels antonians —encara en tenim restes en el carrer de Sant Miquel— també és de 1230 i fundat pel mateix Jaume, que el posà en mans d'aquests frares. El de Santa Magdalena potser sia on derivarà la vida monàstica a l'altre segle, com hem dit abans.

(9) Pladevall, A.: *Història de l'Església a Catalunya*, Edit. Claret, Barcelona, 1989, pàg. 35.

(10) *Catalunya Romànica*, volum II, Osona I, pàgs. 32-33.

(11) Segurament no tenia ni la més petita idea de qui pogués regnar per terres castellanes.

(12) Rosselló Lliteras, Juan: *Liber Ordinationum Ecclesiae Maioricensis*, vol. I, 1377-1390, Palma de Mallorca, 1983. Aquesta ordenació fou feta dia 21 de febrer de 1370 i es tonsuraren 14 nins. No podem saber l'edat que tenien, però la mateixa paraula "pueros" pens que és prou aclaridora. Tres reberen el ministeri d'acòlit; quatre el subdiaconat, tres el diaconat i dos el presbiterat. En principi, tenim una Església en la qual hi ha gran quantitat de "tonsurats" "clergues" i no gaire capellans, com es pot veure en el concís resum que preparà el nostre arxiver en la celebració dels 750 anys de la restauració de l'Església de Mallorca (veg. «Estadística del Clero Medieval de Mallorca», *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca*, 1981, pàgs. 44-56).

(13) Santamaría Aránde, Álvaro: *El Reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, Palma, 1955, pàg. 16, nota 12.

(14) López, J. – Esteban, R.: *El hospital provincial de Baleares 1456-1960. Monografía de Historia, Arte y Estadística editada con motivo del V Centenario de su fundación*, Palma, 1961.

(15) Fiol i Tornila, Pere: *Puig de Santa Magdalena*, Inca, 1991, pàg. 25. M'estranya que Josep Amengual i Batle, en l'estudi «Tres Concilis, tres models d'Església i tres estils sinodals» (*Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 55, 1999, pàg. 11), parli de l'avenç espectacular sobre l'Edat Mitjana que significà el concili de Trento, aduint una certa escolarització en aquell moment i ignorant el que ja hi havia a Mallorca.

(16) Cohèlet, capítol 3.

(17) Santamaría Aránde, Álvaro: *El Reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, Palma, 1955, pàg. 18, nota 28. Cal recordar que tots els frares, excepte la comunitat de framenors d'Inca, vivien a Ciutat.

■ PILAR ARNAU I SEGARRA

La recepció crítica de l'obra de Carme Riera a Alemanya a la dècada dels 90¹

0. PRESENTACIÓ

No hi ha cap dubte que, després de Mercè Rodoreda, Carme Riera és actualment l'escriptora catalana contemporània de més difusió a Alemanya. La prolífica presència de la seua obra es materialitza gràcies a les traduccions, unes més encertades que les altres, de la seua obra de ficció. A partir del final dels vuitanta, les seues novel·les i narracions han estat traduïdes i publicades ràpidament en edicions de butxaca. Aquest fenomen esdevé força singular en un mercat, l'alemany, dominat durant dècades per la producció nord-americana i, als anys noranta, fascinat pel "descobriment" del món literari est-europeu. Malgrat això, comptem amb quasi tots els seus llibres traduïts² i trobem contes i narracions curtes seues en diverses antologies, la més coneguda de les quals du precisament com a títol el de la narració de Carme Riera.³

La divulgació d'aquesta obra es cristal·litza en nombroses ressenyes de tipus periodístic i en unes quantes obres de caràcter acadèmic, en programes culturals de ràdio, en seminaris universitaris, tesis de llicenciatura (ací són obligatòries per a obtenir un diploma universitari), parcialment, en una tesi de doctorat, i en conferències i comunicacions —algunes publicades posteriorment en actes de congressos. No hem d'oblidar tampoc que l'autora ha visitat Alemanya en diverses ocasions i hi ha realitzat lectures de la seua obra en diferents universitats, centres culturals o llibreries especialitzades. Així, per exemple, el juny de 1989, llegí alguns passatges de *Qüestió d'amor propi* al «VIIè Col·loqui Germanocatalà» a Colònia; el 19 de setembre de 1990 féu una lectura al Hamburger Literaturhaus en el marc de l'Estiu Català d'Hamburg, en el qual també participà Maria-Antònia Oliver. A la Fira del llibre de Frankfurt de 1991, el ministeri de Cultura espanyol organitzà lectures i taules rodones entre els dies 9 i 13 d'octubre, en les quals participaren autors catalans com Quim Monzó, Marta Pessarrodona, Montserrat Roig, Robert Saladrigas i Carme Riera. A mitjan gener de 1996, l'autora es desplaça a l'Institut Cervantes de Bremen i a la Universitat d'Hamburg, bo i essent acompanyada en totes dues lectures pel catedràtic de literatura de la Universitat de Friburg, el prof. dr. Horst Hina, l'especialista més notable i prolífic a Alemanya en l'obra de Carme Riera. Hina fou l'encarregat de fer-ne les conferències

Carme Riera (Foto: Arxiu Lluç)

de presentació, la qual cosa palesa la notorietat i el reconeixement de la narrativa rieriana en el marc universitari alemany. I si el 14 de novembre de 1997 va ser una lectura de *Dins el darrer blau* a l'Ibero-Romanischer Kulturverein de Berlín el fet que va dur l'autora a tornar a Alemanya, el novembre de 2000 ho serà la presentació de la traducció a l'alemany d'aquesta obra a diversos indrets, entre d'altres l'Institut Cervantes de Munic.

En aquest article no pretenc oferir cap ressenya crítica contrastiva dels diferents assaigs sobre l'obra de Carme Riera, sinó senzillament voldria presentar el corpus textual compost pels diversos treballs de diferent procedència que m'han paregut més interessants, i facilitar-ne així l'accés als lectors de fora de l'àmbit alemany. En aquest context, dels nombrosos criteris de selecció que es podrien emprar, he decidit limitar el camp d'investigació a la crítica d'autor/a alemany/a publicada dins o fora d'Alemanya, i això per dues raons: si bé un d'aquests treballs aparegué en una publicació col·lectiva d'Alemanya, l'autora. E. Brilke, és la traductora especialitzada en

l'obra rieriana. I, a més, val a dir que, contràriament al que succeeix amb l'obra d'altres escriptors catalans contemporanis, la narrativa de C. Riera ha estat analitzada a Alemanya exclusivament per crítics alemanys.

Una darrera advertència que voldria fer abans de passar a la part central d'aquest treball és la presència repetida d'un element certament polèmic: el tractament i la importància adjudicada a la "dualitat" lingüística de l'obra i de la biografia de Carme Riera. És ben curiós i força simptomàtic que no se sol parar esment en la "mallorquinitat" de l'autora, sinó molt sovint s'acostuma a afirmar que l'escriptora espanyola escriu literatura de creació en català i crítica en castellà i, a més, és catedràtica universitària de literatura castellana, com si aquest fenomen bilingüe en autors nascuts a la postguerra fos un esdeveniment excepcional al nostre país. Sovint s'accentua l'"espanyolitat" de l'autora deixant de banda els possibles paral·lelismes i trets comuns de la seua obra amb la resta de la literatura catalana contemporània.

La prestigiosa revista literària *Die horen* publicà el 1990 un número especial dedicat en exclusiva a la cultura catalana i editat per Maria-Lourdes Soler Marcet,⁴ que incloïa autors i temàtica de la quasi totalitat de terres de parla catalana (articles sobre cultura i llengua, teatre i música, ressenyes i traduccions literàries), si bé hi predominava, com sempre acostuma a passar per aquests indrets, el Principat, sense incorporar cap referència a la nostra autora mallorquina. No obstant això, la mateixa revista edità cinc anys més tard un número exquisit dedicat a la literatura espanyola de la democràcia, en el qual apareixien extractes de molts escriptors i escriptores catalans, entre ells «Carme Riera: *Helena, Helena*» (pàgs. 187-192).⁵ Molt més insòlit és, encara, que es mencioni Riera en manuals d'història de la literatura espanyola tan recomanables com *Geschichte der spanischen Literatur* (1996)⁶ o l'excel·lent *Spanische Literatur Geschichte* (1997).⁷ En canvi, no s'esmenta absolutament cap obra seua en el capítol dedicat exclusivament a la literatura catalana del tom *Hauptwerke der spanischen und portugiesischen Literatur* (1995)⁸ de la nova edició del *Kindlers Neues Literatur Lexikon* (XXI volums). Afortunadament, sembla que aquesta mancança singular es contrarestarà en la propera edició d'aquesta enciclopèdia literària amb la inclusió de molts autors «espanyols» contemporanis, entre ells la mallorquina Carme Riera.

En definitiva, a Alemanya l'obra rieriana s'emmarca, simptomàticament, amb més freqüència dins l'àmbit de la literatura espanyola que no pas en el de la literatura catalana i gosaria afirmar que aquest error és degut molt sovint a la manca de coneixements sobre la literatura entre els crítics, i en menor grau filòlegs, alemanys.

1. ALGUNES NOTES SOBRE LES TRADUCCIONS

En general, les traduccions a l'alemany de la producció rieriana són de bona qualitat. A més dels relats inclosos en antologies, trobem actualment sis llibres seus traduïts a aquesta llengua i *Cap al cel obert* (2000) ja està en procés de traducció, subvencionat generosament per la Conselleria de Cultura del Govern balear.

En llegir atentament aquesta narrativa, s'observa que una de les principals dificultats a l'hora de traduir-la es concentra en la intertextualitat. L'autora acostuma a emprar citacions de textos

aliens, la qual cosa ha de generar forçosament una tasca minuciosa de recerca per part de la persona encarregada de traduir-los. Aquesta tesi premonitòria ens la confirmà la mateixa traductora de tres llibres de Carme Riera, l'exprofessora Elisabeth Brilke, que, en una entrevista per escrit a principi de desembre de 1996, ens constatava [tradueixo]: «la comprovació i, en alguns casos, la rectificació de les citacions, adés fàcil de reconèixer, adés ben encobertes, que caracteritzen la seua escriptura deconstructiva són molt freqüents i exigeixen molt de temps.»

Tot i exclamar el plaer que li provocà la subtil agudesa de les associacions i l'àmplia varietat temàtica, Brilke es lamenta de la lleugeresa amb què la narradora empra noms propis, títols, carrers, etc., de procedència estrangera, la qual cosa implica una profunda i llarga tasca de recerca per part de la traductora. Respecte a l'estil, qualificat de «relativament amanerat», emfatitza que no li representà cap gran dificultat, sinó més aviat un repte ben atractiu.

Com veurem tot seguit, els crítics elogiaven en diverses ressenyes les traduccions a l'alemany dels textos rierians. Especialment les de Brilke i la de Theres Moser s'emporten la palma, perquè aconsegueixen transmetre acuradament l'estil característic de Carme Riera. Pel que fa a la traducció de *Dins el darrer blau*, he pogut aconseguir el manuscrit de la traduc-

ció realitzada per Manel Espejo i Petra Zickmann que només pot qualificar-se de magníficament ben traduït, i això malgrat la dificultat de traduir un llenguatge històric molt específic.

Amb tot, caldria afegir unes paraules referents a la publicació. Els quatre primers llibres editats a Alemanya —*Epitelis tendríssims* aparegué en una editorial d'Àustria— formen part d'una col·lecció de llibres de butxaca, composta exclusivament de textos escrits per dones, la qual, com denunciem algunes crítiques, no ha tingut sempre el ressò i la divulgació que mereix.

2. LES RESSENYES DE CAIRE CIENTÍFIC

Dins de l'àmbit dels comentaris dels llibres de Carme Riera publicats en miscel·lànies, llibres d'història de la literatura contemporània i altres publicacions de caràcter més tost científic, caldria destacar el fet que la majoria d'aquests treballs s'escriu i es publica quan els llibres comentats ja han estat editats en alemany. En aquest sentit, els filòlegs elaboren amb freqüència les ressenyes precisament a partir de les traduccions alemanyes —hi ha qui fins i tot només té en compte la traducció castellana!—. Per bé que aquest fenomen és habitual a tot arreu en les ressenyes periodístiques de literatura estrangera, penso que aquells treballs que pretenen aportar una certa crítica científica s'haurien de basar primordialment en l'original, o almenys s'hauria de comparar la traducció alemanya amb la versió original catalana per a assolir la comprensió de l'essència del text i poder fer-ne una transmissió crítica com cal. Però anem per parts.

La ressenya de M. Mullor-Heymann sobre *Una primavera per a Domenico Guarini* (1981)⁹ —a partir exclusivament de la versió castellana— s'enceta amb les dades biogràfiques ja esmentades anteriorment [tradueixo]: «escriptora i catedràtica de literatura espanyola [...] a la Universitat Autònoma de Barcelona» (pàg. 117) i, després de l'enumeració dels llibres rierians, amb la inclusió de la traducció pròpia dels títols,¹⁰ Mullor-Heymann perfila les línies generals de l'obra de Carme Riera. Des de la perspectiva de la crítica alemanya, l'autora prefereix qualificar-la de «literatura catalana» en lloc de «literatura de dona», etiqueta molt generalitzada en el món literari alemany més recent, perquè, segons la seua opinió, Riera trià escriure en català com un acte reivindicatiu contra la repressió franquista. També ordena certs elements biogràfics que impregnen aquesta obra: les protagonistes solen ser escriptores o crítiques literàries, provenen quasi sempre de Mallorca i viuen a Barcelona sense haver trencat els lligams amb l'illa nadiua. Un altre aspecte mencionat és l'abundor de les figures o autors de la literatura castellana, fonamentalment del segle XIX, com ara Pérez Galdós, Clarín o Emilia Pardo Bazán, encara que també hi són pròdigues les referències a la literatura alemanya o italiana. Això li dona peu per a prosseguir amb la presentació de *Joc de miralls* (1989) —recordem les contínues referències a la relació entre Johann Wolfgang Goethe i Bettina Brentano— i n'ofereix un resum argumental. L'enumeració de les diverses formes narratives emprades (diari, carta i informe) a *Joc de miralls* li serveixen per a enllacar, finalment, amb la primera novel·la de Carme Riera, *Una primavera per a Domenico Guarini*. El resum que en fa és molt elaborat i n'examina amb gran detall l'acció narrativa i els nombrosos elements intertextuals. L'anàlisi del rol desenvolupat per la *Primavera* de Botticelli en aquesta novel·la és força

interessant: l'autora compara minuciosament les figures masculines del quadre italià amb els rols dels tres personatges masculins de la novel·la¹¹ i n'interpreta els elements simbòlics comuns a les dues obres, la pictòrica i la literària, que esdevenen així una al·legoria de les diverses etapes de l'existència de la Isabel Clara, la protagonista de la novel·la.

El 1994, l'editorial feminista austríaca Wiener Frauenverlag —que ara es diu Milena Verlag— publicà la traducció d'*Epitelis tendríssims* (1981) amb el títol *So zarte haut* (Una pell tan suau). Tot seguit, Horst Hina enllestí una ressenya¹² que, com molt sovint ocorre amb les seues recensions, implica molt més que l'estrictament comentari del llibre en qüestió i per això inicia aquest treball amb breus orientacions sobre literatura eròtica i escriptura femenina a Catalunya, aclariments i referències a obres anteriors de la narradora i algunes dades biogràfiques que solen esmentar-se amb freqüència (origen, professora de literatura castellana a la UAB, etc.). Hina elabora un resum contextualitzat d'alguns dels textos que componen aquest volum i la seua anàlisi posterior, hi subratlla diversos elements narratius i en destaca el fet sorprenent que moltes d'aquestes narracions tenen un efecte eròtic inferior al d'altres obres de Carme Riera que no es presenten amb aquesta marca. El crític finalitza el treball amb unes paraules de satisfacció per l'acurada edició —val a dir que aquesta obra de Carme Riera és l'única que no s'ha publicat en edició de butxaca— i per la reeixida traducció de Theres Moser, que fins i tot aconseguí respectar la qualitat estilística de l'original.

Una altra ressenya de Horst Hina apareguda també en les *Mitteilungen* de l'Associació Germanocatalana es publicà només un any més tard.¹³ En aquesta ressenya contrastiva —s'estudien les traduccions alemanyes de *Qüestió d'amor propi* i de *Joc de miralls*— es mostren algunes de les tesis que el crític amplia regularment en els seus articles sobre aquesta producció: l'escepticisme de l'escriptora davant el terme «literatura de dona», la relació entre literatura i vida —de la qual ofereix tot un seguit d'exemples extrets dels dos volums ressenyats—, la intertextualitat, la interpretació i contextualització dels símbols metafòrics, etc. En efecte, la recensió esdevé des del començament un breu assaig amb nombroses valoracions sobre la narrativa rieriana de ficció en general. Ací, com en la resta dels seus treballs crítics, Hina no oculta la seua admiració per aquesta narrativa: el procés de la intel·lectualització mitjançant les innombrables referències de tot tipus en altres textos literaris li pareix un dels aspectes més interessants. Tampoc no es pot oblidar la valoració positiva que realitza de l'alta qualitat de les traduccions, la qual cosa implica, probablement, que en aquest cas sí que han estat tingudes en compte les dues versions, l'original català i la traducció alemanya.

3. EL ARTICLES: COMUNICACIONS, CONFERÈNCIES

Per a la presentació dels articles que oferiré immediatament empraré l'ordre cronològic de publicació perquè, com es podrà comparar en aquest apartat, quatre dels cinc estudis presentats han estat elaborats pel mateix autor, el ja esmentat Horst Hina, la qual cosa implica un enriquiment progressiu dels coneixements i també un seguiment proper de la publicació cronològica de l'obra rieriana. En aquest marc, voldria encetar ací la presentació amb el primer assaig que es publicà a Alemanya sobre aquesta narrativa: «Ein Spiel von literari-

schen Spiegeln: Der argentinische Intertext in Carme Rieras Roman *Joc de miralls*», de Horst Hina.¹⁴

Seguint les tesis del crític, cal subratllar que la novel·la *Joc de miralls*, exemplar en alguns aspectes, com ara pel que fa a certs principis estètics i tècniques formals de la novel·lística catalana postmoderna contemporània, també és exemplar per la capacitat de diàleg que conté entre la literatura catalana i la llatinoamericana o l'espanyola peninsular. Aquesta novel·la no es pot entendre sense l'element intertextual llatinoamericà i especialment argentí. Tanmateix, Hina afirma que la crítica s'havia basat fins ara únicament en aspectes temàtics o estructurals, però no havia considerat aquesta nova perspectiva.¹⁵

Segons l'autor, Carme Riera, com a mallorquina i com a barcelonina, i també com a professora de literatura castellana a la Universitat Autònoma, havia de conèixer el boom de la literatura llatinoamericana i, a més, no s'ha d'oblidar que Barcelona —ciutat on resideix l'escriptora des del principi dels setanta— fou lloc d'exili per a alguns escriptors llatinoamericans. De fet, ja en el primer llibre, *Tè deix, amor, la mar com a penyora* (1975), Riera al·ludeix al panorama llatinoamericà contemporani des de la perspectiva d'una estudiant barcelonina. A *Epitelis tendríssims* (1981) apareixen noms d'escriptors com la uruguaiana Victoria Rossetta, però és precisament a *Joc de miralls* on la intertextualitat llatinoamericana s'observa amb més freqüència.

Malgrat el seguit d'elements característics que ens fan recordar la situació politicosocial i cultural de l'Argentina, *Joc de miralls* no és una novel·la realista. Els elements de la realitat formen part d'una espècie de joc d'espills, com ja proclama el títol del llibre. Hina recorre a textos d'Ortega y Gasset per explicar el concepte del narcisisme com a dimensió essencial de la consciència argentina, la qual cosa es relaciona estretament amb gran part de la literatura argentina del segle XX. En aquesta novel·la, trobem el primer espill en el nom fictici del país, «Itàlica», una metàfora sobre Argentina, com el crític especifica i demostra en nombrosos exemples històrics, geogràfics i culturals. Respecte a les figures literàries, Hina destaca el paral·lelisme sil·làbic del nom de l'escriptor d'Itàlica, Pablo Corbalán, amb el de l'escriptor argentí Julio Cortázar, el qual se cita indirectament tan sols mitjançant referències literàries. Recordem que hi apareixen els noms d'altres autors argentins, precisament quan la protagonista femenina, Teresa, relata l'entrevista que ha tingut amb Pablo Corbalán: «He preguntat sobre les influències; sobre Borges, Mújica, Sábato, els innombrables, dels quals no vol parlar»¹⁶ i amb tot es dedueix que l'escriptor argentí protagonista de la novel·la podria ser l'argentí Julio Cortázar.

Hom examina detalladament la intertextualitat procedent de la coneguda novel·la d'Ernesto Sábato *Sobre héroes y tumbas* (1961) —un clàssic argentí— fonamentalment en el segon capítol de la tercera part de *Joc de miralls*, que Hina qualifica de [tradueixo]: «un homenatge literari explícit a l'escriptor argentí» (pàg. 87). El tractament de certs elements com la tardor o la malenconia, les figures literàries i els seus destins, o el paper que hi tenen algunes dones, presenten una gran semblança en ambdues novel·les.

En realitzar el resum argumental de *Joc de miralls*, Hina recalca la importància del motiu del «doble literari» i mostra les similituds estructurals. També esmenta la problemàtica psicològica del doble i la recerca d'identitat que se'n deriva en

CARME RIERA

Dins el darrer blau

PREMI
JOSEPLA 1994

Edicions Destino

l'obra d'un altre argentí, Julio Cortázar, com s'adverteix en la famosa *Rayuela*. El crític apunta algunes mostres de la relació «vampírica» entre [tradueixo]: «la parella-doble Oliveira-Taveler de Rayuela» (pàg. 93). I de fet, també es troba el doble en altres escriptors sud-americans com ara Jorge Luis Borges o Bioy Casares.

Hina finalitza l'article amb les tres tesis que el resumeixen perfectament. La intertextualitat argentina en *Joc de miralls* es manifesta en:

- la màscara d'Itàlica
- la presència d'autors argentins (textos, relacions temàtiques o referències biogràfiques)
- el reflex de la literatura argentina i llatinoamericana en la seua totalitat

Anàlogament en alguns dels seus articles que comentaré posteriorment, Hina remata ací l'anàlisi amb la interpretació de l'especificació explícita del que podríem considerar una mena d'emmirallament simbòlic novel·lesc característic de Carme Riera. En aquest cas, som davant el reflex del castellà —argentí— en el català, la qual cosa simbolitzaria, segons Hina, la demostració del caràcter universal de la llengua i de la literatura catalanes.

Voldria continuar la presentació dels articles amb el treball més complet de tots els que s'han publicat fins ara a Alema-

nya sobre l'obra de ficció de Carme Riera. Estic parlant de l'estudi de Horst Hina «Kassandra oder Madame Curie?» Die Schriftstellerin Carme Riera.¹⁷ Ací, el professor de la Universitat de Friburg elabora un estudi de l'obra de creació completa (fins a principi dels 90) de la narradora mallorquina. Força interessants esdevenen la contextualització literària, la interpretació dels símbols i la recerca de paral·lelismes amb altres literatures, tot situant la narrativa rieriana en el marc de la literatura europea contemporània.

L'article s'inicia amb les dades biobibliogràfiques de rigor i tot seguit es passa a una de les primeres narracions publicades de Carme Riera, *Que hi és n'Àngela?*, centrada en la temàtica realcionada amb la soledat femenina. Hina veu en la crítica social present en aquesta narració certes pinzellades de la tradició del realisme social espanyol dels anys cinquanta i seixanta. No obstant això, l'autor adverteix que aquesta crítica no subratlla la situació de la dona, com féu Mercè Rodoreda en el "clàssic" *La plaça del Diamant*: tot i que reconeix que la novel·lista de Sant Gervasi fou un model per a Riera, i per a tota una generació d'escriptors catalanes, el fet és que la narradora mallorquina emprà al principi del seu camí literari unes formes narratives força més convencionals que les de Rodoreda. D'altra banda, en aquesta primera narració, ja es pot percebre un aspecte característic de la narrativa rieriana posterior, la tensió eròtica latent, i el crític n'examina alguns exemples significatius que s'hi poden observar.

Horst Hina continua l'anàlisi amb *Te deix, amor, la mar com a penyora*, un text que li recorda el *Werther* de Goethe, que també fou una obra de joventut. Hi destaca l'element romàntic i sensible, l'estil confessional, el caràcter provocatiu (recordem que quan es publicà aquest llibre, a mitjan dècada dels setanta, l'homosexualitat, especialment la femenina, era encara una qüestió absolutament tabuïtzada per la moral oficial franquista) i el gènere epistolar com a forma narrativa emprada. Elabora una interpretació dels diversos elements simbòlics, tot prestant especial atenció a la «mar», un motiu constant en la literatura eròtica moderna, particularment en l'escriptura femenina. Un altre tret propi de la narrativa rieriana que s'estudia ací és la veu del narrador(a), en segona persona i en forma epistolar, la qual cosa implica una gran «autenticitat» del relat.

És ben sabut que, al llarg de la seua obra, Riera utilitza formes literàries molt diverses. Aquesta particularitat tampoc no és omesa per Hina, que subratlla la coincidència d'aquest tret amb tendències postmodernes i a la qual cosa recorrerà sovint en aquest estudi.

De les diferents narracions que componen *Jo pos per testimoni les gavines*, i de les quals ofereix resums individualitzats, recalca la crítica feminista de la societat patriarcal i, com molt bé exposa, algunes d'aquestes narracions tenen un valor documental sociològic no gens menyspreable. En aquest sentit, caldria insistir en un fenomen molt estès: aquestes narracions s'escriueren i es publicaren durant l'ocàs franquista, quan la literatura era una mena d'arma per a la lluita per a molts joves escriptors i escriptores de l'anomenada generació dels setanta.¹⁸

La primera novel·la de Carme Riera, *Una primavera per a Domenicó Guarini*, marcà una ruptura important en la seua producció. Per primer cop, Riera emprà amb decisió un element força recurrent en la totalitat de la seua obra de ficció: la

intertextualitat. A partir d'aquesta novel·la, la narrativa rieriana inclourà nombrosíssimes referències literàries (fragments, idees, figures literàries, etc.) d'altres textos, cultures, etc. Hina interpreta aquesta intel·lectualització, d'altra banda molt més reeixida en la narrativa rieriana que en la d'alguns companys de generació, com un mitjà per a rompre amb el gueto de la literatura femenina i entrar així en el món de la literatura dominat pel sexe masculí. Aquest esdeveniment, el compara amb la situació de la literatura catalana: durant molt de temps no es pogué crear una tradició literària intel·lectual i la nostra literatura romangué a un nivell que no li permetia apropiarse del potencial de la literatura moderna universal.

Hina reconstrueix diversos intertextos que s'hi exposen, obres del Renaixement italià i, especialment —amb referència explícita a la interpretació de Mullor-Heymann, que ja hem comentat més amunt—, la *Primavera* de Sandro Botticelli, així com l'intertext llatinoamericà. L'estructura literària li pareix força remarcable: monòleg interior, informe judicial, conferència científica, etc. El resum contextualitzat que elabora és d'una gran precisió i el conclou amb l'al·lusió a la funció metafòrica que té el túnel en aquesta novel·la. De *Qüestió d'amor propi* analitza la funció de la intertextualitat: els personatges principals entaulen conversa sobre *La Regenta*, la temàtica de *Madame Bovary* s'hi reflecteix al llarg de tota la narració, si bé Àngela, la protagonista rieriana, no se suïcida en rebre una gran decepció amorosa, com Emma Bovary, sinó que, com a heroïna moderna, decideix anar al psicòleg. També és palesa la petjada de Borges, l'autor de *Ficciones*, perquè en tots dos textos literatura i vida, ficció i realitat, no poden apreciar-se separadament.

La intertextualitat també s'examina a *Joc de miralls*, la primera obra amb protagonista masculí. Hina estima l'ús dels diferents intertextos com una estratègia narrativa postmoderna, és el joc d'espills que proclama el títol. I aquest principi narratiu es demostra en tres aspectes fonamentals: la conjuntura de les figures, els llocs de l'acció argumental i alguns elements compositius. Ara, però, l'estratègia narrativa postmoderna que li sembla més atractiva és la descentralització de la veu novel·lística, la qual cosa es cristal·litza ací en la desaparició de Teresa, la figura que el lector considerava principal al començament de la lectura del text i que posteriorment serà rellevada en aquest procés per un altre personatge, Cèlia Bestard. La seducció i el poder són dos dels components d'aquesta obra que el crític estudia amb més entusiasme i, un cop més, desxifra un text rierià al·legòricament. En aquest sentit, *Joc de miralls* podria interpretar-se com una paràbola sobre l'exercici del poder i la repressió/opressió dels éssers humans i els pobles —amb l'al·lusió explícita a la complexa relació entre Espanya i Catalunya, de la qual, dit de passada, Hina és un dels principals especialistes a Alemanya¹⁹ i també com a paràbola sobre la relació entre els sexes.

A partir de l'article assagístic de Carme Riera «Literatura femenina: ¿Un lenguaje prestado?»,²⁰ Hina emfatitza en elements vinculats al llenguatge de Carme Riera, de qui diu [tradueixo]: «[per a l'escriptora] el mirall no és únicament i senzilla una eina femenina, sinó també una característica literària de l'escriptura femenina» (pàg. 189). El crític puntualitza que la narradora se serveix de l'espill com a mitjà literari per a l'autoreflexió femenina i, com deia Simone de Beauvoir, brin-

da a la dona la possibilitat ideal d'exhibir-se com a objecte i com a subjecte de l'escriptura. Riera empra aquesta viabilitat en gran part de la seua producció. Aquet fenomen, però, corre el risc d'ésser mal interpretat arran de l'ambivalència que impregna la relació entre l'escriptora i la literatura femenina. Hina revela ací taxativament l'opinió de l'autora [tradueixo]: «Per a ella, en el fons, hi ha només una literatura i la dona hi ha d'assolir lluitant el seu lloc» (pàg. 189).

Finalment, l'assagista recorre breument a «Kassandra» i «Madame Curie» —recordem el títol de l'extens article— com els arquetipus del comportament femení en aquesta narrativa. L'escriptora recull l'herència d'ambdós arquetipus femenins, sense voler renunciar a cap, per molt diferents que siguin aquests dos models femenins personificats. D'altra banda, la realitat, la imatge i l'espill són els tres elements que augmenten progressivament la seua transcendència en aquesta narrativa. Segons Hina, a causa del gran interès de l'escriptora pel món dels mitjans de comunicació, és ben possible que Carme Riera ens sorprendrà tot decantant-se en el futur per una literatura orientada cap a la realitat.

Elisabeth Brilke, la traductora de la bona part de l'obra rieriana a l'alemany, presentà una comunicació titulada «D'Isabel Clara de Carme Riera a Dolores d'Isabel Clara Simó» en el col·loqui «Paraula de Dona» de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona (abril de 1995),²¹ en la qual ens ofería la seua interpretació de dues novel·les catalanes recents que ella mateixa traduí a l'alemany: *Una primavera per a Domenico Guarini*, de C. Riera, i *La salvatge*, d'Isabel Clara Simó. Brilke centra el seu treball en les metàfores existencials que simbolitzen les figures femenines d'ambdós volums perquè «malgrat les diferències considerables entre les dues novel·les —l'una, novel·la psicològica; l'altra, paràbola i paròdia— per a totes dues, la Isabel Clara i la Dolores, es tracta d'un problema existencial, la solució del qual —és a dir, la salvació— remet a elles mateixes».

La crítica divideix el treball en dues parts diferenciades sense interconnexions. La primera, titulada «Clara Isabel», pren com a objecte d'estudi la novel·la de C. Riera. Ací, cerca, identifica i examina tot un seguit d'elements intertextuals procedents de la novel·la *El túnel*, de l'argentí Ernesto Sábato, com ara el trajecte pel túnel, l'estat anímic del pintor Castel i d'Isabel Clara, etc., i això malgrat que totes dues novel·les resolen diferentment la metàfora simbolitzada pel túnel. En la segona part, titulada «Dolores», Brilke subratlla els nombrosos paral·lelismes entre *La salvatge* d'Isabel Clara Simó i *El pigmalión* —i la seua versió musicada *My fair Lady*— de Bernard Shaw. Les «coincidències» comencen ja en l'aspecte físic de les protagonistes: la Dolores de Simó, com l'Eliza de Shaw, té els cabells rossos i els ulls blaus. Brilke, afortunadament, no s'atura ací, sinó que continua el seu seguiment i n'ofereix una interpretació ben interessant. Ara bé, al final del text es troba a faltar un petit balanç o almenys un breu comentari que enllaci les valoracions realitzades en els dos fragments diferenciats que estudien aquestes dues novel·les catalanes de ploma femenina.

En «El tema del doble en la narrativa de Carme Riera»,²² Horst Hina parteix d'unes declaracions de l'autora mateixa sobre *Joc de miralls* en *La Vanguardia* (21-V-89) per iniciar aquest article.

Els termes «suplantació» i «problemas de identidad» al·lueixen indubtablement a la problemàtica del doble que vol

Carme Riera (Foto: Pere Virgil)

estudiar l'autor. Cal recordar que aquest tema és present en bona part de la producció rieriana: a *Joc de miralls*, evidentment, però també en la narració *Mon semblable, mon frère*, del volum *Contra l'amor en companyia* i altres relats. S'hi analitzen ambdues obres, tot prenent com a base preliminar els «pretextos»²³ corresponents, és a dir, la narració de l'argentí Àngel Bonomini *Autoretratos*,²⁴ i la de Juan José Millás *El pequeño cadáver de R. J.*²⁵ Hina analitza amb cura la relació dels «intertextos dominants» amb les narracions rierianes. La crítica de la identitat social, i també la identitat de la creació literària, el desdoblament del jo, l'aspecte poetològic i metafísic de la identitat del creador, són alguns dels components examinats. Amb tot, es desprèn que Carme Riera —com Millás— té una visió força irònica del món de la cultura. Allò que esdevé ben innovador en Riera és la introducció del fenomen lingüístic. Segons el crític, per a la narradora mallorquina el català és una de les llengües amb més qualitats poètiques, tal com es repeteix en diversos passatges narratius seus. Tanmateix, en aquesta narrativa, altres llengües com el francès i el castellà, així com parcialment l'anglès mitjançant la intertextualitat d'algunes referències a Eliot, apareixen com a llengües universals molt més difoses i amb una producció més extensa que no pas la catalana. Sobre aquest fenomen, Hina escriu: «Ahora bien, la autora no se basa en la visión romántica de la lengua materna, elemento esencial de la identidad nacional, según los ideólogos de la Renaixença, sino que más bien se ríe de tal concepción de la "lengua patria"». I finalitza la seua argumentació: «No hay identidad lingüística; siempre hay varias lenguas, cada lengua tiene su doble: quizá no sería exagerada tal conclusión de la narración.»

A partir d'aquestes reflexions sobre els problemes d'identitat i del doble concentrades en *Mon semblable, mon frère*, Hina

continua amb l'estudi de *Joc de miralls*, en què sobretot el tema del doble és l'eix central de la novel·la. Ací no s'estén tant com en la narració anterior: hi assenyalo els problemes psicològics de la suplantació experimentats pels escriptors, Pablo Corbalán i Antonio Gallego, i la relació vampírica, de dependència i d'explotació, que es crea entre ambdós literats. Hina dona fi a aquest article amb una al·lusió als trets feministes d'aquesta obra: «*El tema del doble, el mito del andrógino —no son elementos claves a la hora de pensar en la relación entre el hombre y la mujer? [...] el deseo inscrito en esta obra [...] habría que leer[se] como una parábola de las relaciones entre los sexos*».

L'últim assaig que comentaré en aquest capítol duu també la firma del prolífic catedràtic de Friburg, prof. dr. Horst Hina —segons les normes acadèmiques alemanyes—, i es tracta de la ponència que llegí al setembre de 1995 a Frankfurt dins del marc del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Atesa la facilitat d'accedir als PC a les *Actes* del Col·loqui, n'exposaré només les directrius principals, i això únicament respecte a la narrativa de la nostra autora puix que, com indica el títol «La imatge de l'home en l'actual literatura femenina catalana: l'ésser masculí vist per Maria-Antònia Oliver, Montserrat Roig i Carme Riera»,²⁶ aquest text abraça la producció de tres escriptores catalanes i més concretament s'estudien les figures masculines en *Una primavera per a Domenico Guarini* (1981) de C. Riera, *L'òpera quotidiana* (1982) de M. Roig i *Joana E.* (1982) d'Oliver.

A partir de les tesis que la filòsofa i sociòloga francesa Elisabeth Badinter redactà en els seus dos llibres, èxits editorials francesos publicats en edicions de butxaca, *L'un est l'autre: des relations entre hommes et femmes* (1986)²⁷ i *XY: de l'identité masculine* (1992), Hina pretén esbrinar l'evolució de la imatge de l'ésser masculí durant la dècada dels vuitanta, època que Badinter determinà com a «període d'incertesa carregat d'angoixa»,²⁸ i palesar la correspondència de l'evolució catalana d'aquesta imatge amb l'evolució internacional.

Respecte a la novel·la de C. Riera, Hina puntualitza que aquesta obra ambiciosa, amb una tècnica novel·lesca molt complexa, és en certa manera una novel·la existencial (pàg. 123).

Hi examina els retrats dels personatges masculins (Enric, Albert, Domenico) i la seua relació amb el sexe femení personificat per Isabel Clara: «Riera ens presenta homes de la burgesia avançada i en relacions modernes amb la dona, només per ensenyar-nos que aquestes relacions també fracassen» (pàg. 127).

Després del tractament de les novel·les de Roig i d'Oliver, Hina conclou afirmant que, si bé hi ha una mena de redistribució dels valors de la masculinitat entre els dos sexes, el fet és que l'ésser masculí "nou", del qual s'ocupa la sociologia, encara no pareix tenir un rol important en la literatura catalana més actual.

4. TREBALLS UNIVERSITARIS

Durant la recerca per diversos arxius i biblioteques de les universitats alemanyes, vaig poder constatar l'existència de nombrosos cursos i seminaris de literatura catalana contemporània sobre autores femenines. Quan s'especifica el nom de les escriptores tractades, destaca en primeríssim lloc Mercè Rodoreda (vuit seminaris entre 1988 i 1994 on es detalla clarament!), seguida de Maria-Aurèlia Capmany i Montserrat Roig, i finalment Carme Riera. El semestre d'estiu de 1991, el

lectorat de català de la Universitat d'Hamburg oferí el seminari [tradueixo]: «Les novel·les de Carme Riera, Montserrat Roig i Maria Aurèlia Capmany», i jo mateixa, al semestre d'estiu de 1996 i a la Universitat del Ruhr de Bochum, vaig fer un curs de literatura catalana exclusivament sobre la nostra autora i amb un títol ben taxatiu, «La narrativa de Carme Riera», en el qual vàrem estudiar l'obra de ficció completa, àdhuc *Dins el darrer blau* que, dit de passada, fascinà la major part d'estudiants alemanys, molt sensibles als esdeveniments històrics relacionats amb la persecució jueva.

Tot al llarg dels preparatius d'aquest treball em vaig assabentar de l'existència de dues tesines de llicenciatura que ara voldria presentar molt breument, la de Silvia Oeckel [tradueixo], «L'obra narrativa de Carme Riera i el desenvolupament autòcton del gènere narratiu a Catalunya des del segle XIX», tesina presentada a la Universitat de Frankfurt el 1985, i la de Patricia Weis [tradueixo]: «Identitat entre miralls. Novel·les i relats de Carme Riera», presentada a la Universitat Lliure de Berlín el 1994.

Pel que fa a la primera tesina, cal avançar que resumir la narrativa catalana des del segle XIX —concretament enceta el capítol amb *L'orfeneta de Menargues* (1862)— fins a la primera meitat de la dècada dels vuitanta del segle XX, i això en només vint-i-una pàgines, esdevé força agosarat i una bona prova del caràcter d'aquest treball. L'autora pretén abraçar un repertori temàtic vastíssim: història de Catalunya, bilingüisme, desenvolupament de les institucions culturals catalanes, Realisme, Modernisme, Noucentisme, postguerra, biobibliografia de Carme Riera... Únicament *Una primavera per a Domenico Guarini* s'analitza amb relativa minuciositat. En breu, la temàtica versada és amplíssima i, evidentment, les cent pàgines que empra li queden curtes. Al seu favor cal mencionar la breu interpretació pròpia, encara que sovint massa ràpida, dels textos de Riera.

El treball de Patricia Weis parteix d'un altre enfocament. L'estudiant de Berlín centra l'atenció en la problemàtica del doble i, per tant, en la producció de C. Riera, especialment en la primera novel·la. L'anàlisi, basada en alguns dels assaigs que ja he comentat en els dos capítols anteriors, esdevé interessant. Tanmateix, les innombrables citacions dels textos de la bibliografia tractada dificulten el ritme de la lectura.

Però si aquestes dues tesines contenen deficiències, l'una per «enciclopèdica» i l'altra per acumulació de citacions, la tesi de doctorat d'Andrea Rössler presenta un gran interès. Coneixedora de la literatura femenina espanyola contemporània (si no recordo malament, centrà la tesina de llicenciatura en l'estudi de l'obra de Rosa Montero), Rössler esbrina en aquesta tesi, publicada en forma de llibre,²⁹ la intertextualitat en les novel·les *Una primavera per a Domenico Guarini* de C. Riera (pàgs. 50-86), *El silenci de las sirenas* (1985) d'Adelaida García Morales (pàgs. 87-131) i *El rapto del Santo Grial o el caballero de la Verde Oliva* (1984) de Paloma Díaz-Mas (pàgs. 138-187).

El volum s'inicia amb l'anàlisi teòrica de l'intertextualisme, fonamentalment a partir de les tesis de Julia Kristeva i de Mikhail Batjín. També es presenten diferents tendències dins de la teoria de la intertextualitat, com són les de Roland Barthes, R. Lachmann, Michael Riffaterre, V. Matt, etc. Rössler exposa la seua pròpia manera d'enfocar la intertextualitat, que s'allunya de la famosa premissa que defensa que tot text és intertextual. L'autora adverteix en aquest concepte una caracte-

rística especial de certes obres literàries concretes. Aquest és precisament l'element cohesionador de les tres novel·les que analitza en aquest llibre, és a dir, la intertextualitat és una tècnica explícita i intencionada. Amb tot aquest material teòric, Rössler elabora una breu base metòdica molt detallada (pàgs. 12-49) i gesta així una anàlisi conceptual de notable vastitud. Evidentment, no es pot negar un cert elitisme en aquest estudi, ni tampoc les dificultats que s'observen per a aplicar aquesta base teòrica com a instrument d'anàlisi de les tres novel·les abans esmentades. En el capítol sobre la novel·la de Riera, la filòloga, després de resumir-ne l'argument, proposa una lectura metaficcional d'*Una primavera per a Domenico Guarini*. En aquest sentit, identifica una xarxa de relacions intertextuals i intermedials que tot seguit examinarà: diversos pretextos literaris com les novel·les *La modification* de Michael Butor i *El túnel* d'Ernesto Sábato o el *Canzonere* de Petrarca, així com altres pretextos de caràcter pictòric: la *Primavera* de Sandro Botticelli, en menor grau d'importància *La nascita di Vener* i fins i tot *Le Bouquet tout fait* de Margritte, pintura que il·lustra la portada de la versió castellana d'aquesta novel·la de Riera. També s'estudien altres pretextos, com els noms dels personatges (per exemple, la italianitzant Laura, però també Guarini), les referències a l'espai geogràfic, l'estructura (*El túnel*), citacions d'altres escriptors com Lluís Racionero, Flaubert, Rossetti, Hesse o Pardo Bazán.

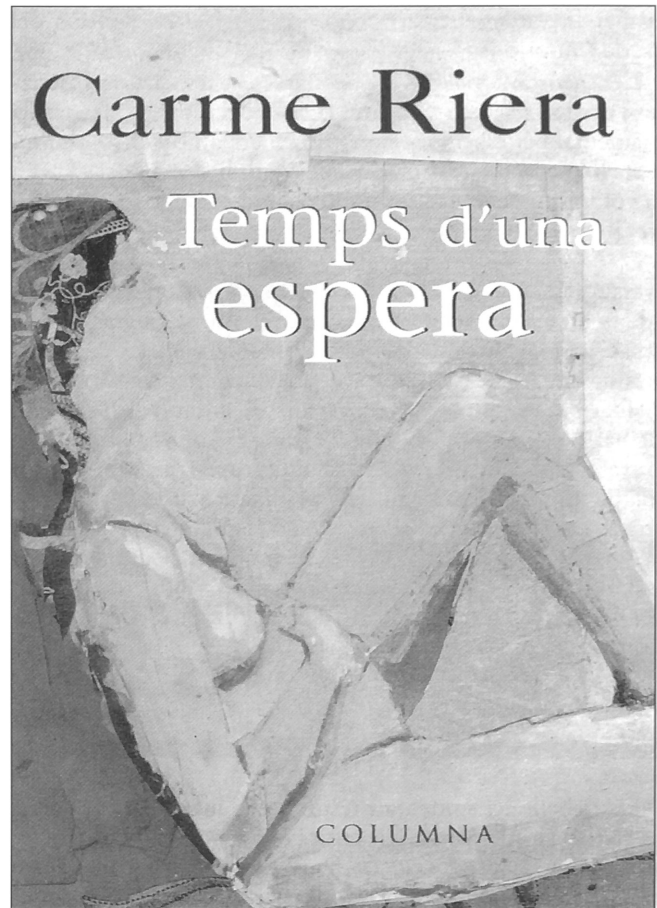
En el fons, el que Rössler ens vol dir és ben simple: Riera, com les altres dues narradores (García Morales i Díaz-Mas), reescriu textos d'homes i vol modificar en les seues obres novel·lades els cànons literaris dominats per aquests éssers masculins. Com ja anuncia el títol del llibre (*Imitació i diferència*), les escriptores pretenen explorar aquest camp literari, la qual cosa s'hauria d'interpretar, segons l'assagista, com una clara voluntat de subratllar la importància del rol de la dona en la societat, que li ha estat negat durant segles d'història dominada pels homes.

Tot plegat, som ací davant un estudi molt rigorós, la lectura del qual exigeix indubtablement, si no es vol perdre el fil, profunds coneixements de teoria literària i una bona base de terminologia dels diversos corrents europeus i americans de l'intertextualisme.

5. ALTRES

Rosemarie Bollinger, amiga de Carme Riera i traductora de la versió castellana de *Qüestió d'amor propi* a l'alemany, destaca en el seu manuscrit radiofònic difós el 19 de febrer de 1996 (quatre pàgines mecanografiades sense títol) per la prestigiosa emissora de ràdio cultural *Deutschlandfunk*, el fet que *Una primavera per a Domenico Guarini* pot ésser interpretada com a novel·la filosòfica o, parcialment, com a novel·la policíaca. La crítica en fa un breu resum argumental prou ben reeixit però oblidada, o silenciada, el conegut paral·lelisme del viatge de la protagonista rieriana, Isabel Clara, amb el d'*El túnel* de Sábato, un viatge que, d'altra banda, Bollinger defineix com el que serveix de pretext per a fer un viatge a l'interior del propi jo de la protagonista.

Retrats de Escritorio. Entrevistas a autores españolas, de Jochen Heymann i M. Mullor-Heymann³⁰ és, com proclama el subtítol, una compilació d'entrevistes a nou autors. Els entrevistadors reconeixen en el pròleg que en un principi la llista

d'escriptors amb els quals pretenien conversar constava de trenta-cinc noms, encara que ja sabien que molts d'ells no podrien o no voldrien ser entrevistats. El criteri de selecció predominant ha estat el moment en què els escriptors i escriptores conqueriren la seua reputació, és a dir, després de 1980, sense tenir en compte quina ha estat la data de naixement. És per això que l'obra de Carme Riera s'emmarca perfectament en aquest volum. L'entrevista realitzada a la nostra autora (pàgs. 139-151) s'enceta amb l'exposició de les causes que els conduïren a conversar amb ella: els seus coneixements de la literatura dels cinquanta, la qual cosa va estretament lligada a la seua professió: «*como profesora de literatura castellana en la Universidad Autónoma de Barcelona, es una de las conocedoras más documentadas*» (pàg. 141) i, a més, perquè Carme Riera és una de les escriptores catalanes més interessants de l'actualitat.

La escuela de Barcelona, i més concretament l'obra de Baral, Gil de Biedma i Goytisolo, les relacions entre escriptors barcelonins i madrilenys, o els catalanoparlants i els castellanoparlants, el fet d'escriure en una de les dues llengües, amb l'exemple significatiu de Gimferrer, i la minoració de la influència de la literatura llatinoamericana, són alguns dels temes objecte d'estudi en aquesta entrevista, la qual finalitza amb unes reflexions sobre la categoria denominada «literatura de dones», força popular a Alemanya, però amb la qual Riera discrepa escèpticament. De manera semblant que altres escriptores ibèriques,³¹ Riera opina que la literatura es pot classificar en categories qualitatives però difícilment es poden

plasmar literàriament uns conceptes col·lectius derivats del sexe de l'autor o l'autora que escriu.

L'entrevista, força més breu que les altres, esdevé interessant i cordial a la vegada i, com la resta del llibre, està pensada fonamentalment per a lectors estrangers amb certs coneixements literaris, però també pot esdevenir ben interessant per a qui vol iniciar-se en la producció d'aquests escriptors i escriptores presents en el llibre.

El *Lexikon der Erotischen Literatur* inclou una ressenya de la versió alemanya de *Qüestió d'amor propi*.³² Aquest diccionari de la literatura eròtica universal, que no ha tingut el ressò que s'esperava, presenta nombroses incongruències. Quan es consulta aquesta ressenya s'hi observen algunes causes: superficialitat en el resum narratiu, errors de comprensió del text original (malgrat haver-hi emprat únicament la traducció alemanya!), referències errònies —l'amiga amb qui es cartreja la protagonista és danesa i no sueca— manca absoluta d'interpretació, cap referència a l'erotisme de la narració... Comptat i debatut, no valdria la pena haver esmentat ací aquest treball si no fos pel fet realment excepcional que un llibre publicat en català el 1988, i en alemany el 1993, sigui ja inclòs en un diccionari de literatura eròtica universal aparegut a Alemanya el 1996, la qual cosa denota el reconeixement de l'obra de Carme Riera en aquest país.

CONCLUSIONS

Els treballs ací comentats testifiquen l'interès per la narrativa rieriana a Alemanya. Els crítics que investiguen, quasi exclusivament, la producció de ficció centren l'atenció en els elements intertextuals, així com en la funció de certs fenòmens com ara la identitat personal i creativa de l'artista o el problema del doble i les relacions d'exploració, dependència i interdependència que genera.

Segons el meu parer, per a alguns assagistes la dualitat lingüística entre la biografia professional i l'obra de Carme Riera adquireix una importància sobrevalorada que potser reflecteix un coneixement tendenciosos de la realitat sociolingüística del nostre país —aquesta asseveració quedaria perfectament demostrada en consultar el feixuc plec de crítiques periodístiques que no he pogut presentar ací per manca d'espai. Al contrari, no s'aprofundeix gaire en una qüestió que ens sembla molt més transcendent: l'escepticisme de l'autora respecte a termes com "escriptura femenina" o "literatura de dona". Des de la perspectiva de la crítica literària feminista, d'arrels anglosaxones i franceses i amb molt de prestigi en certes esferes acadèmiques alemanyes, s'hauria de realitzar encara avui una interpretació de la narrativa rieriana. En aquest context, no he trobat cap anàlisi feminista minuciosa, només algunes breus referències explícites, i això malgrat la incongruència observada en un fet singular: totes les publicacions de la narrativa rieriana a Alemanya fins a 1999 han estat editades en editorials feministes o en una col·lecció exclusiva de dones escriptores titulada «La dona a la societat».

Finalment, cal remarcar taxativament la importància del fet que l'obra de Carme Riera posseeix una recepció crítica a Alemanya pel simple fet d'estar traduïda a l'alemany. La traducció de literatura catalana a llengües estrangeres és un fenomen cabdal per a la divulgació d'aquesta literatura en altres geografies, d'ací la magnitud i la imprescindibilitat dels ajuts

institucionals a la traducció. Sense aquests ajuts que fins a final dels 90 només atorgaven la Institució de les Lletres Catalanes de la Generalitat de Catalunya i, en menor grau, el Ministeri de Cultura espanyol, hauria estat impossible donar a conèixer l'opus rierià a Alemanya. Des de l'entrada de Damià Pons i Pons al capdavant de la Conselleria de Cultura del Govern balear (1999) aquesta institució ha mostrat la clara voluntat de sumar-se a la política de subvencions literàries a l'exterior (traduccions, participacions d'escriptors en actes culturals a l'estranger, etc.) ja existents a la Generalitat de Catalunya, la qual cosa esdevé un fet esperançador per a augmentar la (fins ara minsa) promoció de la literatura balear arreu del món. ■

Pilar Arnau i Segarra
Universitat de Münster (Alemanya)

NOTES

(1) Article que apareixerà en l'aplec d'estudis editat per la professora Luisa Cotoner a l'editorial Destino (2001), en homenatge als 25 anys de la publicació de *Te deix, amor, la mar com a penyora*, primera obra de Carme Riera.

(2) Les traduccions alemanyes són les següents: *Selbstsüchtige Liebe* (FTV, 1993; Col. «Die Frau in der Gesellschaft», 11.096). Traducció del castellà: Rosemarie Bollinger. Títol de la versió castellana emprada per a aquesta traducció: *Cuestión de amor propio* (1988). Segons al·legà la traductora en una entrevista telefònica, fou desig de C. Riera que s'utilitzés «l'original» castellà per a fer-ne la versió alemanya. *Im Spiel der Spiegel* (FTV, 1994; Col. «Die Frau in der Gesellschaft» 12.008). Traducció del català: Elisabeth Brilke. Títol original: *Joc de miralls* (1989). *So zarte Haut* (Wiener Frauenverlag, 1994). Traducció del català: Theres Moser. Títol original: *Epitelis tendrissims* (1981). *Florentinischer Frühling* (FTV, 1995; Col. «Die Frau in der Gesellschaft» 12.009). Traducció del català: E. Brilke. Títol original: *Una primavera per a Domenico Guarini* (1981). *Liebe ist kein Gesellschaftsspiel* (FTV, 1996; Col. «Die Frau in der Gesellschaft» 12007) Traducció del català: E. Brilke. Títol original: *Contra l'amor en companyia i altres relats* (1991). *Ins fernsten Blau* (edition Lübbe 2000). Traducció del català: M. Pérez / P. Zickmann. Títol original: *Dins el darrer blau* (1994).

(3) «Und laß als Pfand, mein Liebling, Dir das Meer», dins l'antologia editada i traduïda per Angelika Maas: *Und laß als Pfand, mein Liebling, Dir das Meer und vierzehn weitere Erzählungen aus dem Katalanischen* (Vervuert, 1998, pàgs. 86-99). Traducció: A. Maas. Títol original de la narració: *Te deix, amor, la mar com a penyora* (1975). N'hi ha una segona edició titulada *Und laß als Pfand, mein Liebling, Dir das Meer: Katalanisches Lesebuch* (Pieper, 1991). Totes dues edicions presenten quinze narracions curtes d'onze autors catalans contemporanis: Villalonga, Espriu, Calders, Pedrol, Capmany, Rodoreda, C. Riera, Peruchó, M. À. Riera, Monzó i Porcel i un epíleg d'Alex Broch. Una altra antologia és la de Marco Alcántara (ed.): *Frauen in Spanien. Erzählungen* (DTV, 1989). A més de les narracions i dades biogràfiques d'escriptores castellanques com ara Montero, Abad, Puértolas i García Morales, es troben les autores catalanes Montserrat Roig, Marta Pessarrodona i [sic] Carmen Riera amb *Die Verabredung* [Quasi a la manera de fulletons] (pàgs. 45-52). La tercera antologia que inclou narracions rierianes és la de Margerte Born (ed.): *Meine Schwester Elba* (Suhrkamp, 1988), on s'inclouen dos textos de Riera traduïts: *Ist dort Andrea, bitte?* [Que hi és, n'Àngela?] (pàg. 145-153) i *Die Reportage* (pàg. 190-197).

(4) Soler i Marçet, Maria-Lourdes (ed.) (1990): «Ich bin aller Echo - Katalanische Impressionen. Tradition, Gegenwart und Perspektive Kataloniens». *Die horen*, 158. Monogràfic dedicat exclusivament a la cultura catalana.

(5) Strausfeld, Michi (ed.) (1995): «Weists du noch... wie wir lernten frei zu sein?» - Die Spanische Literatur der Demokratie. Geschichte in Geschichten. *Die horen*, 179.

(6) Strosetzki, Christoph (ed.) (1996, 2a. ed.): *Geschichte der spanische Literatur*. Tübingen: Niemeyer. A la pàgina 342 es pot llegir [tradueixo]: «Entre les contistes contemporànies més importants trobem entre altres Marina Mayoral, Rosa Montero, Lourdes Ortiz, Soledad Puértolas, [sic] Carmen Riera, Montserrat Roig i Esther Tusquets».

(7) Neuschäfer, Hans-Jörg (ed.) (1997): *Spanische Literaturgeschichte*. Stuttgart: Metzler. A la pàgina 349 es pot llegir [tradueixo]: «A més de les contistes ja esmentades s'haurien de citar les següents: Esther Tusquets, que, de tots els autors espanyols contemporanis (àdhuc els masculins), és l'única

amb una identitat que *sempre* es reconeix gràcies a l'estil inconfusible; Carme Riera, Adelaida García Morales, Soledad Puértolas, Cristina Fernández Cubas i Rosa Regás. També hauríem de citar aquí Mercè Rodoreda i Rosa Chacel, que varen viure molt de temps a l'exili».

(8) Rössig, Wolfgang (ed.) (1995): *Hauptwerke der spanischen und portugiesischen Literatur*. Munic: Kindler Verlag. Hi trobem el capítol «Die katalanische Literatur» (pàgs. 457-563) amb una introducció de Tilbert [sic] Dídoc Stegmann (pàgs. 457-462). En l'apartat d'autors es presenten 19 autors medievals i 43 dels segles XIX i XX. Axel Schönberger inclou només dos novel·listes mallorquins dels setanta: el seu sempre admirat Gabriel Janer Manila (pàgs. 517-518) i el malaguanyat Miquel Àngel Riera (pàgs. 543-544). L'única autora catalana contemporània és Mercè Rodoreda (pàgs. 544-550).

(9) Mullor-Heymann, Montserrat: «Carme Riera: *Una primavera per a Domenico Guarini* - Bildstruktur und Romanhandlung, dins: Ingenschay», Dieter/Neuschäfer, Hans-Jörg (eds.) (1991): *Aufbrüche. Die Literatur Spaniens seit 1975*. Berlin: edition Tranvia. Aquest llibre ha estat publicat posteriorment en castellà amb el títol: *Abriendo caminos*. Barcelona: Lumen, 1995.

(10) Recordem que l'any 1990, quan probablement s'escrigué aquesta ressenya, encara no s'havia publicat cap traducció a l'alemany d'un llibre complet de Carme Riera, sinó que únicament se n'havien inclòs algunes narracions curtes en antologies de literatura de dones espanyoles o catalanes. Per això Mullor-Heymann ha de fer les traduccions dels títols dels llibres.

(11) Aquests personatges porten noms en castellà perquè la crítica alemanya emprà la versió castellana d'aquesta novel·la per a dur a terme el seu treball. Segons hi afirma Mullor-Heymann, no pogué trobar cap original català perquè estaven exhaurits i per això utilitzà la traducció castellana (!).

(12) Hina, Horst (1994): «Carme Riera: *So zarte Haut: Erzählungen*» dins: *Mitteilungen der DKG* 28 (agost), pàgs. 195-199. Les *Mitteilungen* són la publicació periòdica de l'Associació Germanocatalana d'Alemanya (composta especialment de filòlegs, però també d'historiadors i altres interessats en la cultura dels PC), que apareix, normalment, dos o tres cops a l'any.

(13) Hina, Horst (1995): «Carme Riera: *Selbstsüchtige Liebe* [...] *Im Spiel der Spiegel* [...]», *Mitteilungen der DKG*, 30 (abril), pàgs. 45-49.

(14) Hina, Horst (1991): «Ein Spiel von literarischen Spiegeln: Der argentinische Intertext in Carme Rieras Roman *Joc de miralls*», dins: Schlieben-Lange, Brigitte/Schönberger, Axel (eds.): *Polyglotte Romania: Homenage a Tilbert Didac Stegmann* (vol. I) Frankfurt: Domus Editoria Europaea, pàgs. 75-96.

(15) Recordem que aquest article fou publicat el 1991 i probablement fou escrit al voltant de 1990.

(16) He tret aquesta citació de l'edició de 1991 de l'editorial Planeta, pàg. 33.

(17) Hina, Horst (1992): «Kassandra oder Madame Curie? Die Schriftstellerin Carme Riera», dins: Bierbach, Christine / Rössler, Andrea: *Nicht Muse, nicht Heldin. Schriftstellerinnen in Spanien seit 1975*. Berlin: edition Tranvia, pàgs. 177-190. Aquest aplec de treballs sobre literatura femenina espanyola contemporània inclou l'anàlisi de l'obra d'altres autores com ara Montserrat Roig o Maria-Antònia Oliver.

(18) Concretament pel que fa a l'aportació mallorquina, cal esmentar ací l'assaig més recomanable de tots els que s'han publicat fins ara i que malauradament no ha tingut continuïtat: Graells, Guillem-Jordi (1982): «La narrativa mallorquina de postguerra», dins: *Randa* 13, pàgs. 135-164. També es poden consultar els meus treballs, entre d'altres: Arnau i Segarra, Pilar (1999): *Narrativa i turisme a Mallorca (1968-1980)*. Palma/Kassel: Documenta Balear/Reichenberger.

(19) La seua tesi d'«Habilitation» es publicà primer en alemany i posteriorment en castellà. Veg. Hina, Horst (1986): *Castilla y Cataluña en el debate cultural: 1714-1939*. Barcelona: Península.

(20) Riera, Carme (1982): «Literatura femenina: ¿Un lenguaje prestado?», dins: *Quimera*, 18 (abril), pàgs. 9-12.

(21) Brillke, Elisabeth (1997): «D'Isabel Clara de Carme Riera a Dolores d'Isabel Clara Simó», dins: Aritzeta, Margarida / Palau, Montserrat (eds.): *Paraula de dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de comunicació. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

(22) Hina, Horst: «El tema del doble en la narrativa de Carme Riera», dins: *Actas del Congreso Internacional de Hispanistas (Birmingham, agosto de 1995)*, 6 pàgines mecanografiades. Segons informació del mateix Hina, aquestes actes s'havien de publicar el 1998, però no tinc constància que realment s'hagin editat.

(23) Arribats a aquest punt, voldria fer un breu aclariment, malgrat que potser sigui prescindible per a molts lectors, no obstant això: Hina emprà ací la paraula «pretexto» per a designar els textos originaris dels quals provenen les

Carme Riera (Foto: Zardoya)

idees emprades posteriorment en altres textos. Estic parlant de termes inscrits en l'intertextualisme, tècnica literària molt divulgada en certs cercles literaris alemanys contemporanis. Tanmateix, crec que als PC aquest concepte no ha tingut la mateixa difusió, com ho prova el fet que aquest terme ni tan sols consta en el nou *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'IEC (1995). Sí que l'inclou Margarida Aritzeta al seu petit *Diccionari de termes literaris*, encara que només té en compte una petita part molt concreta dels estudis sobre aquest tema. Vg. Aritzeta, Margarida (1996): *Diccionari de termes literaris*. Barcelona: Edicions 62, pàg. 109. Personalment, recomanaria la lectura del treball d'Ulrich Broich: «Formen der Markierung der Intertextualität», dins: Broich, Ulrich / Pfister, Manfred (eds.) (1985): *Intertextualität. Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Tübingen: Niemeyer, pàgs. 31-42.

(24) Bonomini, Àngel (1985): «Autorretratos», dins: *Historias secretas*. Buenos Aires: Ada Korn, pàgs. 25-45.

(25) Millás, Juan José: «El pequeño cadáver de R. J.». Aquesta narració fou publicada en el suplement «Lecturas de verano» del diari *El País* (31-V-87).

(26) Hina, Horst (1996): «La imatge de l'home en l'actual literatura femenina catalana: l'ésser masculí vist per Maria-Antònia Oliver, Montserrat Roig i Carme Riera», dins: *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt 18-25 de setembre de 1994)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 121-135.

(27) Badinter, Elisabeth (1986): *L'un est l'autre: des relations entre hommes et femmes*. Paris: Odile Jacob, Col. «Le livre de poche» 6410, i ídem (1992): *XY: de l'identité masculine*. Paris: Odile Jacob, Col. «Le livre de poche» 9783.

(28) Citat segons Hina 1996: 123.

(29) Rössler, Andrea (1996): *Imitation und Differenz. Intertextualität bei Carme Riera, Adelaida García Morales und Paloma Díaz-Mas*. Berlin: edition tranvia, Col. «Gender Studies Romanistik» 1.

(30) Heymann, Jochen/Mullor-Heymann, Montserrat: «Carme Riera: Cátedra literaria», dins: ídem (1991): *Retratos de escritorio. Entrevistas a autoras españolas*. Frankfurt: Vervuert.

(31) Podeu veure, per exemple, les declaracions de Cristina Fdez. Cubas en aquest mateix volum, pàgs. 119-120.

(32) Klaatu, Kino: «Selbstsüchtige Liebe. Novelle [...] Erotische Rahegeschichte in einem Brief von Carme Riera», dins: Pietrek, Klaus W. von (ed.) (1992): *Lexikon der Erotischen Literatur. Werke - Autoren - Themen - Aspekte*. Meitingen: Corian-Verlag (cinquena ampliació, 1996), dues pàgines sense numerar.

■ MIRIAN NOGUEIRA

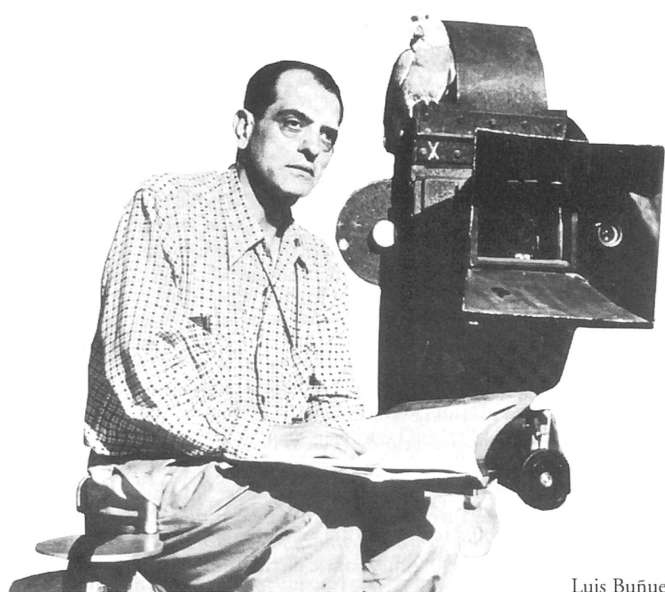
L'arquitectura del somni: el cinema de Luis Buñuel¹

Ara fa cent anys, més concretament el dia 22 de febrer de 1900, coincidint amb el naixement d'un nou segle, vingué al món Luis Buñuel Portolés. Aquest aragonès de Calanda, membre d'una família benestant, marcà la història d'un segle que té com a característica el fet de ser profundament "imatgètic". La nova centúria ens demostrarà de quina manera una nova forma d'art és capaç de modificar la nostra visió del món. La relació entre l'home i la seva manera de captar la realitat és marcada per les nombroses manifestacions artístiques, algunes arrelades encara al segle XIX, però que, de fet, es realitzaran plenament a partir de l'any 1900. Sorgeix un altre home, construït de fragments i de miralls, l'home dels passatges de París, com ha descrit Baudelaire, l'home de les imatges fotogràfiques i cinematogràfiques que vingueren per transformar definitivament la nostra percepció del món.

Així, de ple dins el segle de les imatges, l'aragonès decideix subvertir-les mitjançant una cinematografia molt peculiar, laberíntica i ambigua, que ha estat acusada per molts de representar fidelment el cinema de la crueltat. Una cinematografia influïda per l'altra passió de Buñuel —les paraules—, perquè el seu cinema realitza plàsticament una certa literatura, influïda pel surrealisme francès, per la Generació del 27 espanyola, per Ramón Gómez de la Serna i per la seva pròpia poesia, escrita abans de fer-se realitzador de cinema.

El surrealisme és indubtablement el terme clau per poder entendre l'obra del gran aragonès. Des d'*Un chien andalou*, feta en col·laboració amb Dalí, fins *Cet obscur object du désir*, film d'acomiadament del director, trobam el ressò del moviment creat per Breton; malgrat això, Buñuel no ha estat lligat durant molt de temps a l'eix del moviment.

És possible dividir la cinematografia de Buñuel en etapes. En un primer moment, coneixem el cineasta de l'avantguarda, que realitzà dos films considerats els vertaders representants del surrealisme cinematogràfic: *Un chien andalou* i *L'âge d'or* (jo hi afegiria el documental *Las Hurdes/Tierra sin pan*); després, l'etapa mexicana, mal entesa per molts i per a altres tan sols una forma de guanyar-se la vida, i finalment els films rodats a França i a Espanya, moment en el qual la crítica el retroba com a cineasta. Crec, però, que la seva obra es va mantenir fidel als seus principis en cada una d'aquestes èpoques.

Luis Buñuel

Com encertadament va dir el cineasta: «La necessitat de menjar no justifica mai la prostitució de l'art».

Buñuel fou surrealista *avant la lettre*: fins i tot abans de ser acceptat pel moviment, sentia un gran interès per les idees del grup de Breton i havia treballat en una obra (com el llibre *Un chien andalou* —no publicat— i el film homònim) construïda amb les "tècniques" surrealistes. En una carta a un amic, com a temptativa d'iniciar-lo en l'"ortodòxia surrealista", escriu: «En el fons, tu sempre has estat un surrealista i res més, i això basta, perquè el SURREALISME ÉS L'ÚNICA COSA INTERESSANT EN EL CAMP DE LA CREACIÓ ARTÍSTICA?»²

L'avantguarda de Madrid no el captivava. Tot i això, en la seva obra aquesta influència és notable. Quan treballà d'assistent de Jean Epstein en *La Chute de la Maison Usher*, aquest darrer el va intentar prevenir en contra de la forma d'expressió irracional proposada pels surrealistes. Però la fotografia de Benjamín Péret insultant un sacerdot, publicada en la revista *La Révolution Surréaliste*, marcà profundament Buñuel. La mateixa revista incloïa un qüestionari sobre la sexualitat, tractant de forma inèdita fins al moment temes com ara la mas-

turbació, llocs on fer l'amor, preferències sexuals, etc. Podem observar que els dos temes de la revista, la religió i l'erotisme, són peces fonamentals de la seva obra.

Buñuel sentia una gran atracció pel cinema d'avantguarda. No hi havia cap producció d'aquestes característiques a Espanya. D'aquesta manera, «*En 1928, por iniciativa de la Sociedad de Cursos y Conferencias de la Residencia, vine a Madrid para hablar del cine de vanguardia y presentar varias películas: Entreacto, de René Clair, la secuencia del sueño de La Fille de l'eau, de Renoir; Rien que les heures, de Cavalcanti.*»³ A més de presentar els films, Buñuel va pensar llançar una provocació surrealista al públic present, que, en paraules seves, era «el millor de la societat de Madrid». El moment semblava molt indicat per anunciar l'obertura d'un concurs de menstruació i fer-ne entrega del primer premi. L'acte surrealista no passà de la intenció.

Parlar de l'obra de Buñuel és una tasca complicada, però en bona part es pot dur a terme parlant del seu primer film: *Un chien andalou*, una espècie de pròleg a tot allò que vindrà després. El llibre, que mai no arribà a ser imprès per Buñuel (el qual publicà molts de poemes en revistes de l'època), es va transformar en llargmetratge. Amb els diners oferts per la seva mare i l'ajut de Dalí, *Un chien andalou* fou realitzat el 1929, any en què Buñuel s'integrà en el moviment surrealista. La memòria d'aquell llibre queda impresa en les imatges de la pel·lícula. Segons Aranda, «És també fascinant observar de quina manera les preocupacions fonamentals de l'autor dels films apareixen ja en l'obra literària». La importància de l'escriptor recobra intensitat durant l'elaboració del guió: «Els seus escenaris revelen un treball important d'escriptor».⁴ Si llegim els poemes de Buñuel, veurem, en paraules, el que ell expressà mitjançant imatges.

La importància que adquirir el moviment en la seva vida el dugué a construir el seu primer film amb les tècniques proposades pels surrealistes; en són exemple l'escriptura automàtica i l'evocació dels estats onírics, gairebé al·lucinacions, que recuperen del nostre inconscient tot allò que la consciència reprimeix i organitza. «*Esta película nació de la confluencia de dos sueños (...). Escribimos el guión en menos de una semana, siguiendo una regla muy simple, adoptada de común acuerdo: no aceptar idea ni imagen alguna que pudiera dar lugar a una explicación racional, psicológica o cultural. Abrir todas las puertas a lo irracional.*»⁵ Dels somnis de Dalí i de Buñuel sorgeix no només la pel·lícula, sinó també un dels pocs films considerats realment surrealistes.

En el primer *Manifeste du Surréalisme*, Breton afirma que Desnos és part d'aquella minoria que pot parlar l'"idioma surrealista" perquè aconsegueix donar llibertat total al flux dels pensaments i verbalitzar-los sense retenir-los. El *cadavre exquis*, l'escriptura automàtica, la inducció de somnis durant un estat de vigília, fins i tot l'ús de drogues en la recerca del procés d'alliberament de la veritat de l'inconscient (mètode també emprat a l'inici de la psicoanàlisi de Freud) són tècniques de la creació que difícilment poden ser respectades en la seva totalitat en el cinema; la materialitat del medi provoca un altre mètode de construcció que es produeix amb el muntatge. La seva infraestructura, però, pot ser vivament surrealista i és això que diferenciarà el cinema de Buñuel de tota una cinematografia que utilitza el muntatge amb altres finalitats (com, per exemple, el cinema americà i, amb totes les seves diferències, el soviètic).

L'arquitectura del cinema de Buñuel és paradoxal. D'una banda, el desig de ser fidel a la creació surrealista; de l'altra, el desig d'hipnotitzar tothom amb un moviment constant, que no pertany al món de la imatge de la pintura surrealista. El cineasta Stan Brakhage,⁶ parlant de la fascinació per les imatges surrealistes, assenyala la "virtut de la immobilitat" que posseeixen. El moviment, quan existeix, és suspès, com en les teles d'Ernst o de Dalí. Els poemes surrealistes també aconseguen la suspensió del moviment, com si per un moment congelassin el temps. Brakhage, quan diu aquestes paraules, està sota l'efecte de la hipnosi de Buñuel, perquè el seu cinema no suprimeix el moviment, sinó que el fa invisible.

Fer invisible el moviment. Intencionadament, Buñuel altera el nostre mecanisme d'atenció. Copsam únicament allò que volem copsar. Bergson afirma que, per qüestions d'economia, de creences i d'exigències psicològiques,⁷ copsam sem-

L'edat d'or

pre menys d'allò exposat. La imatge sempre s'escapa. El cineasta aconsegueix manipular el temps, emprant reiteracions amb variacions mínimes però profundes. El temps del cinema de Buñuel és el temps còsmic, cíclic, que comença i acaba en el mateix punt. Sortim d'un lloc per quedar-hi, estam fermats al cosmos únic i absolut que és regit per lleis temporals pròximes a les del somni. Segons Deleuze,⁸ el que fa Buñuel és aprofundir en el problema del temps. Això s'accentuarà de cada vegada més en la seva obra.

En el text «*Le oeil tranché*», Jean-André Fieschi parla del dispositiu del tríptic buñuelià, *Un chien andalou*, *L'âge d'or* i *Las Hurdes*. Quin és aquest dispositiu que mou, principalment, el primer film? La seva estructura, present fins i tot en el pròleg,⁹ que construeix el film mitjançant la condensació i desplaçaments, sense perdre, però, una lògica que fa de la violència i la transgressió una forma de muntatge. No existeix aquí l'escriptura automàtica. La precisió de la navalla d'afaitar que talla l'ull és la mateixa que promou l'encadenament d'imatges. Si l'estructura de l'associació és la dels somnis, la seva realització és lluny de ser delirant o no-controlada.

Només algú amb un gran domini tècnic, a més del coneixement profund de l'altre cinema (l'industrial), podria transgredir magistralment les regles imposades, sense caure, però, en els excessos comesos per l'avantguarda de l'època. Segons Jean-André Fieschi, *Un chien andalou* és un «Film sense incongruències, el revés mateix del cinema dadaïsta, l'anti-*Entr'acte*.» La pel·lícula s'oposa a l'exuberància del moviment francès; Buñuel és extremadament sobri en la construcció de les imatges, que, malgrat assenyalar el camí cap a l'inconscient, no perden el referent de l'objecte captat per la càmera. L'objecte és modificat, però no es dilueix.

Quan Buñuel decideix fer el seu primer film, ja havia treballat amb Epstein, ja havia escrit guions i crítiques de cinema en diaris i revistes. Sabia el que costava produir una pel·lícula. Fritz Lang estrenà *Metropolis* i Buñuel va publicar una crítica escandalitzada per la grandiositat del film: 40 milions de marcs, 40.000 actors i figurants, 2 milions de metres de pel·lícula per a un total final de 5.000 metres.

Buñuel mai no emprà més d'allò necessari per realitzar el film, respectava els terminis i els pressuposts; si no hagués estat per aquestes qualitats, difícilment hauria aconseguit realitzar films a Mèxic. Quina era la solució per fer pel·lícules sense gastar massa i, sobretot, sense sacrificar-ne la qualitat? La resposta de Buñuel, segons Drouzy, era molt senzilla: «reduir al màxim el període de rodatge». El cineasta insistia sovint en aquest punt en les seves entrevistes.¹⁰

La qüestió de l'economia no es reflecteix només en la reducció del temps de realització, sinó també en l'actitud que presideix tot el procés de creació. Per reduir el temps de realització, calia comptar amb un plantejament minuciosos que evitàs el desaprofitament d'escenes i, consegüentment, de metres de film. Aquest era un dels secrets de Buñuel: «l'essencial del film ja està fet abans que la posada en escena comenci». ¹¹ Aquesta preparació no coincideix amb la imatge que tenim del cineasta, fet de *pur automatisme*. En realitat, l'automatisme com a mètode no ha estat tan utilitzat com preconitzat.

André Breton, el 1935, quan parla de l'opció política del surrealisme, es refereix a l'automatisme, considerat per molts la clau de la creació surrealista:

«L'automatisme psíquic —serà realment indispensable tornar a parlar de l'assumpte?— no ha constituït mai per al surrealisme una finalitat en si mateixa i pretendre el contrari és demostrar mala fe. (...) Es tractava de frustrar, de frustrar per sempre l'aliança de les forces que vetlen perquè l'inconscient sigui incapaç de qualsevol erupció violenta: una societat que se sent amenaçada per tots els costats, com la societat burgesa, pensa efectivament, amb raó, que aquesta erupció pot ser fatal.»¹²

Reduir l'acte de creació surrealista a l'automatisme és, com molt bé diu Breton, una qüestió de mala fe. Cal comprendre que l'automatisme, tal com les altres «tècniques» surrealistes, feien part d'un ideari ètic i estètic molt més gran. El desig d'alliberar l'inconscient de la repressió imposada per la societat burgesa era la finalitat de tot. L'automatisme pot ser vist com la resta de l'ideal romàntic de la inspiració per damunt de la racionalització cartesiana del saber.

El cinema de Buñuel pot ser «arquitecturat» segons normes que no poden ser considerades automàtiques, sense que això signifiqui sacrificar-ne el surrealisme. Segons Breton «el

text automàtic i el poema surrealista no són menys interpretables que el relat d'un somni, i (...) no s'ha de menysprear res per dur a terme (...) aquelles interpretacions.»¹³ El que ens resta és esmentar els punts que fan del primer film de Buñuel la representació del somni dels surrealistes.

Si Buñuel no ha reproduït els excessos dels seus contemporanis, cineastes d'avantguarda, com és que ha aconseguit projectar una il·lusió més que perfecta d'un malson compartit? Tècnicament, el cinema de Buñuel és bastant senzill. Una cabriola tècnica només te lloc en el seu cinema si és plenament justificada. Tal com Drouzy, no sucumbeix «al pecat d'esteticisme cercant imatges massa belles».¹⁴

El que fa Buñuel, en realitat, és aprofitar les possibilitats que el medi que l'envolta posseeix per actuar en la ment de l'espectador. Paul Romain, parlant del cinema, assenyalava el caràcter *hypnogenic* —neologisme creat per ell mateix a partir de les paraules *hypnotic* i *photogenic*— que posseeix. El 1925, Jean Goudal proposa aproximacions entre el cinema i el somni, o sigui, entre el cinema i la nostra capacitat de crear imatges. Segons Jacques Aumont «el cinema, quan conjuga imatges visuals i la narració, articula més clarament el desig i l'ímpetu»¹⁵ i, per tant, actua com un provocador que reorganitza el nostre desig i alimenta «voyerísticament» els nostres ímpetus.

El cinema de Buñuel és la negació de la pròpia exuberància avantguardista. És el cinema de la contenció. Malgrat l'admiració per Eisenstein, el seu concepte de muntatge és més proper a l'utilitzat per Bazin, en el qual el muntatge, quan existeix, s'ha d'amagar i s'ha de fer invisible. En els treballs de Buñuel, però, el desig d'invisibilitat està lligat directament al desig d'hipnotitzar tothom, de provocar, com molt bé assenyalava Sánchez Vidal, un «curtcircuit» no inconscient. Així, aquell procés, en Buñuel, cerca crear una tensió «*subliminal que se va arrastrando en ocasiones durante secuencias enteras, hasta resolverla imprimiendo un giro a la acción*».¹⁶

Si el cinema de Buñuel, com diu Drouzy, es pot definir per la negació, trobam elements que confirmen aquesta afirmació. Com ja s'ha dit reiteradament, Buñuel, malgrat participar activament en el moviment de l'avantguarda, fa del seu primer film una negació dels mètodes utilitzats pel cinema avantguardista de l'època; així mateix, la pel·lícula, contextualitzada a l'avantguarda, és propera tècnicament al *découpage* clàssic. En aquest punt trobam un dels trets que fan palesa la genialitat del cineasta: utilitzar el cinema clàssic, del muntatge invisible, que procura implicar l'espectador fins al punt de fer-li oblidar que és davant una pel·lícula, perquè ell simplement n'ignora les normes quan col·loca elements pertorbadors en l'ordre lineal de la narració.

Com a exemple d'aquest ús subversiu que Buñuel fa del muntatge clàssic tenim la seqüència d'*Un chien andalou* en la qual:

«Un personatge s'apropa a una porta i mou la mà en direcció al pom. En el quadre següent, que enllaça perfectament amb l'anterior, la seva mà, en *closes*, obre la porta. Entre aquests dos quadres, que justament se succeeixen l'un a l'altre, Buñuel va inserir un *fade-in*. Les dues imatges successives s'uneixen l'una amb l'altra en un curiós desequilibri —un fet acrobàtic, una futilesa, una fanfarronada— inserint un misteriós fragment de temps dins una aparent continuïtat.»¹⁷

En la seva primera pel·lícula trobam sistemàticament aquest recurs, que subverteix la lògica de la narració. Sense diluir els objectes, Buñuel procura que estiguin lligats per moviments presidits per les obsessions de la pulsio. Al mateix temps, no deixa que aquestes pulsions es puguin satisfer tan fàcilment. Freud creia que els somnis infantils estaven generalment relacionats de forma directa amb la satisfacció d'un desig, mentre que en el cas dels adults és més complex. Segons Freud:

«No amb escassa freqüència ressalta en un llarg somni complicat, i generalment confús, un bocí especialment clar, que conté una innegable realització de desigs, però que està lligat amb la resta de material incomprensible.»¹⁸

Encara que presenti una relació aparent amb la satisfacció immediata del desig, Freud assenyalava que no sempre les aparències corresponen a la veritat. Molts somnis són tan intrincats que no ens és facilitada la clau per desxifrar-los. El que els fa més confusos és precisament un dels processos mitjançant el qual el somni és construït, és a dir, l'anomenada condensació. En una sola imatge es reflecteixen records a trossos, fets, persones i, fins i tot, desigs. És una imatge que necessita ser *découpée* perquè es pugui arribar a una comprensió, sigui quina sigui.

Els somnis, majoritàriament i segons Freud, estan formats d'elements "latents", que cal que siguin transformats en elements "manifests" perquè els puguem entendre. És fàcil, d'aquesta manera, entendre que el procés de construcció de Buñuel parteix precisament de la utilització d'elements latents que es presenten condensats i que, amb certa dificultat, es fa possible "manifestar-los". És així com el cineasta provoca el curtcircuit en el nostre inconscient.

Les condensacions i els desplaçaments que lliguen les imatges d'*Un chien andalou*, i que són reiterades en l'obra de Buñuel, reflecteixen la seva manera d'"esculpir el temps" —aquesta "cosa" fugissera que, miraculosament, és retinuda pel moviment del cinema. «Cal, per tant, que la imatge sigui present i passada, encara present i ja passada, en un sol temps, al mateix temps»,¹⁹ paraules de Deleuze que empra Bergson per esbrinar el misteri del temps, que és actual i virtual, perquè cada moment de la nostra vida ens ofereix la possibilitat d'ésser memòria i percepció. El cinema de Buñuel actualitza la paradoxa de l'existència: imbricar el temps fent-lo circular. Estam en moviment i aturats, en una suspensió temporal ja prevista en les teles dels pintors surrealistes, però que, com ja hem dit, una suspensió falsa, creada per la invisibilitat del moviment.

Contràriament al muntatge eisensteinian, el de Buñuel és fet de l'esdevenir: «Un manat de pèls es transforma en un eriçó, que es transforma en una cabellera circular, per donar pas a un cercle de curiosos.»²⁰ Un esdevenir fet d'imatges concretes i circulars, que crea la rima plàstica i transforma l'escritura del film en la realització d'un poema.

Buñuel volgué, durant tota la vida, defugir la presó de la interpretació. Parlant del seu primer film, demanava: «En lloc d'intentar explicar les imatges, hom faria millor d'acceptar-les tal com són. Ens hauríem de contentar sabent si ens repugnen, ens commouen o ens atreuen.»²¹ El seu desig no podia ser realitzat, les imatges són tan pertorbadores, d'una violència tan primitiva, que resulta impossible resistir la temptació

d'analitzar-les, com ell mateix havia fet amb altres pel·lícules quan era crític dels *Cahiers d'Art*. Una violència que també l'allunyava de l'imaginari del surrealisme francès. Aquesta violència no era negada, ans al contrari, era una força tan poderosa de l'inconscient que havia de ser exposada. Però la manera d'exposar-la, tan fredament com en un documental, no formava part del concepte de moviment.

Quan *Un chien andalou* debuta a París, Eugenio Montes publica una ressenya en la *Gaceta Literaria*:

«La belleza bárbara, elemental —luna y tierra— del desierto, en donde "la sangre es más dulce que la miel", reaparece ante el mundo. No. No busqueis rosas de Francia. España no es un jardín, ni el español es jardinero. España es planeta. Las rosas del desierto son los burros podridos. Nada, pues, de sprit. Nada de decorativismos. Lo español es lo esencial. No lo refinado. España no refina. No falsifica. España no puede pintar tortugas ni disfrazar burros con cristal en vez de piel... Los Cristos en España sangran! Cuando salen a la calle van entre parejas de la Guardia Civil.»²²

Per molt que Buñuel fos tan proper al Surrealisme, no es va poder desprendre de la visió profundament espanyola del món, hereva de Goya i de Zurbarán, hereva també dels seus companys de la generació del 27, construïda a partir d'una «obsessió (...) per la mort, el tema espanyol de la descomposició carnal».²³

Buñuel era profundament surrealista, però, i així va continuar fins i tot després d'abandonar el moviment. Així i tot, posseïa un estil particular de jugar amb el surrealisme, d'usar-ne els mètodes per abastar allò (aparentment) inabastable: esculpir la matèria del film per tornar-lo evanescent. Atreure la mirada cap a una nova forma de mirar. No és casual que l'escena més colpidora de la seva obra sigui precisament l'ull tallat:

«Es una auténtica declaración de principios, un cegar la mirada externa para que surja la interna, una petición de un ojo distinto al habitual, un romper la barrera defensiva entre el sujeto y los objetos, entre percepción y representación.»²⁴

Un chien andalou, amb la seva estructura circular i reiterativa, ens presenta el cosmos del creador, Buñuel. La lluna travessada pel núvol, l'ull tallat, l'eriçó, el cercle de persones entorn de la dona que troba una mà, són cercles dins cercles.

Llegint el guió ho entendrem; en diferents moments repeteix escenes ja vistes, remuntades en una nova seqüència, que, amb variacions, sempre serà la mateixa: el camí circular del disig, del disig que du el cineasta a parlar de l'inconscient i deixar-lo expressar segons les seves pròpies lleis.

Per a Buñuel, el Surrealisme fou una espècie de cridada que arribà a alguns homes d'arreu del món, a aquells que ja eren, d'alguna manera, surrealistes, però sense etiqueta. Podríem anar encara més enllà i afirmar que, més que una crida en l'espai, el Surrealisme ha estat una crida en el temps. Travessant les fronteres temporals, els surrealistes convocaren tots aquells que, com ells mateixos, s'endinsaren en l'abisme. *Un chien andalou* és el retrat d'aquesta capbussada, mesclant imatges noves i antigues, sobreposant-les, transportant-les cap a un temps no lineal, però que arriba a ser, com volia Deleuze, real i virtual, memòria i percepció. En opinió d'Albert Lewin, «El costum que tenien els surrealistes de juxtaposar imatges antigues i modernes, (...) m'ha sobretot torbat».²⁵ Els pintors surrealistes pintaven, no només les imatges de l'inconscient, sinó també les imatges que impregnaven el seu inconscient. Imatges d'altri que sortien recreades de les seves mans, reescribant la Història de l'Art, que no pot ser cristal·litzada per fer de nosaltres simples cadàvers.

L'obra del gran aragonès comença amb un tall. Però també amb la *Rendilheira* de Vermeer. Imatge que en *Un chien andalou* serveix més per compondre una rima plàstica i participar també d'una manera de creació i d'una professió de fe. Fe en un temps desplaçat, que no obeeix a les normes de la racionalitat lineal. L'últim film de Buñuel acaba amb una brodatada que, en una vitrina, broda la interminable teranyina de relacions circulars que feren de Buñuel un poeta d'imatges, creador d'un univers on la sensació de "despaïament" i atemporalitat el fermen irremeiablement a l'espai dels somnis. ■

Mirian Nogueira
Professora de Comunicació Social de la
Universitat Federal de Sergipe (Brasil)

NOTES

- (1) Traducció del portuguès al català de Marta Ferré Freitas-Morna.
- (2) J. F. Aranda: *Os poemas de Luis Buñuel*, Lisboa, Assírio e Alvim, 1996, pàg. 33.
- (3) Luis Buñuel: *Mi último suspiro*, 5ª ed., Barcelona, Plaza & Janés, 1994, pàg. 117.
- (4) J. F. Aranda: «Luis Buñuel écrivain», *Revue Belge du cinéma*, 33-35, 1993, pàg. 5.
- (5) Luis Buñuel: *Mi último suspiro*, pàg. 118.
- (6) Entrevista a Yves Kovacs recollida a «Témoignages», *Etudes Cinématographiques*, 40-42, pàg. 157.
- (7) Gilles Deleuze: *A imagem-tempo*. São Paulo, Brasiliense, 1990, pàg. 31.
- (8) Gilles Deleuze, *op. cit.*, pàg. 126.
- (9) Jean-André Fieschi, «L'oeil tranché», *Revue Belge du Cinéma*, 33-35, 1993, pàg. 183.
- (10) M. Drouzy, *Luis Buñuel architecte du revê*, Paris, Lherminier, 1978. Drouzy ens dona alguns exemples del temps que Buñuel emprava per rodar un film: «*Susana* es va rodar en vint dies i *El bruto* en deu. Els seus altres films mexicans no han demanat mai més de quatre setmanes de rodatge (...) Per a *Le charm discret* s'havia previst en el contracte quaranta-vuit dies de rodatge. Buñuel aconseguí economitza-ne quatre i rodar el film en quaranta-quatre dies» (*Ibidem*).
- (11) Drouzy: *op. cit.*, pàg. 24.
- (12) André Breton: *Manifestos do surrealismo*, 4a ed., Lisboa, Salamandra, 1993, pàg. 230.
- (13) *Op. cit.*, pàg. 231.

(14) Maurice Drouzy: *op. cit.*, pàg. 23. Per exemplificar el que diu, Drouzy conta una anècdota ocorreguda durant el rodatge de *Nazarín*, que també és narrada per Augustín Sánchez Vidal en el llibre *Luis Buñuel*. Buñuel treballava amb Gabriel Figueroa (gran fotògraf de cinema, influït per Eisenstein i per l'expressionisme alemany, com ell mateix ha declarat en una entrevista a Antonio Castro en la revista *Dirigido*, núm. 258, juny de 1997), que declarà haver après una manera de treballar amb Buñuel: «No hay más que plantar la cámara frente a un paisaje soberbio, con nubes magníficas, flores maravillosas, y cuando estás listo le vuelves la espalda a todas esas bellezas y filmas un camino lleno de pedruscos o una roca pelada» (Augustín Sánchez Vidal: *Luis Buñuel*, Madrid, Cátedra, 1994, pàg. 214).

(15) Jacques Aumont: *A imagem*, 2a ed. Campinas, Papirus, pàg. 125. Aumont ens explica la noció de pulsio, terme essencial en la psicoanàlisi freudiana. Pulsio, en principi, és una transformació de la noció anterior d'"instint". «Segons Freud, la pulsio és "la representació psíquica de les excitacions que provenen de l'interior del cos i que arriben al psiquisme": és, doncs, el punt de trobada entre una excitació corporal i la seva expressió en un mecanisme psíquic que pretén dominar aquella excitació.» La paraula pulsio, que en llatí significa *empènyer*, té exactament com a objectiu empènyer el subjecte perquè sigui satisfeta una determinada pulsio (*op. cit.*, pàg. 124).

(16) Augustín Sánchez Vidal: «Imaginación sin hilos», *Turia, Revista Cultural*, 28-29 de maig de 1994, pàg. 117.

(17) Jean-Claude Carrière: *A Linguagem secreta do cinema*, Rio de Janeiro, 1995, pàg. 116.

(18) S. Freud: *Los sueños*, Madrid, Alianza Cien, 1995, pàg. 30.

(19) Gilles Deleuze: *op. cit.*, pàg. 99.

(20) Gilles Deleuze: *op. cit.*, 1990, pàg. 74.

(21) Tomás Pérez Turrent i José de la Colina: *Conversations avec Luis Buñuel*. Paris, Cahiers du Cinéma, 1993, pàg. 31.

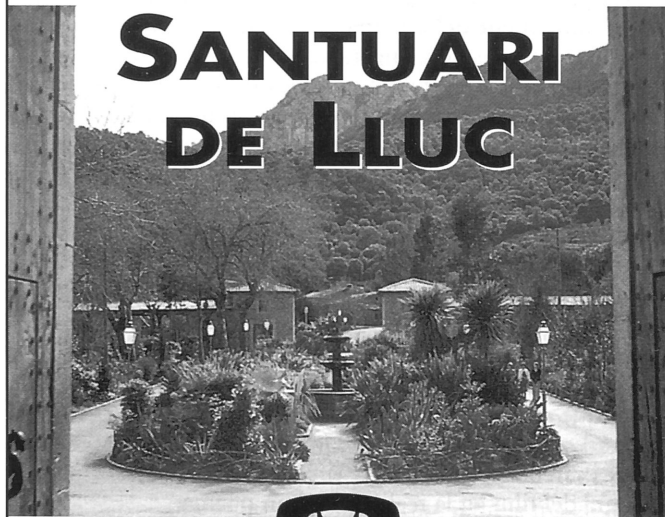
(22) Augustín Sánchez Vidal: *Luis Buñuel*, pàg. 17.

(23) J. F. Aranda: *Os poemas de Luis Buñuel*, pàg. 51.

(24) Augustín Sánchez Vidal, *op. cit.*, pàg. 133.

(25) «Témoignages», *Etudes cinématographiques*, núm. 40-42, pàg.168.

NOU TELÈFON DEL SANTUARI DE LLUC

971 87 15 25

■ MARGALIDA VALLESPÍR

El germà Macià, l'encarregat del jardí botànic de Sóller

El germà Macià va néixer a Esporles el 1930. Als desset anys va entrar a la congregació de Missioners dels Sagrats Cors, en el monestir de la Real. El 1951 fou traslladat a la parròquia que la congregació té a València i hi va estar tres anys. El 1954 fou destinat a la parròquia barcelonina de la Mare de Déu del Coll, on va treballar deu anys. Des del 1964 viu al santuari de Lluc. A part del seu treball com a botànic, es dedica a les feines de la casa.

—Quan va començar la vostra afició per la botànica?

—Des de sempre. Quan era nin, ja m'agradava la qüestió de les plantes i la jardineria. Vaig començar d'una manera més directa amb la botànica quan vaig venir a Lluc i em vaig dedicar a la formació d'un jardí botànic.

—Heu fet estudis de botànica?

—He llegit molt, sobretot els volums del P. Francesc Bonafè, de la meua congregació, la *Flora de Mallorca*. També he llegit altres autors clàssics, però sobretot el P. Bonafè.

—De quina manera continuau i completau el treball del pare Bonafè?

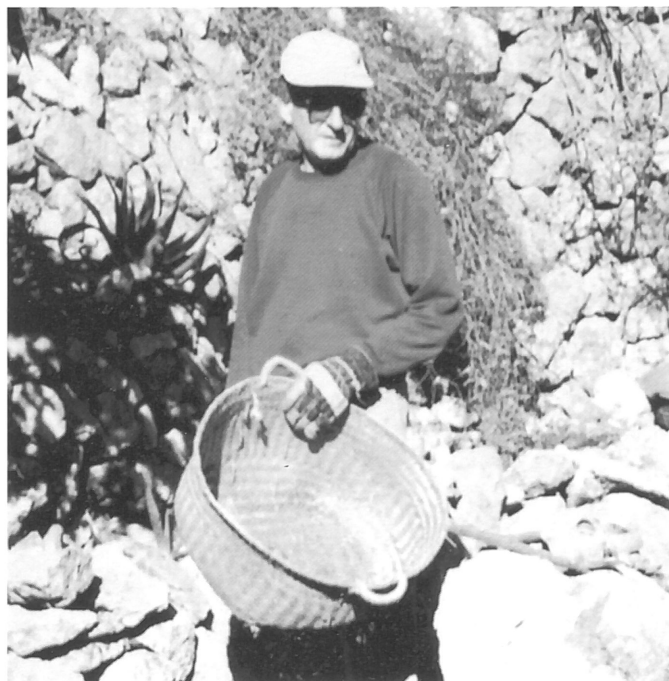
—Quan el pare Bonafè va escriure aquests llibres, jo li vaig dir: "Tu has escrit sobre les plantes nostres de Mallorca, però jo vull els llibres al viu", és a dir, sembrar aquestes plantes perquè la gent les pugui valorar i conèixer millor.

—Quina importància té el pare Rafel Juan com a botànic?

—Ell tenia molta afició per la botànica. Quan anava d'excursió sempre solia dur alguna planteta, unes llavors de la muntanya. Allò que trobava, ho sembrava; encara hi ha algunes plantes sembrades per ell.

—Com va sorgir la idea de fer un jardí botànic a Lluc?

—Els inicis més remots són a la dècada dels 50, quan els seminaristes que hi havia al santuari varen començar a fer una mica de jardí en un petit recinte que hi havia darrere les cases. Ja hi sembraren plantes de muntanya. Quan jo vaig venir a Lluc l'any 1964, es va fer la reforma a la plaça dels Pelegrins, a l'entrada del Santuari. Em varen encarregar que hi sembràs

El germà Macià

allò que volgués i vaig pensar de posar-hi arbusts, arbres i petites plantes de la nostra serra de Tramuntana. Així, a la plaça dels Pelegrins va començar el jardí botànic. Passats alguns anys, vàrem veure que algunes plantes no hi anaven bé i, a més, la gent les maltractava. Aleshores, com que darrere l'edifici del santuari hi havia un espai que havien tengut els seminaristes i en aquells moments no en tenia cura ningú, el vàrem habilitar precisament per posar-hi les plantes més delicades. Així, més o menys, va començar el que ara és el jardí botànic.

—Ens podeu explicar les característiques i el contingut d'aquest jardí?

—Hem volgut plantar-hi sobretot arbres i arbusts. També hi ha bastants d'endemismes que estan en perill d'extinció. Tenim unes 200 varietats de plantes de la nostra terra. Hi ha també un endemisme propi de Menorca, que va desaparèixer fa alguns anys. En tenim un altre que està en perill d'extinció, que es forma a les enclotxes del puig Major; l'hem aconseguit mitjançant altres jardins botànics. També tenim una falguera molt important, que només es troba a Deià. La pretensió d'aquest jardí és mostrar les espècies silvestres en un ambient d'aspecte natural. La gran quantitat d'aigua ha creat un espai per a moltes plantes aquàtiques i ha propiciat la presència de molts d'ocells, que hi vénen a beure durant el llarg i sec estiu. A part de les plantes silvestres, el jardí té també una àrea dedicada a les plantes aromàtiques i medicinals i una altra —*l'Arboretum*— reservada als arbres de regions temperades d'arreu del món, acompanyats de plantes ornamentals típiques dels jardins mediterranis.

—Rep molts de visitants?

—Sí. Els dies feiners vénen molts d'estrangers i els caps de setmana, molts de mallorquins. També rebem visites dels grups organitzats que vénen al santuari. L'entrada es gratuïta.

Decoració floral feta pel germà Macià

—Quin és l'horari de visita al jardí?

—Els matins de 10:00 h a 13:00 h i els capvespres a partir de les 15:00 h fins a les 18:00 h. Hem elaborat un tríptic amb l'itinerari del jardí, l'explicació de com s'ha fet i d'allò que hi poden trobar. A més, cada planteta du el seu nom científic en llatí.

—A part del jardí, quines altres feines realitzau a Lluç com a botànic?

—M'encarrec de la decoració de l'Església i en temps de primavera sobretot em dedic a decorar l'Acolliment, que rep molts de grups.

—Quina relació hi ha entre la vostra tasca de decorador floral i la vostra vocació de botànic?

—Les dues tasques es complementen i s'ajuden perquè les dues coses estan relacionades amb l'amor a la naturalesa.

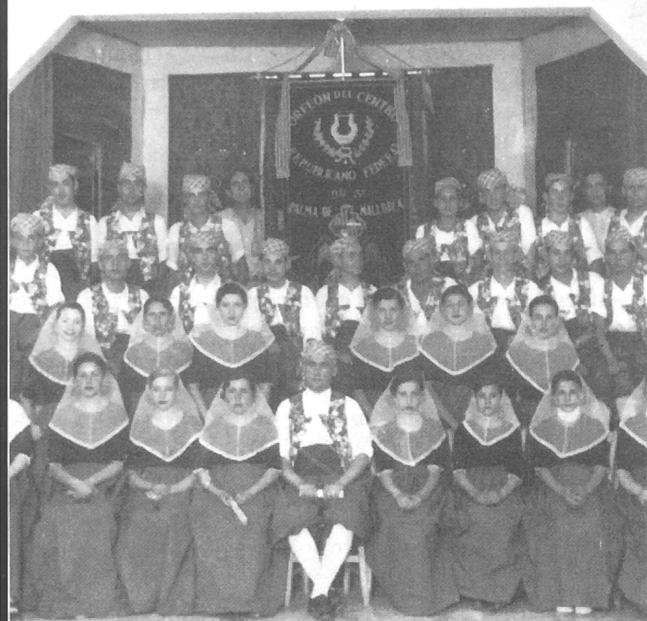
—Quin tema investigau ara?

—D'investigació no feim res. Ara estam preparant una col·lecció d'arbres internacionals, a la qual hem posat el nom d'*Arboretum*. En aquest espai, els visitants podran conèixer un arbre especial de l'Índia, per exemple. També en tindrem un del Canadà. Solem tenir una espècie pròpia de cada país. ■

Margalida Vallespir

XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals

El moviment associatiu a les illes Balears

des del final del segle XIX fins a l'actualitat

Palma, del 13 al 16 de desembre de 2000

GOVERN DE LES ILLES BALEARS
Conselleria d'Educació i Cultura

L'ESGLÉSIA NOSTRA

■ LLORENÇ ALCINA I ROSSELLÓ, PRVE.

Comunicació interconfessional, trobada interreligiosa i emigració

I. MALLORCA, TERRA PLURAL ARRELADA PLANETÀRIAMENT

Certament, aquest any 2000 ens fa mirar amb perspectives noves el futur que s'està obrint per a Mallorca. No podem badar, des del punt de vista pastoral, davant el pluralisme humà, ideològic, ètic, religiós i encara amb altres vessants, que tenim cada dia a les cantonades dels carrers, enmig de tantes obres de construcció —o de destrucció— i en els nostres camps.

La fisonomia de les gents que descobrim, si tenim el ulls oberts i no vivim recentrats en caïres fixatius, ens fa tastar des dels joves que la droga va minant i has de córrer per cercar una solució, fins a la dolorosa situació de dones llatinoamericanes i de l'Europa oriental, sotmeses a la prostitució, sovint ignorades pels qui haurien de tenir una vigilància dels drets humans més elementals, car viuen sense identitat, privades dels papers identificadors bàsics. Com a sacerdot, arribant fins a la por i el pànic, he escoltat, plorant elles, drames increïbles, en aquesta Mallorca de tants de luxes, entre d'altres el de destrossar vides humanes.

Per altra banda, la gent té procedències ètniques tan variades, que podem dir que els cinc continents ens han enviat persones diverses, o han vingut creient que aquesta illa-vaixell podia esser una solució a problemes econòmics i de tota casta. Els colors de la pell són variats. Sempre hem de recordar, com ho ha fet fa ben poc la Pontifícia Comissió per a les Migracions, que tot home té dret a cercar el lloc adient per viure. Per tant, el problema de la seva religió o ètnia no és la clau de la preocupació, sinó que és com fer digna la seva inserció a la nostra terra, com aprendre a descobrir els seus valors i ajudar que siguin coneguts els nostres. La societat en què va viure Jesús a Palestina no era tan diferent, perquè a Jerusalem acudia gent de tots els països; el dia de Pentecosta, l'autor dels *Fets dels apòstols* demostra clarament que hi havia gent de tot arreu escoltant Pere, ja ple de l'Esperit Sant.

Però nosaltres, què podem fer —i hem de fer— per humanitzar situacions límits, per ajudar que cada persona creient des d'òptiques diverses, pugui esser creient de veritat, des de la seva bona voluntat, com diu el capítol II de la constitució sobre l'Església *Lumen gentium*, del concili Vaticà II? Per altra part, com ho hem de fer sense renunciar a Jesucrist,

(Foto: Esaias Baitel)

bessó de la nostra fe, ja que si el callam, ens traïm a nosaltres plenament?

II. NIVELLS DIVERSOS D'APROPAMENT ALS ALTRES

El beat Joan XXIII, en la seva darrera encíclica *Pacem in terris*, plantejava —tal volta per primera vegada amb tota claredat a l'Església— la construcció d'una societat en què, des de perspectives religioses i culturals diverses, tots hi aportassin un aspecte constructor de comunió del qual sorgiria la pau. Si en una religió la pau és absent —i això a molts d'indrets de tots els continents és una realitat— ¿no deu esser perquè el menyspreu per allò que és l'altre està arrelat en el cor humà? Voldria esser optimista, en la línia del papa Joan XXIII, que deia que, per a ell, esser optimista era un do rebut de Déu: malgrat tot, trobam moltes persones de sincera actitud que volen apropar-se als altres, descobrir-los, oferir germanor universal, com deia Carles de Foucault, vertader fona-

(Foto: G. Merillon)

ment de la civilització de l'amor, en paraules sovint repetides pel papa Pau VI.

Els cercles concèntrics dels nivells de germanor podrien descriure's així:

1. En l'àmbit eclesial —des del qual hem escrit aquest article—, intentar crear una acollida humana, per mitjà de la comprensió dels valors de la cultura dels immigrants, del seu llenguatge i de l'antropologia originària, etc. Així evitarem que moltes de persones, desplaçades en definitiva per la fam i la manca de treball, se sentin malmeses i no gens estimades. No tenim les cases regionals hispàniques a Mallorca que en reuneixen tants? Per què, per exemple, els cubans —que són devers 900— no poden ésser ajudats a fer el mateix, o també els filipins —segurament uns 2.000— o els provinents dels països de l'Europa oriental, cada volta més nombrosos? No basta dir: "Que comencin ells". Algú, per causa de la seva dispersió d'origen, els hi ha d'ajudar, això sí, amb gran discreció; però cal fer-ho. Els missioners mallorquins, o els que han estat voluntaris, que han viscut a Àfrica o a Amèrica llatina, podrien oferir una bona ajuda per fer camí en aquest sentit a tant d'africans o sud-americans que tenim a Mallorca.

2. Des del marc de l'evangelització, no podem sentir-nos estranys al desig que tenen molts de cristians emigrats. Podríem fer-ho, tal vegada conjuntament amb altres comunitats eclesials no catòliques, com el decret conciliar sobre l'ecumenisme suggereix. A molts de països és una realitat. A Rússia, l'Església catòlica ha anat organitzant el teixit de Càritas amb una estreta col·laboració amb l'Església ortodoxa, sabent que no era fàcil per les reticències històriques i l'aïllament durant la llarga persecució comunista. Però l'esforç dona bons resultats. Oferint ajuda d'acollida, es proposa conjuntament fer conèixer l'Evangelí. Alguns no ho entendran; a Rússia mateix es recorda enguany el sacerdot ortodox P. Men, assassinat ja fa

deu anys per obrir, des de la seva Església, aquestes fronteres; el fonamentalisme d'alguns fou extrem.

Evangelitzar serà, en primer lloc, com diu el núm. 22 de la recent declaració romana *Dominus Iesus*, construir el Regne amb els altres cristians i també amb germans d'altres religions, treballant per a l'alliberament del mal en totes les seves formes, que són variadíssimes arreu del món. Per part dels cristians, hi haurà després un anunci explícit de Jesucrist, sense avergonyiments, com tants de testimonis que ens donen creients de molts de països.

3. Seguint les passes de l'encíclica *Ecclesiam suam* del papa Pau VI, s'han d'aconseguir camins de diàleg permanent, per petit que sigui. Molts dels immigrants que vénen, siguin cristians o d'altres confessions ja establertes a Mallorca —no oblidem la possibilitat que dona la Unió Europea de residir en els països que la formen—, o també amb els cristians de comunitats eclesials independents, sorgides especialment al segle XIX, o amb els immigrants ortodoxos, que han d'ésser rebuts i estimats. No s'han d'oblidar tampoc, en l'àmbit de l'acollida interreligiosa, els ja nombrosos musulmans —gairebé 15.000—, els grups budistes i l'antiga —i renovada— presència, des d'abans del cristianisme, de la comunitat jueva, que enguany ha vist restaurat el mandat del primer rabí, oficialment instal·lat a la seva sinagoga, després de 500 anys. Podríem encara recordar altres grups religiosos, com la comunitat Bahai, etc.

El ventall és ampli; la tasca, sovint silenciosa, ja ha començat, però hem de fer més. Així, el mosaic cultural de Mallorca es consolidarà i la vera identitat cultural mallorquina tindrà interlocutors reconeguts, si han vertebrat la seva presència, arrelat la seva vida, per l'opció d'habitar i existir en el vaixell anomenat Mallorca. ■

Llorenç Alcina i Rosselló, *prve.*
Delegat diocesà de Mallorca per a les relacions
interconfessionals i interreligioses

Al la Ciutat dels Llibres

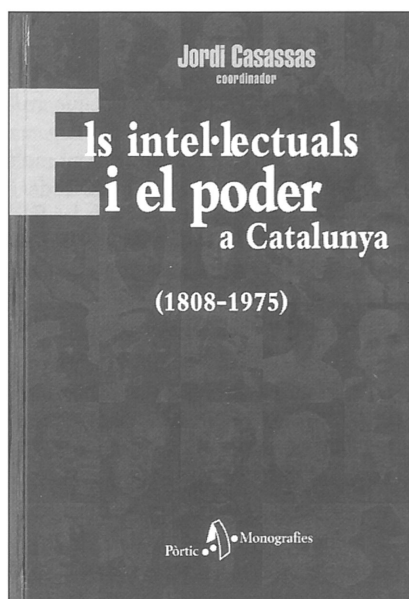
Una enciclopèdia dels intel·lectuals catalans¹

En els anys vuitanta i noranta ha agafat empena un nou tipus d'història: la història cultural. Aquesta nova concepció de la història ja té una certa tradició a França, on ha observat tant els comportaments dels principals pensadors francesos com les repercussions dels seus actes i de les seves obres. Així mateix, s'ha allunyat del "quantitativisme" i de la llarga durada.

A Catalunya, el catedràtic de la Universitat de Barcelona Jordi Casassas, coordinador del llibre que ens ocupa, ha impulsat una història cultural que ha considerat com a eix fonamental el paper exercit pels intel·lectuals en la construcció del món català contemporani. Aquesta història cultural es preocupa per la relació entre els intel·lectuals i la política, per les institucions i plataformes de reunió dels intel·lectuals, pels grups i escoles, així com per la producció i el consum cultural. Un altre element cabdal objecte d'anàlisi és la reflexió sobre els intel·lectuals i el procés de canvi i modernització a l'occident contemporani.

Aquest tipus d'història s'insereix plenament en el discurs històric general i no rebutja, en absolut, la història política i institucional com a element condicionador i com a inevitable marc de referència. En aquest sentit, s'elabora un discurs de caràcter narratiu —i alhora explicatiu—, qualitatiu i de matís i som lluny de la història quantitativa i dels apriorismes estructuralistes.

El llibre que ressenyam s'inscriu plenament en aquesta línia de recerca històrica. La seva autoria correspon a l'esmentat Jordi Casassas i a un grup d'historiadors integrats en el Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals de la Universitat de Barcelona: Emili Bayón, Joaquim Coll, Òscar Costa, Agustí G. Larios, Albert Ghanime, Antoni Guirao, Santiago Izquierdo, Jordi Llorens,

Manuel Pérez, Josep Pich, Xavier Pujadas i Carles Santacana.

L'obra se centra en el cas català (a la Catalunya estricta) i abraça el període 1808-1975. Com és ben sabut, l'evolució de la Catalunya contemporània és força comparable, pel que fa a modernització, industrialització i urbanització, a moltes altres regions de l'Europa occidental i, fins i tot, podria ésser considerat un cas model. Però, com indica Jordi Casassas en la llarga i documentada introducció, Catalunya, malgrat no disposar d'estat propi, té una tradició intel·lectual i cultural pròpia i es resisteix a ésser assimilada per l'estat central espanyol. Aquest sovint ha actuat agressivament contra la resistència, en la qual els intel·lectuals juguen un paper destacat. Catalunya, com a realitat diferenciada, ha oscil·lat entre l'antiestatisme, la recerca d'un estat propi o la submissió a l'estat central espanyol. En tot cas, el poder estatal —i el seu vessant cultural— fou vist a Barcelona com anacrònic, pobre, ineficaç i aliè a la tradició cultural pròpia. Així i

tot, la manca d'un poder públic estable, amb recursos abundants i sentit com a propi, va dificultar la consolidació dels grups d'intel·lectuals. Aquest factor, afegit a les profundes ruptures que afectaren la contemporaneïtat espanyola i catalana, afavorí les desconexions i els trencaments generacionals.

Formalment, *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya* s'estructura en quatre grans blocs. El primer abasta des de 1800 a la dècada dels anys seixanta. Són els anys de la dinàmica revolució liberal/reacció absolutista i del procés traumàtic, mitjançant el qual els ideals sorgits de la revolució francesa s'acabaran imposant. En aquestes dècades els intel·lectuals estan molt vinculats a la dinàmica política i juguen un paper cabdal en el lent procés de democratització.

El segon bloc es perllonga des dels anys seixanta a la Gran Guerra. Assistim al sorgiment de la societat contemporània catalana, en què els intel·lectuals professionals juguen un paper important en un context d'industrialització, urbanització i desenvolupament cultural. Al mateix temps, el paper dels intel·lectuals esdevindrà bàsic a l'hora del sorgiment i la consolidació del modern catalanisme polític. El tercer període (1914-1939) correspon a l'eclosió de la societat de masses, a l'agudització de la conflictivitat social i a l'auge del nacionalisme polític i cultural (1931-1939). El quart i darrer període corresponen a la nefasta dictadura franquista, a la resistència cultural i a l'auge, un tant artificial, dels intel·lectuals a causa de l'eclipsi de la vida política.

Cada un d'aquests blocs s'estructura en diversos capítols que corresponen a conjuntures concretes, que, al seu torn, estan compostes de nombrosos epígrafs molt sintètics, en els quals es va passant revista a les principals actuacions del sector intel·lectual professional, sense oblidar els aspectes biogràfics, de formació, d'acció institucional i de creació cultural, entre d'altres. La majoria d'aquests epígrafs inclou una relació bibliogràfica. L'obra es completa amb una bibliografia general i un índex analític molt útil.

Precisament, mitjançant aquests índex podem comprovar el paper destacat que han exercit a Catalunya alguns intel·lectuals mallorquins: Marià Aguiló, Miquel dels Sants Oliver, Gabriel Alomar, Antoni Maria Alcover, Bartomeu Amengual, Joan Estelrich, Fèlix Escalas, Antoni Maria Sbert, i, més recentment, Francesc de Borja Moll, Jaume Vidal Alcover, Josep Melià i Baltasar Porcel, entre d'altres.

En conjunt, es tracta d'una d'aquelles aportacions bàsiques amb les quals es basteix la infraestructura cultural d'un país culte. Veritable enciclopèdia, esdevé una eina bàsica per a tots els interessats en la història cultural, social i política catalana.

Una vegada acomplerta aquesta ingent tasca, no hi ha dubte que es presenten nous

(1) CASASSAS, Jordi (coordinador) (1999): *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya*, Pòrtic, Barcelona, 462 pàgines.

reptes. D'una banda, com s'indica en la introducció, es pot aprofundir en l'anàlisi dels continguts, de les interrelacions de fons i la inclu-

sió del cas català en la dinàmica de l'Europa Occidental. De l'altra, el marc espacial s'hauria d'ampliar al País Valencià i a les Illes Balears i el

marc cronològic podria incloure els darrers dècennis del s. XVIII, així com el període, sens dubte apassionant, que va del 1975 al 2000. ■

Antoni Marimon Riutort

La darrera novel·la de Pere Morey¹

Tot just fa vint anys, jo llegia una obra de Pere Morey que em va sorprendre agradablement. Es tractava de *Rondalles pels qui les saben totes*, una sèrie de relats curts, ara ambientats en èpoques passades, suava en un present sempre vist amb ulls crítics. Posteriorment he anat llegint, amb interès i plaer, altres obres seves, entre les quals tal vegada destacaria *Al començament fou el foc*, *Pedres que suren*, *El llaüt de vela negra* i la que avui presentam, *El sol mai no es pon... sobre els meus fills*.

En totes aquestes obres, segons la meua opinió, Pere Morey té la virtut d'utilitzar un estil directe, planer i eficaç, al servei d'una narrativa amb voluntat d'esdevenir popular, és a dir, llegida per amplis sectors de la població. Això es combina amb un vocabulari cada vegada més ric i arrelat en la tradició del nostre poble, amb un ús força interessant de gloses, cançons i dites antigues.

A més, aquesta narrativa sempre està al servei d'un relat trepidant. Pere Morey no perd el temps per les bardisses i sempre ens conta moltes coses. L'acció que ens explica sovint té un caràcter, diguem-ne, cinematogràfic, amb canvis ràpids d'escenari que fan que el lector mai no s'avorreixi.

D'altra banda, les obres de Pere Morey sempre tenen una càrrega ideològica, la qual cosa és molt positiva en un món on se'ns vol imposar un pensament únic i una globalització al servei de l'imperialisme anglosaxó. Les seves novel·les i relats breus tenen un marcat caràcter nacional. És a dir, sempre parteixen de la realitat social, política i cultural mallorquina i assumeixen plenament la unitat de la llengua catalana. Això té un gran valor en un país com és Mallorca, que mai no s'ha recuperat de la desfeta de 1715. Segles de centralisme i d'opressió han fet que bona part de la població oblidí el seu origen i cregui que Mallorca és una mescla de província andalusina, suburbi de Manchester i platja californiana. L'obra de

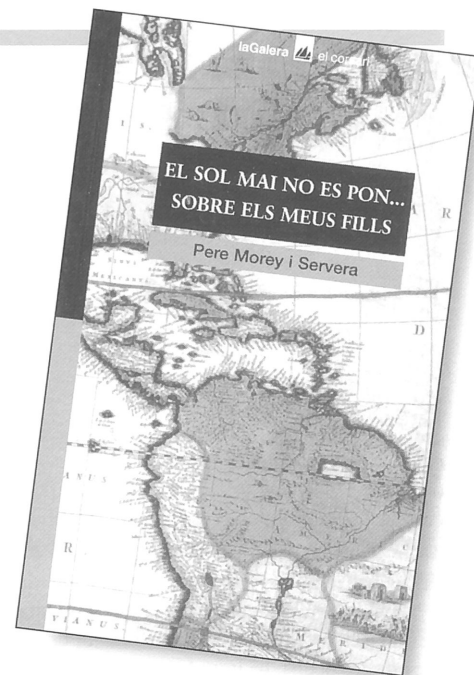
Pere Morey contribueix a una lenta, però ferma, recuperació nacional.

Ara em voldria centrar en l'obra que avui es presenta al públic, *El sol mai no es pon... sobre els meus fills*. Tracta un tema per mi molt estimat i que consider de notable transcendència: les guerres colonials de Cuba i de les Filipines i les seves repercussions a Mallorca. Durant anys em vaig dedicar a estudiar aquests conflictes i fruit d'això han estat una tesi doctoral, quatre llibres i nombrosos articles.

Així que crec tenir alguna autoritat per poder dir que Pere Morey ha sabut captar molt bé el context general, els episodis clau —que es reflecteixen en el llibre: des de la reconcentració a la voladura del creuer «Maine» o la resistència dels últims de Filipines— i la vida quotidiana de l'època.

Consider un gran encert que els protagonistes siguin dos soldats mallorquins, en concret andritxols, ja que això pot reflectir tot el drama social que implicava l'increïblement claudicat sistema de reclutament de l'Espanya de la Restauració, així com les penalitats —fam, malalties, cansament— que patien els soldats dels exèrcits colonials a Cuba i a les Filipines.

També coincideix plenament amb l'autor a l'hora de considerar com una de les causes fonamentals d'aquests conflictes la intransigència centralista dels governs de Madrid, perfectament escenificada a la novel·la amb l'afusellament de l'intel·lectual filipí autonomista José Rizal. I com no podia ésser d'altra manera, Morey vincula l'opressió de les colònies amb la situació de Mallorca, que el recentment desaparegut Josep Melià qualificà encertadament de «criptocolonial». Ramon Jofre, un dels protagonistes de la novel·la, tot llegint l'obra de Rizal, considera que «molt del que conta és ben aplicable a la meua terra, que també és una illa amb una cultura pròpia i molt antiga». Aquest desvetllament nacionalista, en la realitat, es va produir precisament en aquells anys i així sorgí una generació d'escriptors modernistes, regeneracionistes i regenera-

listes. El seu màxim exponent va ésser Miquel dels Sants Oliver, el qual, precisament el 1898, publicà *La qüestió regional*, obra bàsica del mallorquinisme polític.

Però no hem de menysprear el pes de les estructures estatals, de la ideologia que fa d'Espanya una ampliació de Castella. L'altre protagonista, Jordi Jofre, va de bon gust a lluitar per l'imperi espanyol a Cuba, serà ajudant del nostre país el general Valeria Weyler i Nicolau i morirà en combat contra els nord-americans amb el coronel Vara de Rey a la batalla d'El Caney.

Això em dur a recordar que també hi havia tota una oligarquia econòmica interessada a mantenir Cuba espanyola i que també hi havia un important comerç entre Mallorca i Menorca i les Antilles. Tant és així que una caricatura independentista cubana representava el domini colonial amb una botiga de cereals castellans, teixits catalans i sabates mallorquines.

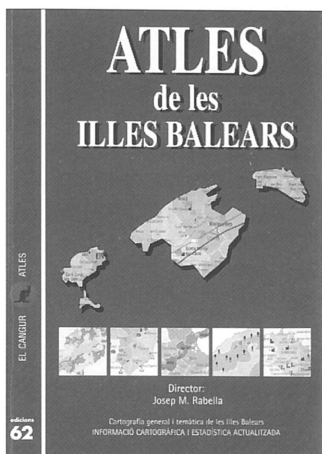
En conjunt, i naturalment amb alguna llicència literària, l'obra reflecteix magistralment l'època, aporta interessants reflexions socials i nacionals i, a més, fa passar una bona estona al lector. Crec que no es pot demanar més i esperar que l'obra tenguí la difusió que es mereix. ■

Antoni Marimon

(1) Text de la presentació del llibre *El sol mai no es pon... sobre els meus fills*, (La Galera, Barcelona, 2000), de l'escriptor Pere Morey i Servera, pronunciada per l'historiador Antoni Marimon Riutort el 21 de setembre del 2000 en el Gran Hotel de Palma.

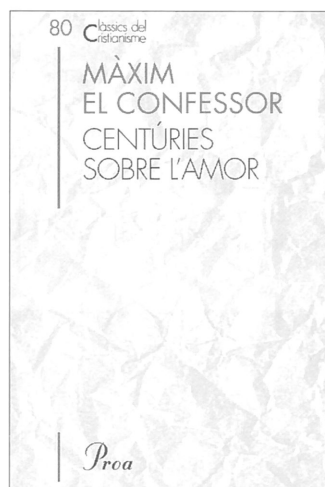
Mostrador

ATLES DE LES ILLES BALEARS.
Dirigit per Josep M. Rabella.
Barcelona, Edicions 62, 2000,
47 pàgs.

Aquest nou atlas de la col·lecció El Cangur/Atles se suma als que ja havien aparegut sobre el Món, els càtars, Catalunya, la Transició, la «Reconquesta» i la península Ibèrica. Com explica en la presentació el conseller d'Educació i Cultura del Govern Balear, Damià Pons i Pons, es tracta d'una eina ben útil, destinada no sols als mestres i als estudiants, sinó a un públic més ampli. A més, servirà perquè ens coneguim millor a l'exterior i perquè nosaltres coneguem millor la realitat on vivim. Es tracta d'un atlas de les illes Balears didàctic i molt sintètic, que mostra en primer lloc una aproximació al territori mitjançant una cartografia general. La segona part de l'atles permet una aproximació al nostre país més analítica. Aquí, s'han seleccionat aspectes considerats bàsics, com la població i l'economia. En aquest sentit resulten colpidors els mapes relatius a «Població nascuda a les Balears (1998), per municipis, en % del total» i «Població nascuda a l'estranger (1998), per municipis, en % del total», que posen de relleu que les Balears han patit, en la segona

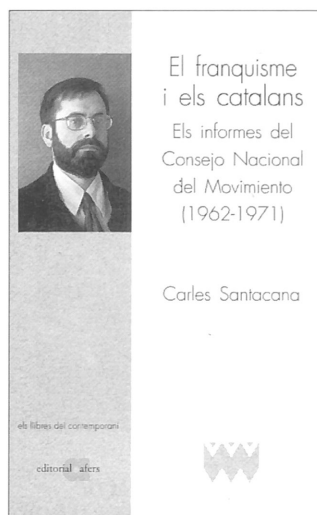
meitat del segle XX, el canvi poblacional més important des de la conquesta i el repoblament dels segles XIII i XIV. L'obra es completa amb unes interessants dades municipals de població i territori i un índex de topònims. És important destacar que l'estudi comprensiu de la geografia, en concret de la del propi país, és un estímul d'activitats creatives i un element de compromís amb la nostra realitat nacional. A. M. R.

Màxim EL CONFESSOR:
CENTÚRIES SOBRE L'AMOR.
Introducció de Josep Vives.
Traducció de Samuel Sais. Barcelona,
Editorial Proa (Clàssics del cristianisme, 90), 2000, 176 pàgs.

Màxim (580-662) és la figura més important de la patristica grega tardana i purificà el cristianisme de relíquies platonitzants, que significaven un menysteniment de tot el que és material. En cristologia, defensà la veritable encarnació del Verb de Déu en la realitat humana i mundana i, en el terreny de l'espiritualitat, establí que el món material és una obra amorosa de Déu, on Ell mateix és present per portar

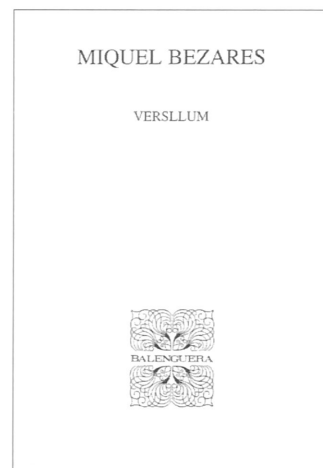
l'home a la seva deïficació. Les tres obres traduïdes aquí, les *Centúries sobre l'amor*, el *Diàleg ascètic* i la *Interpretació del Parenostre*, són tres exponents significatius del seu pensament teològic i espiritual. G.S.T.

Carles SANTACANA i TORRES:
EL FRANQUISME I ELS CATALANS. ELS INFORMES DEL CONSEJO NACIONAL DEL MOVIMIENTO. Catarroja-Barcelona-Palma, Editorial Afers, 2000.

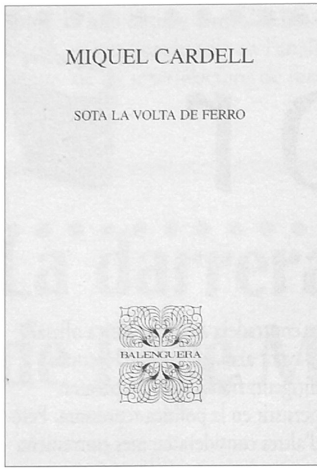
Carles Santacana i Torres és un jove professor d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona. S'ha especialitzat en l'estudi del franquisme i és autor, entre d'altres obres, de *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet, 1939-1951* (1994). El descobriment, a Madrid, d'una valuosa font d'informació —els informes del Consejo Nacional del Movimiento— li han possibilitat d'analitzar les reflexions de destacats franquistes sobre el nacionalisme català. Els documents estudiats palesen el fracàs de l'estratègia repressora, la qual cosa

es contradeia amb la retòrica oficial. Davant això, alguns intel·lectuals i dirigents franquistes proposaren persistir en la política repressora. Però d'altres consideraren més convenient permetre certes manifestacions catalanistes per tal d'incorporar el sector més conservador del catalanisme. Tanmateix, les autoritats franquistes no varen saber o no volgueren seguir aquest camí i la lluita per l'autonomia es vinculà a la lluita per la democràcia i es va convertir en un clam gairebé unànime en la Catalunya de la Transició. D'altra banda, cal esmentar que el primer autor que parlà d'aquests informes fou el recentment desaparegut Josep Melià. A.M.R.

Miquel Bezares: VERSLLUM.
Mallorca, Editorial Moll
(Balanguera, 91), 2000, 80 pàgs.

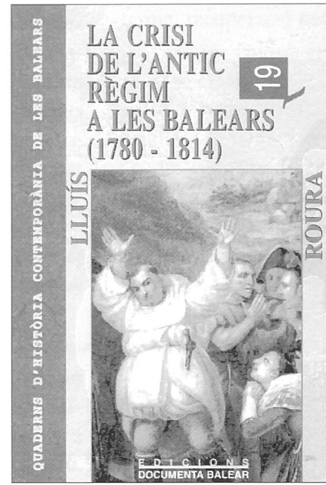
Darrer poemari del poeta llucmajorer, premi Ciutat de Palma de poesia 1989 amb el llibre *Carnaval*. Ens ofereix en aquest recull una mostra de poesia visual, després d'haver fet una incursió a la narrativa amb *Susannes* (premi Bearn de narrativa 1998). G.S.T.

Miquel CARDELL: *SOTA LA VOLTA DE FERRO*. Mallorca, Editorial Moll (Balanguera, 92), 2000, 60 pàgs.

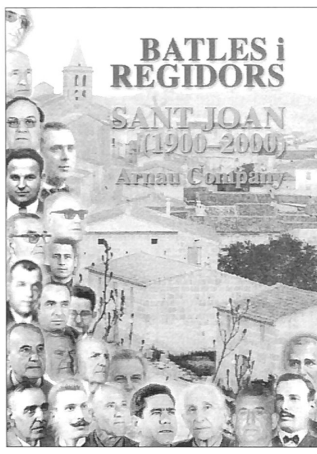
Aquest és el quint poemari que publica l'autor, descomptant dues seleccions de poemes. El llibre està dividit en quatre seccions, en les quals apareixen els temes i les inquietuds característics de l'obra de Cardell, però en aquesta ocasió demostrant més cura pel llenguatge que en poemaris anteriors. G.S.T.

de Sant Joan, de l'Arxiu del Regne de Mallorca i en fonts orals. També utilitza la premsa local, així com la bibliografia específica sobre el tema estudiat tant en l'àmbit nacional com en l'estatal. Entre d'altres aspectes, en destacam el predomini dels sectors conservadors, la pluralitat d'aquestes forces dretanes, el fet que a Sant Joan no hi hagués eleccions municipals entre 1907 i 1933 i que, d'un total de 25 batles i 127 regidors, només hi ha hagut una dona. D'altra banda, l'obra inclou abundant i interessant material gràfic. A.M.R.

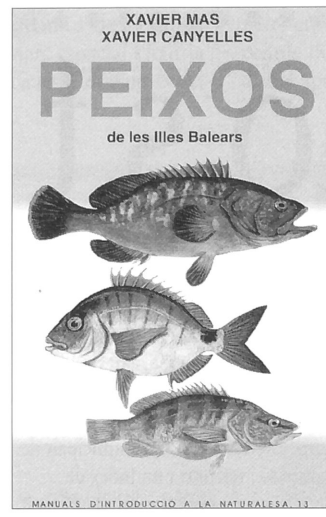
Lluís ROURA: *LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM A LES BALEARS (1780-1814)*. Palma, Edicions Documenta Balear, 1999, 64 pàgs.

L'historiador català Lluís Roura i Aulinas va realitzar, el 1985, una més que notable aportació a la història del nostre país amb *L'antic règim a Mallorca. Abast de la commoció dels anys 1808-1814*. Ara ens ofereix una visió molt més sintètica en el si de la col·lecció «Quaderns d'història contemporània de les Illes Balears» i, a més, ampliada al conjunt de les Balears. En aquesta obra s'analiza l'impacte de la revolució francesa i de la revolució liberal espanyola a les Balears. L'autor constata el dinamisme del liberalisme i el pes aclaparador de la reacció, així com l'abast de la confrontació. També destaca que els canvis foren menors en els àmbits social i econòmic, on el pes de predomini nobiliari era aclaparador. L'obra inclou un interessant apèndix documental. A.M.R.

Arnau COMPANYY: *BATLES I REGIDORS. SANT JOAN (1900-2000)*. Sant Joan, Ajuntament de Sant Joan, 2000, 123 pàgs.

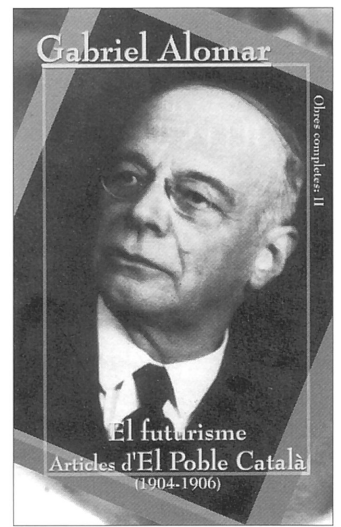
El rigorós historiador santjoaner Arnau Company ha publicat el primer estudi complet del personal polític d'un municipi mallorquí durant el segle XX. L'obra, que ofereix una ingent informació sobre la vida política local, s'ha basat en documentació de l'Arxiu Municipal i l'Arxiu Parroquial

Xavier MAS i Xavier CANYELLES: *PEIXOS DE LES ILLES BALEARS*. Pròleg de Guillem Mateu. Mallorca, Editorial Moll (Manuals d'introducció a la naturalesa, 13), 2000, pàgs. 308.

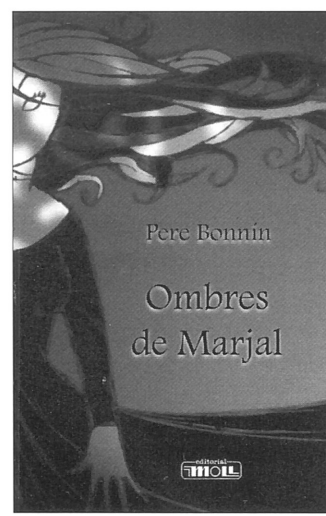
La intenció d'aquesta publicació, dedicada sobretot a les principals espècies que podem trobar a les nostres illes, és sobretot divulgatiu. El seu contingut està format per dos treballs paral·lels: el text, amb la descripció de la morfologia, biologia i hàbitat de cada peix; i les il·lustracions i les fotografies que acompanyen l'explicació. G.S.T.

la matèria, el de la fantasia i el de la realitat. Dos mons que de vegades s'entrellacen i es confonen, creant un ambient misteriós i ple de màgia. Però la lluita d'en Biel Minaco és només una de les moltes petites vivències dels habitants del poble, reflectides en els seus malnoms, conformant una història comuna que transcendeix el temps i l'espai. G.S.T.

Gabriel ALOMAR: *EL FUTURISME. ARTICLES D'EL POBLE CATALÀ (1904-1906)*. Introducció de Jordi Castellanos i transcripció de textos de Pere Rosselló Torrens.

Aquest volum de les obres completes de Gabriel Alomar ens presenta una conferència paradigmàtica de la ideologia alomariana —*El futurisme*— que, en el seu context sociopolític, s'erigeix com una crida a la formació d'un grup polític alternatiu i l'inici de la col·laboració entre el Modernisme i el sector liberal i republicà del catalanisme. Els articles en el setmanari català responen a l'objectiu de crear un moviment social i ideològic renovador, que postuli una societat d'homes lliures, responsables del seu propi destí personal i col·lectiu. G.S.T.

Pere BONNÍN: *OMBRES DE MARJAL*. Mallorca, Editorial Moll (Tomir, 45), 2000, 181 pàgs.

És la història d'un home que es debat entre dos mons —simbolitzats per dues dones— que l'atreuen inexorablement: el de l'esperit i el de

GRUP SOCIAS Y ROSSELLÓ

**ELÈCTRICA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL ELÈCTRIC
I IL·LUMINACIÓ**

**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**MAQUINÀRIA PER A LA INDÚSTRIA,
CONSTRUCCIÓ, EINES, PERNS,
ACER...**

**MENORCA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL
ELÈCTRIC
I IL·LUMINACIÓ**

**EIVISSA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

DEPARTAMENT TÈCNIC

**CENTRAL MAYORISTA ELECTRODOMÈSTICOS
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**ELECTRODOMÈSTICS,
IMATGE I SO**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
QUADRES ELÈCTRICS**

**CENTRALITZACIÓ COMPTADORS,
QUADRES DISTRIBUCIÓ, QUADRES
PROTECCIÓ, EQUIPS AUTOMÀTICS,
P/COMPENSACIÓ ENERGIA REACTIVA**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
LLAUNERIA**

**DISTRIBUÏDOR LLAUNERIA,
AIRE CONDICIONAT, SANITARIS
I MOBILIARI DE BANY**

El millor servei a la seva disposició

**ELÈCTRICA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Magatzem General i Vendes:
Gran Via Asima, 3 - Tel. 43 00 34
Nureduna, 3
Tels. 46 23 00 - 46 28 00
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

**MENORCA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Polígon Industrial
Cap Negre
Tel. 36 68 15

**EIVISSA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

C/. Bisbe Abad y Lasiera, 48
Tel. 31 09 93

**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Nureduna, 3 - Tel. 46 23 00
Gremi Ferrers, 38 - Tel. 43 14 12
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

**CEMESA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Gran Via Asima, cant. Gremi Ferrers
Tels. 43 23 74 - 43 23 75

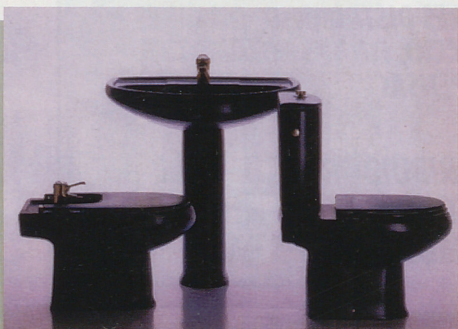
**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.**

Gremi Ferrers, 38
Quadres elèctrics:
Tel. 43 10 84
Llauneria:
Gran Via Asima, 3
Tel. 43 00 86

BANYS, TRESPOLS I REVESTIMENTS,
CALEFACCIÓ, AIRE CONDICIONAT...

TOT

de Massanella

Roca

 MASSANELLA S.A.

Ctra. de Valldemossa, 44. - Tel 971 75 03 45 - Palma